

YAKIN TARİH DERGİSİ

2018 Cilt 1 Sayı 3
2018 Volume 1 Issue 3
ISSN: 2602-2060

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi (ESTÜDAM) Yakın Tarih Dergisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından yayınlanmaktadır. Dergi, Türk Dünyası Yakın Tarihi ve Eğitimi ile ilgili çalışmaları yayınlamak amacıyla kurulmuştur.

Dergi, Ocak ve Haziran aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

ESTÜDAM Yakın Tarih Dergisi'ne gönderilen yazılardan/yazarlardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal ve etik sorumluluk, söz konusu yazı yayınlanmış olsa bile yazar veya yazarlarına aittir.

Yazarlar, yayınlanmak üzere kabul edilen makalelerinin yayın haklarını ESTÜDAM Yakın Tarih Dergisi 'ne devrini kabul etmiş sayılırlar.

Derginin tümü ya da bir bölümü ESTÜDAM Müdürlüğü izni olmadan kopyalanamaz veya yayınlanamaz, ancak atıf gösterilerek alıntı yapılabilir.

İletişim Adresi:

Adres: Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi, 26480 Eskişehir, Türkiye

Editör: Prof. Dr. Mesut ERŞAN
Telefon: +90 222 239 29 79 /2728
e-posta: mersan@ogu.edu.tr

Editör Yardımcısı: Yrd.Doç.Dr. Mustafa Yahya METİNTAŞ
Telefon: +90 222 239 29 79 /2715
e-posta: mmetintas@hotmail.com

Editör Sekreteri: Zekeriya YILDIRIM
Adres: Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi, 26480 Eskişehir, Türkiye
Tel: +90 222 239 29 79 / 4499
e-posta: zekeriya@ogu.edu.tr

Telefon: 0 222 2293048

Sahibi ve Başkan

Prof. Dr. Hasan GÖNEN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Rektörü

Sorumlu Müdür

Prof. Dr. Hilmi ÖZDEN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi ESTÜDAM Müdürü

Editör

Prof. Dr. Mesut ERŞAN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Editör Yardımcısı

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yahya METİNTAŞ, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Editör Sekreteri

Zekeriya YILDIRIM, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Rektörlüğü

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ferruh AĞCA

Prof. Dr. Hilmi ÖZDEN

Prof. Dr. Mesut ERŞAN

Prof. Dr. Numan ELİBOL

Prof. Dr. Selma METİNTAŞ

Doç. Dr. Nuri KAVAK

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYIRAN

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yahya METİNTAŞ

Yrd. Doç. Dr. Oktay BERBER

İÇİNDEKİLER

Türkiye Cumhuriyeti Kuruluş Dönemi Ve Anadoluçuluk Felsefesi -Nurettin Topçu Ve Aksiyon Felsefesi Merkezli Bir İnceleme Mevlüt UYANIK	1 - 32
Türk – Yunan İlişkileri (1878 – 1952) Mehmet KAYIRAN Mustafa Yahya METİNTAŞ	33 - 73
Nezihe Muhittin ve Türk Kadınının Siyasi Haklar Mücadelesi Mustafa Yahya METİNTAŞ	74 - 97
Harp Tarihçilerimiz ve Bursalı Mehmet Nihat Bey (1886-1928) Ekrem Hayri PEKER	98 - 108
Erken Cumhuriyet Döneminde Feminizm Hareketlerinin İlerleyen Dönemde Türk Sosyolojisine Yansımaları Melike METİNTAŞ	109 - 117
Yazım Kuralları	118 - 122

TÜRKİYE CUMHURİYETİ KURULUŞ DÖNEMİ VE ANADOLUCULUK FELSEFESİ -NURETTİN TOPÇU VE AKSİYON FELSEFESİ MERKEZLİ BİR İNCELEME-

PERIOD OF ESTABLISHMENT OF THE REPUBLIC OF TURKEY AND ANADOLUCULUK PHILOSOPHY - A CENTRAL ANALYSIS OF NURETTİN TOPÇU AND ACTION PHILOSOPHY -

Mevlüt UYANIK¹

Özet

1789 Fransız ihtilaliyle dünya sosyo-politik yapısı değişti; Monarşiden Cumhuriyet yönetimine, dinsellikten sekülerizm ve laikliğe geçiş başladı. Osmanlı devleti bu değişikliklere uygun ıslahatlar ve düzenlemeler (Tanzimat) yapmaya çalıştı; Üç Tarz-ı Siyaset ile uyum sağlamaya çalıştı. Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük politikalarından en sonuncusu ile Türkiye Cumhuriyeti kuruldu. Farklı içerikleriyle ortaya çıkan bütün fikirler ve akımlar, kuruluş aşamasındaki mahiyet ve hüviyet ilişkisindeki sorunları çözmeye yönelikti.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Cumhuriyet, Anadoluçuluk, Modernleşme

Abstract

The world socio-political structure changed with the 1789 French Revolution; The monarchy began to shift to secularism and secularism from the religious administration. The Ottoman state tried to make reforms and regulations (Tanzimat) in accordance with these changes; He tried to achieve harmony with three styles of politics. Ottomanism, Islamism and Turkism policy of the Republic of Turkey was founded with the latter. All ideas and trends emerging with different contents were aimed at solving the problems related to identity and identity in the establishment phase.

Keywords: Türkiye, Republic, Anadoluçuluk, Modernization

¹ Profösör; Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Anabilim Dalı, Çorum,
Eposta: mevlutuyanik@hitit.edu.tr

Giriş

Misak-ı milli sınırları içinde yeni bir ulus devlet oluşturmak ve yeni bir kimlik olarak Türklük tasavvurunu inşa etmek için ortaya çıkan bu fikir akımlarını (Resmi/Kemalist, Türkçü, Mavi ve Muhafazakâr Anadoluçuluğu) incelemektir. Anadolu milliyetçiliği ile resmi kimlik siyaseti Anadolu'yu merkeze alan ortak bir vatan duygusunda birleşirken zaman içinde evrilerek her biri diğerinin söyleminde gördüğü tutarsızlıkları ortaya koyan düşünce akımlarına dönüştü. Özellikle Mavi Anadoluçuluk, 1940'lı yıllarda resmi politikalarla Hasan Ali Yücel özelinde kurduğu gerek kurumsal gerekse de kişisel bağların da etkisiyle güçlendi. Mavi Anadoluçuluk hareketinin laik ve batılılaşma ile İyonya kültürünü merkeze alan modernleşme söylemine karşı, 'kültür temelli bir milliyetçiliğe, gelenekçiliğe' dönüşen Muhafazakâr Anadoluçuluk diyebileceğimiz karşı bir söylem geliştirildi. Bu hususa dair bilgi verilirken aynı zamanda Ali Fuad Başgil, Mümtaz Turhan, Nureddin Topçu gibi alimlerin oluşturduğu Muhafazakâr Anadoluçuluk anlayışının ilk Anadoluçuluk hareketi 1923-1925 arasında Mükrimin Halil Yinanç ve ekibinin çıkardığı *Anadolu* dergisi etrafında oluşan Türkçü veya Etnik Anadoluçuluk denilen tasavvurdan farkı da ortaya konulmaya çalışılacaktır. Türkiye'nin kuruluş döneminde yaşanan sorunları ve bunlara üretilen çözüm önerilerini, aralarındaki farkları analiz edersek, günümüzdeki çatışmaların ve ayrışmaların da nedenlerini bulabiliriz. Böylece farklılıkların aykırılığa dönüşmesine müsaade etmeyen bir "eşik" oluşturabilir ve bir arada yaşama motivasyonumuzu güçlendirebiliriz.

Türkler, yüzyıllarca medeniyet mihveri olan İpek Yolu üzerinde devletler kurmuşlar ve kadim dünyada bölgesel ve küresel güçler olarak etkin olmuşlardır. Selçuklu ve Osmanlı devleti Türkistan/Atayurt ve Türkiye /Anayurt arasında kurulan devletlerin simgelerini de Anadolu'da yeni devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı forsunada bulundurarak bu bilinci bütün dünyaya ilan etmişlerdir.¹

Bu sürekliliğin temini Anadolu'yu yurt kılan Oğuzların Kınık ve Kayı boylarının kurdukları devletlerde Nizâmülmülk gibi bir âlim ve siyasetçiyi muallim olarak görmelerinde yatar. Çünkü yurtlandırmanın ruh ve manasını, ahlakını ve devamının şartlarını nesillere telkin edecek muallimleri, Nizamiye medreselerinde yetiştirdi.² Osmanlı da bu geleneği devam

¹ Mevlüt Uyanık, "Küreselleşme Olgusu ve İpek Yolu Medeniyetinin Yeniden Dirilişi", **Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı. 18-19 (2013) s.104-131

² Nurettin Topçu, **Türkiye'nin Maarif Davası**, Hareket yayınları, İstanbul.1970, s.54

ettirdi. Öyle ki, (fikirleriyle bildirimizin temelini oluşturan) Nurettin Topçu'ya³ göre, “Halife Osman'ın öldürülmesiyle dağılarak yıkılan İslâm cemaati, İslâmın ebedi ruhunu, Osmanoğullarının bir ruh rönesansı diyebileceğimiz manevi inkılaplarıyla tekrar yükseltilebildi” der. İslâm rönesansının onuncu asırda Anadolu'da yarattığı milletiz. Bu asırda başlayan milli tarihimiz on beşinci asırda Bizansın alınmasına kadar devam etti. Bu anlamda Osmanlılık, “Anadolu milliyetçiliğini içerisine almış, tarihi kaderin planı içinde bundan tam manasıyla insani değer taşıyan bir imparatorluk çıkarmış, ruhuna sahip bir milliyetçilik davası idi. Bu ruh İslâm'ın ruhu idi.”⁴ Dolayısıyla Türklerin fethettikleri toprakları “vatan” kılıp “yurt”landıran kültürel doku Hanefi-Maturidi İslâm yorumunun somutlaşmış şekli olan Horasan-Yesevi kültürüydü. Bu İslam dünyasındaki öteki söylemlerden yani Arap ve Fars Müslümanlık tasavvurlarından farklıdır.⁵

Bu fikri ve kültürel sürekliliğe dikkat edilmezse, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş kodlarını değerlerirken, modernleşme ile batılılaşmayı özdeş gören sekülerleşmeyi öncelikli

³ Nurettin Topçu (1909-1975) Erzurum'lu bir ailenin çocuğu olarak İstanbul'da doğdu. Bezmialem Valide Sultan Mektebi ve Büyük Reşit Paşa Numune Mektebi'nden sonra tahsilini Vefa İdadisi'nde sürdürdü. İstanbul Lisesi'nden mezun oldu (1928). Aynı yıl Avrupa'da tahsil için açılan imtihanlara girdi ve kazanarak Fransa'ya gitti. Fransa'daki tahsiline Bordo Lisesi'nde başladı ve buradan psikoloji sertifikası aldı. Görüşlerinden hayli etkileneneği mistik Maurice Blondel'le bu sırada tanıştı. Sosyoloji Cemiyeti'ne üye oldu ve ilk yazı denemelerini oraya gönderdi. 1930'da Strazburg'a geçti. Üniversite tahsiline başladı; Ruhیات ve Bediyat, Genel Felsefe ve Mantık, Muasır Sanat Tarihi, İçtimaiyat ve Ahlak, ilk zaman Sanat ve Arkeoloji dersleri aldı. O yıllarda Paris'te olan Remzi Oğuz Arık ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ile dostluklar kurdu. Tasavvuf Tarihi araştırmalarıyla tanınan Luis Massignon'la tanıştı. Blondel ve Bergson'dan sonra tanıdığı 3. mistiktir. Adnan Adıvar'ın Türkiye'ye dönüşünden sonra Massignon'a Türkçe dersleri verdi. Conformisme et revolte başlıklı doktora tezini hazırladı ve Sorbonne Üniversitesi'nde savundu (1934). Aynı yıl Türkiye'ye döndü. Galatasaray Lisesi'nde Felsefe öğretmeni olarak göreve başladı. Lise Müdürü Behçet Bey'in bazı öğrencilerinin geçirilmesi için yaptığı teklifleri yerine getirmediği için İzmir'e tayin edildi. Tekparti yönetimini tenkit eden “Çalgıcılar” yazısı yüzünden Denizli'ye sürgün edildi. Burada Said Nursi ile tanıştı ve Mahkemeleri'ni takip etti. Daha sonra tayini İstanbul Haydarpaşa Lisesine çıktı, bir müddet sonra vefa Lisesine geçti, uzun yıllar İstanbul Lisesi'nde çalıştı ve buradan emekli oldu (1974). Bu görevlerine ek olarak 27 Mayıs ihtilaline kadar Robert Kolej'de Tarih ve İstanbul İmam Hatip Okulu'nda Dinler Tarihi Dersleri verdi. “Bergson” adlı çalışmasıyla Doçent oldu ve İstanbul Edebiyat Fakültesi H. Z. Ülken'in kürsüsünde “eylemsiz Doçent” olarak bulundu, fakat kendisine kadro verilmedi ve Üniversite'ye alınmadı. Fikri faaliyetlerini Türk Kültür Ocağı, Türk Milliyetçiler Cemiyeti, Milliyetçiler Derneği ve Türkiye Milliyetçiler Derneği'nde sürdürdü. 1975 Nisanında hastalandı. Hastalığının teşhisinde güçlük çekildi. Pankreas kanserine yakalandığı ameliyatta belli oldu. 10 Temmuz 1975 tarihinde vefat etti. Fatih Camii'nde kılınan namazdan sonra Topkapı'da Koza kabristanına defnedildi. Hayatı ve eserleri için bkz. İsmail Kara, “Nurettin Topçu Bibliyografyası I, **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.523-551. Fırat Mollaer, **Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu**, Dergâh yay. İstanbul.2016, s.117 vd. Ali Osman Gündoğan, **Nurettin Topçu: Hayatı**, s.1-3; <http://aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Nurettin-Topcu-Hayati.pdf?i=1> a.mlf, “Topçu ve Hareket Felsefesi, **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.16; Mustafa Kutlu, “Suya Hasret (Nurettin Topçu İçin Bir Biyografi Denemesi)” **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.8-14, Selim Somuncu, “Modernist İdeolojinin Karşısında Gelenekçi Bir Reformist: Nurettin Topçu”, **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.220, Topçu, “Millet Mistikleri”, s.107. Yusuf Turan Günaydın, “Nurettin Topçu Bibliyografyası II: Hakkında Yazılanlar”, **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.552-560, Lütfi Şehsuvaroğlu, **Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu**, Elips. Yay. Ankara. 2011, s.59-69.

⁴ Nurettin Topçu, **İslâm ve İnsan**, Hareket yay. İstanbul.1969, s.5, **Yarınki Türkiye**, Yağmur yay. İstanbul.1961, s.12, “Millet Mistikleri”, (**Bütün Eserleri 15**) Dergâh yay. İstanbul.2001, s. 110

⁵ Mevlüt Uyanık, “Yeni Bir Türk-İslâm Medeniyeti Tasavvuru İçin Hoca Ahmed-i Yesevi ve Yönteminin Önemi” **Diyanet İlmî Dergi**, cilt.52, sayı:4, Aralık 2016; s.191-214; **Selefi Zihniyet, Arap Baharı ve Türkiye**, Araştırma yay. Ankara. Eylül. 2016, s.107-136; “Millî Birlik Ve Toplumsal Barışın Tesisinde Din Ve Felsefenin Rolü -15 Temmuz 2016 Sonrasında Yeni Bir Din Dili Oluşturmanın Gerekliliği Üzerine”, **Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Mâtürîdîlik İncelemeleri Dergisi**, c. 1, sayı. 1. 2017; <http://estudamdergi.orgu.edu.tr/index.php/maturidilik/issue/view/Issue/22/101>, 21.06.2017.

hedef olarak gören laik bir devlet diye başlayan tahliller eksik ve güdük kalır.⁶ Özellikle bu bağlamda ‘Diyanet İşleri Başkanlığı anayasal bir kuruluş olarak niçin tesis edilmiştir? Dini sahih kaynaklardan öğrenip öğretilmesi için tefsir ve hadis külliyyatı neden oluşturulmuştur?’ soruları askıda kalır. Eğer bu iki soruya “din ve siyaset ilişkilerinin birbirlerinden tamamen ayrıl(a)mayacağı gerçeğinden hareketle dinin devlet denetimi altına alınması” diye cevap verilirse, son zamanlarda yapıldığı üzere kuruluş dönemini “Kemalizm ve İslâm” savaşı ikilemiyle açıklamak yetersiz kalır.

Son on beş yıl da Türkiye’de muhafazakâr demokrasi adına görülen gelişmeleri analiz ettiğimizde⁷ Anadolu’da Kurulan Yeni Bir Devlet ve Felsefesinin de Atatürkçülük ve bunu da Kemalizm ile özdeşleştirip, sürekli devlet kuran bir geleneğin son hamlesini bir ideolojiye indirgeyerek karşı bir ideolojiyi İslâmcılık adına sunulmasının tutarlılığı yoktur. Ayrıntılı analiz gereken bu hususlara rağmen Türkiye Cumhuriyeti geçiş sürecini “İslâm ile Kemalizm arasında cereyan eden mücadele, bunun yansımaları da Nakşibendîlik/sünnî ve Bektâşîlik/bid’î din anlayışı diye sunmak Yeni Devletin “kuruluş zekâ”sının anlaşılmadığını gösterir.⁸

Türkiye isminin seçiminden başlayıp, iştişare ve şura anlamıyla Türk-İslam düşüncesindeki işlevseliliği ve modern dünya paradigmasındaki yeri açısından Cumhuriyet’in benimsenmesi, dini değerlere önem veren monarşiden Diyanet İşleri Başkanlığının kurulmasıyla benzer dikkati gösteren laik bir sisteme geçişin aslında 2. Meşrutiyetten itibaren ortaya konulan seçeneklerin hulasası olması kurucu askeri ve sivil aydın bürokratların seçkin zekâlarının bir ürünüdür.⁹

⁶ Mevlüt Uyanık, **Sivil İtaatsizlik ve Dini Değerler**, *Elis Yayınevi, Ankara 2010, s.21-75.*

⁷ Mevlüt Uyanık, “Türkiye’nin Son 15 Yılında Siyasal ve Sosyal Kimlik Teşekkülü Süreci Analizi: Muhafazakâr Demokrat; “Müslüman Demokrat” ve “Dindar Demokrat” Tasavvurları-Yeni Bir Din Oluşturmanın Gerekliliği-“ **HfSA ve İstanbul Barosu’nun düzenlediği Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar –VIII** (15-18 Mayıs 2017, İstanbul) Sempozyumuna sunulan bildiri

⁸ Bedri Gencer, “Sünnîlik ile Haşhaşîlik arasında İslâmcılık <http://www.star.com.tr/acik-gorus/sunn-eelik-ile-hashas-eelik-arasinda-İslâmcilik-haber-1044534/> 18.07.2015 Hatlar ve saflar ayrılırken <http://www.star.com.tr/acik-gorus/hatlar-ve-saflar-ayrilirken-haber-1045944/> 25.07.2015.

Mevlüt Uyanık, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Felsefesi Kemalizm ve İslâm Çatışmasıyla Açıklanabilir mi?” http://www.anahaberyorum.com/turkiye-cumhuriyetinin-kurulus-felsefesi-kemalizm-ve-İslâm-catismasiyla-aciklanabilir-mi-haberi-0_05.09.2015; <http://www.haberlotus.com/2015/08/31/turkiye-cumhuriyetinin-kurulus-felsefesi-kemalizm-ve-İslâm-catismasiyla-aciklanabilir-mi/#.Verb6yXtmko>, Ağu 31, 2015

⁹ Ziya, Gökalp, **Makaleler IX**, Kültür Bakanlığı yay. İstanbul.1980, s. 139. Türk terimi bkz. Reha Oğuz Türkkan, “Türk Tarih Tezleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye yay. Ankara. 2002, c.1, s. 409-422. Ekrem Memiş, “Ortadoğu’da Türklerin Varlığı Tartışmaları”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye yay. Ankara. 2002, c.1, s. 435-448. Türkiye (Türkiye) ismini Anadolu’da ilk kullanılan topluluk Keltler olduğu söylenilmektedir. Hatta Keltlerin İskoçya’da kurdukları devletin başkentinin adı da Türkiye’dir denilmesi için bkz. Özgür Barış Etlî, **Göbekli Tepe ve Ön Türkler**, Gece kitaplığı yay.2016, s. 105. Anadolu’da Türklerin konumu hakkında Atatürk’ün sözleri için bkz. <http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/3756/> <http://www.atam.gov.tr/duyurular/milliyetcilik-milli-birlik-ve-beraberlik> <http://okonuz.blogspot.com.tr/2017/02/on-bin-yillik-turk-yurdu-anadolu.html>

1. Tarihi Arka Plan: Türkiye Cumhuriyeti'nde Mahiyet ve Hüviyet İlişkisi

Kadim Dünyanın küresel gücü olan Osmanlı, Karlofça antlaşmasıyla (1699) başlayan bir duraklama ve akabinde gerileme dönemine girdi. 1498'de Portekizli *Vasko dö Gama*, Ümit Burnu'nu geçerek Hindistan'a vardı. Böylece Portekizliler Hindistan denizyolunu buldular. Fransa Mısır'ı işgal etti. (1798) Ortadoğu ve Uzakdoğu'un bütün maddi zenginliklerini Batı'ya aktarılmasıyla Kristof Kolomb'un İspanya'dan yola çıkıp Amerika'yı keşfiyle (1492) Batılı ülkelerin siyasi ve ekonomik açıdan güçlenme sürecini hızlandırdı. 1789 Fransız ihtilaliyle dünya sosyo-politik yapısında monarşiden Cumhuriyeti, dinsellikten sekülerizm ve laikliğe, krallıktan cumhuriyete geçişe başladı. Osmanlı devleti de Batı karşısında yaşadığı sorunlara fikri, siyasi ve iktisadi çözümler (tanzimat/ıslahat) bulmaya çalıştı.¹⁰

Modern zamanlarda toplumsal sözleşmeden hareketle devletin ne olduğunu anlama çabasına, Devleti tarih içine yerleştirerek yani tinsel bir boyut yükleyerek anlamak verimi artırabilir. Cumhurbaşkanlığı forsundaki on altı yıldız, aslında devletin tarih içinde tin/maneviyatın ve mahiyetin somutlaşmış şekli olduğunu gösterir. Hüviyetler, aynı mahiyetin ve inniyetin farklı zaman ve mekânlarda tezahür etmiş şekilleridir.¹¹ Osmanlı da Tanzimat ve ıslahatlar adı altında mahiyetini koruyama çalışmış, önce Genç/Jön Türkler yeni ve güncel bir "ruh anlayışı" yani kimlik arayışına başlamışlardı. Ama Üç Tarz-ı Siyaset ile (İslâmcılık, Osmanlılık ve Türkçülük) dağılmayı bir süre erteleyebildi. Bunu döngüsel tarih tasavvuru ile izah edecek olursak, her insan gibi devletlerde doğar, büyür ve ölür, önemli olan o geleneği devam ettiren yeni ve sıhhatli bir yapı/çocuktur. Kurulan devletlerin reel politik gereği isimleri ve kimliklerin farklı olması mahiyetinin de farklı olacağı anlamına gelmez. Fransız ihtilaliyle yeni politik ve reel durum olan Ulus Devlet ile ortaya çıkmak için toplumsal sözleşmenin ötesinde yeni bir kimlik inşa etmek gerekiyordu. Ulus/millet ve devlet olmanın yolu, halka tarihsel bir kimlik veren mitik bir anlatı inşa etmekten geçiyordu. Bir

¹⁰ Mevlüt Uyanık, Bilginin İslâmleştirilmesi ve Çağdaş İslâm Düşüncesi (Doktora tezi) **Ankara Okulu Yayınları**, Ankara, 214, s.13-71; Modern İslâm Düşüncesi'nin Teşekkül Devri: Modernist ve Gelenekselci Eğilimler Merkezli Bir İnceleme, **Muhafazakâr, Düşünce Dergisi**, yıl.12, sayı.47, Ocak-Nisan 2016, s.9-19.

¹¹ "1925 yılında bir talimatname ile son şeklini alan Cumhurbaşkanlığı Forsu, cumhurbaşkanlığı makamını temsil eden en üst simgedir. Cumhurbaşkanının bulunduğu her yerde; bayrak direğinde, çalışma masasında, makam arabasında yer alan fors, 1922 yılından beri kullanılmaktadır. Bir güneş ve etrafında 16 yıldız olarak yer alan simgeye Cumhurbaşkanlığı Arması, bu armanın Türk bayrağının sol üst köşesine uyarlanmış haline Cumhurbaşkanlığı Forsu denir. Armada yer alan yıldızların sayısının 16 olması ve bunların tarihte kurulmuş olan Türk devletlerine işaret etmesi meselesi, Cumhuriyetin erken döneminde olmasa da 1960'lı yıllardan beri tarihçiler arasında tartışma konusu olmuştur. Forstan bağımsız olarak, 16 Türk devleti sayısının belirlenmesi çalışmaları, bir rivayete göre Atatürk zamanında bir heyet tarafından ele alındığı söylenmiştir." Forsun şekli ve önemi, amblemdeki güneşin ve yıldızların bir anlamının olup olmadığı, varsa bu anlamlandırmanın ne zaman ve hangi saiklerle yapıldığı; bundan mütevellit 16 Türk devleti meselesinde yaşanan tartışmalar için bkz. Emrullah Öztürk, "Cumhurbaşkanlığı Forsu Ve 16 Türk Devleti Tartışması". Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi**, S. 57, Güz 2015, s. 79-99

köken bulunur ve toplumun bugünkü mevcudiyeti dil, kültür ve değerler açısından bu kökene bağlanırsa sorun önemli oranda halledilir fikri hâkimdi.¹²

Bu arayış zorunluluktan kaynaklanmış olsa gerektir, çünkü 11. yüzyıldan itibaren müslümanlaşan Anadolu'da toplu din değiştirmelerle melez Anadolu Türklüğü oluşmuştu. Moğolların istilası ve geri çekilmesi, 19.yüzyıldan itibaren Kafkas Müslüman halkların göçüne ilaveten Balkanları kaybetmemiz üzerine bölgede yaşayan Türklerin yanısıra Arnavut, Boşnak ve diğer Müslüman birimler göçerek Anadolu'ya yerleştiler. Bölgenin kadim halklarından olan Arap ve Kürtleri de düşününce Anadolu mozaiginden yeni bir millet tasavvuru oluşturmak üzerinde duruldu.¹³ Diğer bir ifadeyle Fransız ihtilalinden itibaren oluşan yeni sosyo-politik durumlara karşı bir tez geliştirmeye çalışan arayışlar devam etti.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere Türkiye Cumhuriyeti Üç Tarz-ı Siyaset'ten¹⁴ Türkçülüğü yeniden okuyarak jeopolitik açıdan dünyanın en stratejik yerlerinden biri olan ve Osmanlı'nın kurucu mekânı olan Anadolu'ya çekilerek tesis edildi. Aslında bu seçimin tarihi 1822 yılında Osmanlı devletini tehdit eden tehlikelerden kaçınmak için üç seçenekli bir çözüm önerisini içeren bir tezkireye kadar gider. Sonraları Reisül küttab olan Akif Efendi'in hazırladığı bu seçeneklerden biri devletin kuruluş yeri olan "Anadolu'ya çekilme" planıydı.¹⁵

Öyle gözüküyor ki, Türkçülük ve Turancılık fikri devletin parçalanmasına karşı en son geliştirilen bir *bilinçlilik refleksidir*. Ziya Gökalp "Turan fikrini ortaya attığı zaman ümmetçilikten milliyetçiliğe geçişin sağlanarak din adamlarının kapkara taassubuna ve kara cahilliğine zorunlu bir tepkiydi" de denilmektedir. Bu bağlamda Türk Ocağı 15 Mart 1912'de kurulmuş, 1930 yılına kadar Türkiye'nin en etkili siyasi/ideolojik düşünce merkezi olmuştur. Millî Mücadele döneminde ise Turan ideolojisi geriye çekilmeye başlamış, yerine Anadolu merkezli bir Türk kimliğinin inşası öncelenmeye başlanmıştır. *Anadoluculuk*,

¹² Bunların Hegelci bir bakış açısı olduğu söylenebilir, Derida'dan hareketle, bunların olmayan bir şeyi varetmesi ve insanı bir yurttaş şeklinde eleştiri de olabilir. Zeynep Direk, *Çağdaş Felsefe II*, AÜ. AÖF. Yayınları, Eskişehir, 2012, s.96

¹³ Cengiz Aktar, "Osmanlı Kozmopolitizminden Avrupa Kozmopolitizmine Giden Yolda Ulus Parantezi", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik**, Ed. Tanıl Bora, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.77-78'den aktaran Emre YILDIRIM; **Modern Cumhuriyetin Kimlik Arayışları: Kayıp Kimliğin Peşinde Mavi Anadoluculuk Hareketi**; İÜ SBE, Basılmamış Doktora Tezi İstanbul, 2012; s.159

¹⁴ Mevlüt Uyanık, *Üç Tarz-ı Siyaset: Bir Üst Kimlik Tasarımı Olarak Türkiyelilik*, Metropoli Yayınevi, İstanbul, 2003, Metin Çınar, *Anadoluculuk Hareketinin Gelişimi ve Anadolucular ile Cumhuriyet Halk Partisi Arasındaki İlişkiler (1943-1950)* Ankara Üniv. SBE, Basılmamış Doktora Tezi. Ankara – 2007, s.5. Fırat Mollaer, *Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu*, Dergâh yay. İstanbul, 2016, s.120. Nurflen Gürova, Ahmet Demirel, Özen Ülgen, Sezgi Durgun, Yüksel Taşkın, İsmet Akça, Murat Koraltürk, Edit: Ahmet Demirel, Süleyman Sözen: *Türk Siyasal Hayatı*, AÜ, AÖF Yayınları, Eskişehir, 2013, s.8-9, 121-122, Lütfi Şehsuvaroğlu, *Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu*, Elips. Yay. Ankara. 2011, s.76, 117-118

¹⁵ "Müslümanlar üç karardan birini seçmelidirler: ya Allah'ın emrine ve Muhammed'in kanununa bağlı olarak, mülk ve hayatımıza önem vermeksizin, halâ elimizde bulunan eyaletleri sonuna kadar savunmalıyız; ya onları terkedip Anadolu'ya çekilmeliyiz; ya da sonuncu olarak –ki Allah bunu yasaklar- Kırım, Hindistan ve Kazan halklarının örneğini izleyip kölelik menziline inceciz" Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Dogusu**, 8. Baskı, (Çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara. 2001, s. 323 den alıntılan Çınar, *Anadoluculuk Hareketinin Gelişimi*, s.41

Memleketçilik ve Türkiyecilik de denilen bu bakış açısının Nüzhet Sabit ve Raşit Hatipoğlu gibi sosyalizmi savunanları da olduğunu düşündüğümüz zaman o şartlardaki reel politik gereği üretilen bir söylem olduğu ortaya çıkar. Aslında Turan-Anadolu mücadelesi, dönemin koşullarına ve İttihat ve Terakki'nin yönelimlerine göre seyir izlemiştir.¹⁶ Anadoluçuluk söyleminin teorisyenlerinden Topçu'ya göre Göklap'ın maddi milliyetçiliği İslâmiyet'in birleştirici ruhundan uzak olduğu için başarılı olamaz. Çünkü İslâmiyet, Türk'e ilahi ruhu bağışladı. Türk İslâma kendisini verdi, der. Batıcılık gibi Turancılık da maddi unsurları önemseydiği için daima bölünebilmek, sonsuz parçalara ayrılabilme niteliğine sahiptir. Oysa ruh cevherinin temel yapısı birliktir, çokluk içinde birlik yaşatmaktır.¹⁷

Bu bağlamda “Anadoluçuluk” 20. yy. başlarında 1. Dünya savaşından yenik çıkan ve parçalanmış Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye kalan Anadolu topraklarını merkeze alarak ortaya konulan yeni reel politik ve siyasi tutumla kimlik edinme süreci doğrultusunda benimseyen bir yaklaşım ve hareket” olarak ortaya çıkar.¹⁸ Diğer bir ifadeyle “Anadoluçuluk düşüncesi, Osmanlı imparatorluğu'nun çöküş sürecinde yaşanan krizlere çözüm olarak gündeme gelen ve “hudut tanımayan” kurtuluş ideolojilerine karşı oluşan tepkilerden kaynaklanmıştır. Bu tepkinin temelinde “yaklaşık iki buçuk yüzyıllık bir *kovulma, geri çekilme ve büzülme* tarihi”nin yaşanmışlığı söz konusudur. İmparatorluğun son döneminde yaşanan mekânsal küçülmenin sonucunda “daralmanın ideolojisi” olarak ortaya çıkan bu düşünüş, ulus-devletin ve milletin kurucu unsurlarının basında gelen coğrafyayı/toprağı temel alan bir milliyetçilik ideolojisidir.”¹⁹

İslâmcılık, Türkçülük ve Turancılık, Batıcılık, Mavi, yani Seküler-Batıcı-iyonya ve Akdeniz kültürüne dayanan Anadoluçuluk ile İslâmi değerleri yeniden okumaya çalışan Nurettin Topçu Anadoluçuluğu bu bağlamda yapılan okumalardır. Yeni Devlet, kuruluş yeri olarak Anadolu'yu seçtiği için burada hâkim olan Ata yurdumuz Orta Asya Kültürü, burayı yurtlandırırken istifade ettiğimiz Roma ve Bizans Kültürlerinin bileşkesi olan Selçuk ve Osmanlı Kültürlerinden istifade ederek kendine özgü bir “Cumhuriyet kültürü” oluşturmayı

¹⁶ Lütfi Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s.97. Çınar, *Anadoluçuluk Hareketinin Gelişimi*, s. 40. Tuğrul Korkmaz, *Tipolojik ve Kuramsal Bağlamda Milliyetçilik ve Anadoluçuluk*, a kitap, Ankara.2016; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul. 1975.

¹⁷ Demirel, Sözen, *Türk Siyasi Hayatı*, s.122-123 Cemal Şakar, “Topçu'da Türk-İslâm Harikası Olarak Millet ve Milliyetçilik” *Hece Dergisi*, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl:10, sayı:109, Ankara.2005, s.268-269; Lütfi Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s.79, krş. Recep Şentürk, *İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim*, İz yay. İstanbul.2016, s.147-148; *Türk Düşüncesinin Sosyolojisi*, İz yay. İstanbul. 2017, s.78-88, 140.

¹⁸ Köksal Alver, “Anadoluçuluk ve Nurettin Topçu” *Hece Dergisi*, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl:10, sayı:109, Ankara.2005, s.258; Şakar, “Topçu'da Türk-İslâm Harikası Olarak Millet ve Milliyetçilik” *Hece Dergisi*, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl:10, sayı:109, Ankara.2005, s.265-267

¹⁹ Metin Çınar, *a.g.t.*, Önsöz IV.

denemiştir.²⁰ Bu anlamda “misak-ı milli kavramı, Türkiyecilik, Memleketçilik ya da Anadoluçuluk tezlerini gerçekçi bir hedefe kitlemiş ve İstanbul’dan bakılan geniş ufuklu eski perspektifler yerine doğrudan doğruya Anadolu’ya kendi gerçeğini gören insana yönelinmiştir.”²¹

Bu noktadan hareketle yeniden varoluş mücadelesinde uygulanan politikaların tutarlılığını analiz etmek gerekir. Nitekim Osmanlı ve Selçuklu geçmişini göz ardı etmeyi deneyerek, Eti, Sümer, Hititlere yönelmeyi mitik temel arayışı olarak görebiliriz. “Ulus devletlerin kuruluşları esnasında tarih ve arkeolojiye özel bir önem verdikleri ve meşruluklarını geçmiş uygarlıklara dayandırmaya çalıştıkları görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’in kuruluş aşamasında tarih, arkeoloji, antropoloji ve dilbilim gibi disiplinler yeni Türk devletinin meşruluğunun sağlanmasında önem kazanmıştır. Gene bu disiplinlerden Türk ulusunun bilincinin yeniden şekillendirilmesinde yoğun şekilde yararlanılmıştır. Türkiye’de bilhassa Tek Parti Dönemi’nde Orta Asya prehistoryası, Sümer ve Hitit medeniyetleri üzerine yapılan araştırmalarda da bu temel hedeflerin gözetildiği görülmektedir.”²²

2. Türkiye Cumhuriyeti Kuruluş Dönemi ve Anadoluçuluk Felsefesi

Öncelikle Anadolu kavramını kısaca açıklayalım: Eski Yunancadaki ‘Anatole’den gelen ‘Anatolia’, Doğu ve Doğulu anlamlarında “güneşin doğduğu yer demektir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin ulus-devlet milliyetçiliğini üzerine kurduğu milli kimlik ve aile tanımına uygun bir okuma yapılarak Ana+vatan ve ana+dolu şeklinde Türk milli kimliğinin benimsenmesinde, devlet baba ve Anadolu imgesi özdeşleştirilmiştir.²³ Aslında Anadoluçuluk fikri Kurtuluş Savaşını “bir hayat hamlesi/ *élan vitale*” olarak görüp, *Anadolu’nun vatanlaşması için gerekli donanımı sağlamayı* bir zorunluluk olarak görmektedir.²⁴ Yeni bir ulus devlet oluşturmak ve yeni bir kimlik olarak Türklük tasavvurunu inşa etmek için ortaya çıkan fikir akımları ana hatlarıyla şöyledir:

2.1. Türk Milliyetçiliği

Modernleşme süreciyle birlikte Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük/Turancılık olmak üzere üç temel ideoloji savunulmuş; ulus-devletin kurulmasıyla birlikte radikal Batılı seküler modern kimlik bağlamında Türk milliyetçiliği resmi ideoloji olarak benimsenmişti.

²⁰ Alver, Anadoluçuluk ve Nurettin Topçu, **Hece dergisi**, s.262-263, Filiz Yenişehirlioğlu, Selçuk Mülayım, Bahadır Gülmez, Hayri Esmir, Billur Tekkök, Hüseyin Sabri Alanyalı, Elif Kök, Editör Bahadır Gülmez, **Kültür Tarihi**, AÜ, AÖF Yayınları, Eskişehir, 2013, s.12

²¹ Lütfi Şehsuvaroğlu, **a.g.e.**, Elips. Yay. Ankara. 2011, s.76, 97,117-118. Fırat Mollaer, **a.g.e.**, s. 86

²² Bkz. Ulaş Töre Sivrioğlu, “**Tek Parti Döneminde Orta Asya Ve Sümer-Hitit Araştırmaları**” Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Manisa.2012, s.III, VII; Emre YILDIRIM, **a.g.t.**, s. 150 vd

²³ Yıldırım, **a.g.t.**, s. 158

²⁴ Çınar, **Anadoluçuluk Hareketinin Gelişimi**, s.IV

Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışının bunda etkisi çoktur.²⁵ Tek parti ve millî Şef İnönü döneminde (1923-45/50) Kemalizm nitelemeyle resmî ideolojiye dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu nitemele Atatürkçülük olarak 1980 sonrası Türkiye'sinde yeniden tanımlanmıştır. Buradaki hareket noktası Nutuk'taki Milliyetçilik (CHP'nin 2. Oku) kültürel ve mekânsal/Anadolu milliyetçiliktir, yani mevcut sınırlar içinde millî aidiyeti tanımlar.²⁶ Çünkü 1789 Fransız ihtilali sonrasında değişen yenedünya paradigmasında ulusçuluk ve laiklik temel alınmış, Türkiye Cumhuriyetini kuran elit kesim de dâhil o zamana kadar bütün aydınlar, bürokratlar devlet nasıl kurtulur sorusunun cevabını aramışlardır. Son dönem modernleşme projelerini bağlamında gelinen noktada bir "Türk Milleti" oluşturmanın gerekliliğini görmüşlerdir. Dolayısıyla 1920 yılların başında ortak bir platformda buluşan resmi Anadoluçuluk (Kemalist) söylem, modernist bir radikalizme, Anadolu milliyetçilik zaman içinde gelenekçiliğe ve muhafazakârlığa evrildi.²⁷

Bununla birlikte Topçu, önemli bir millet mistiği olarak gördüğü kayınpederi de olan Hüseyin Avni Ulaş'ın Birinci Meclis'in İkinci Grubu gibi cumhuriyetin ve bunun fikri temellerinin sahiplenicisi olmuştur. Bu anlamda ilk meclisin vekilleri Mustafa Kemal Paşa'nın zekâsının gücüne dayanan "otoritesini", Hüseyin Avni'nin ise "kalplerde oluşturduğu saltanatını" hissediyordu, der. Fakat hem radikal modernleşmeye hem de materyalist dindar dediği bazı muhafazakâr kesimlere yönelttiği eleştirilerden dolayı Cumhuriyet'in mağduru da olmuştur. Şehsuvaroğlu'nun ifadesiyle, Topçu "Cumhuriyetin bir kenarda kalmış ayağıdır."²⁸

Yeni kurulan devlet eliti « misak-ı milli » diyerek bu yapının merkezini, Anadolu'yu vatan kılarak, fiziki ve siyasi sınırları olarak belirleyerek Anadolu'yu Türk milli kimliğinin merkezine yerleştirecekti. Velhasıl ister Kemalizm, ister Atatürkçülük olarak evrilsin kuruluşun temel fikri, Anadoluçuluk olup, Türk kimliğinin Osmanlı yorumundan Anadolu yorumuna geçişi süreci, Cumhuriyetin ilanı sonrasında gerçekleşecek yeni kimliğin en belirleyici ögesi olarak işlenmiştir. Böylelikle I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Turancılığa yöneltilecek eleştirilere de karşılık verildiği düşünüldü.²⁹

Bu kimlik tasavvurunun oluşumunda tam bu nokta; yani Türk tarihine mi, yoksa Batı/Grek tarihine mi öncelik verilecek cevabı, Mavi Anadoluçuluk ile Muhafazakâr

²⁵ Çınar, **a.g.t.**, s. 16 vd. Cemal Şakar, "Topçu'da Türk-İslâm Harikası Olarak Millet ve Milliyetçilik" " **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s. 266

²⁶ Demirel, Sözen, edit; **Türk Siyasi Hayatı**, s.123-124

²⁷ Şehsuvaroğlu, **Türk Sosyalizmi**, s.118-119. Mollaer, **Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu**, s.215. Çınar, **Anadoluçuluk Hareketinin Gelişimi**, s. 2,5

²⁸ Şehsuvaroğlu, **Türk Sosyalizmi**, s.146. Mollaer, **Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu**, s.133

²⁹ Yıldırım, **a.g.t.**, s. 159-160.

Anadoluculuk farkını belirleyecektir.Çünkü bunun farkına varılması durumunda, Muhafazakâr Anadoluçuluk tasavvurunun Anadolu'yu İslâmsızlaştırma amacıyla modernleşme ile batılılaşmayı özdeşleştiren, taklitten öte gidemeyen jakopen resmi seküler yapıya dönüştürülmesine, Mavi Anadoluçuluk da, İslâmsızlaştırmada ortak ama tepeden inmece batılılaşma ile modernleşmenin risklerini gidermek isteyen iki farklı Anadoluçuluk tasavvuru olarak ortaya çıkar. Her ikisinin de kaygısı «toplum, devlet tarafından biçimlendirilerek, 'millet'leştirilmesinin ortaya çıkaracağı sorunlardır. Çünkü bu jakoben tavır da, millet, devletin ve onu yöneten kadroların tasavvurlarına göre nitelikler kazanacaktır.³⁰

2.2. Mavi Anadoluçuluk

İslâmlaşmazlaştırma da aynı ama Türklük tasavvurundaki sıkıntıları gören ve İyonya ve Akdeniz kültürü merkezli okumalarla Anadolu merkezli seküler bir kimlik inşası çabasında olan öğretiye *Mavi Anadoluçuluk* denilir. “Yahya Kemal'den başlayan Nev-Yunanilik düşüncesinin, Anadolu'da yeni bir Rönesans ve hümanizma anlayışı bağlamında milli söylemi tarihsel süreklilik içinde kurma girişimini farklı bir bağlama taşıyarak Anadolu'nun eski tarihine gönderme yapmasında temel argüman haline geldiği görülecek olan Halikarnas Balıkcısı'nın yeni yaklaşımı Mavi Anadoluçu çizginin temel referans noktasını oluşturacaktır.”³¹

1940'lar ve 1950'lerde ortaya çıkan Mavi Anadoluçuluk akımına göre de Batılılaşma ile modernleşmek aynı anlama gelir, ama radikal batılılaşmaya ciddi eleştirileri vardır. Batı medeniyetinin kaynağı Batı Anadolu'daki ve Orta Asya'daki kültürdür, öze dönüş buralardan hareketle yapılmalıdır. Özellikle Sabahattin Eyüboğlu, Halikarnas Balıkcısı, Melih Cevdet Anday, Azra Erhat gibi isimlerden oluşan Mavi Anadoluçular için Batıda Antik Felsefe'nin doğduğu İyonya olmak üzere Anadolu tüm medeniyetlerin beşiği olup medeniyetler buradan doğmuş ve yükselmiştir. Bunlara göre yeni kimlik inşasında İslâmi unsurlara değil, Anadolu sembollerine ağırlık verilmelidir. Diğer bir ifadeyle “Anadolu uygarlıklarına ırk temeli dışında kültür ve medeniyet ortaklığı noktasından baktığı ve bu uygarlığı bütünüyle benimseyen bir Türk kimliği profili çizdiği görülmektedir.”³²

³⁰ Bu yöndeki değişim izleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden, erken Cumhuriyet döneminde tek parti iktidarının kurulmasına dek uzanan ve aralarında benzerlikler bulunan iki dönemin ideolojisi bağlamında, devlet ve milli kimliğe bakış etrafında ayrıca çalışılabilir. Bkz. Yıldırım, **a.g.t.**, s. 144.

³¹Yıldırım, agt, s.247-248; Nihat Piriççi, **Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırmak: Mavi Anadoluçuluk**, HÜSBE, Basılmamış Master Semineri. Çorum, 2015.

³² Yıldırım, **a.g.t.**, s.253

“Mavi-Anadolucuların milli kimlik tanımlarında, evrensel modernite ve hümanizm değerlerini kabul etmeleriyle birlikte bu değerleri Anadolu’ya özgü yerel/folklorik unsurlarla birleştirerek formüle ettikleri görülmüştür. Bu formül de modern Türk kimliğini, hümanizmin gerçek kaynağı olarak gördükleri Anadolu hümanizmine bağlı olarak tanımlarken; bu kimliğin Türk Rönesansı ile gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda tez, Yahya Kemal, Yakup Kadri, Ahmet Hamdi Tanpınar, Hilmi Ziya Ülken, Hasan Ali Yücel gibi isimlerin milli kimliğe yaklaşımlarının Mavi-Anadoluculuk düşüncesinin düşünsel temelleri olarak belirlediğini; bu entelektüel arkaplan üzerinden hareketle Mavi Anadolu’ya özgü bir kimliğin yaratılabileceğini iddia etmektedir”. Bu açıdan Mavi Anadolu milliyetçiliği, herşeyden önce ‘bilinç’e bir şekil veren, dünyayı anlamlandırmayı sağlayan bir söylem; böylece de kolektif kimlikleri belirleyen, günlük konuşmaları, davranış ve tutumları yönlendiren bir algılama biçimi iddiasıyla ortaya çıkar.³³ Buna Türk Hümanizmi ve/ya ilk yol ve yöntem ile örtüştüğü yerlerin fazlalığından dolayı Mavi Kemalizm de denilir.³⁴

2.3. Türkçü (veya Etnik) Anadoluçuluk

İslâm’ı bir ara figür olarak düşünenler ya da salt Turancılığa indirgeyenler; bunlara da Anadoluçu denilir. Yeni bir tarz milliyetçilik savunulur, ilim, kalkınma ile birlikte maneviyatı da önceler. Bu anlamda ilk Anadoluçuluk hareketi 1923-1925 arasında Mükrimin Halil Yinanç ve ekibinin çıkardığı *Anadolu* dergisi etrafında oluşmuştur. *Türkçü veya Etnik Anadoluçuluk* olarak adlandırılan kesim Anadolu’yu dünyaya değil “öze” ve “yerel olana” açılan bir kap olarak görür. Türkçü Anadoluçuluğun fikir önderlerinden Remzi Oğuz Arık’a göre milliyetçilik idealinin ağırlık merkezi olarak vatan kavramının kabul edilmesi bir “realite”dir.

Bu realiteyi oluşturanlar Türk kütlesi ve Türkmen kütlesidir. Bu “esas kütle” memleketin dil, nüfus, toprak, sınır, siyaset, eğitim, ekonomi, sağlık gibi bütün devlet çalışmalarının temel unsurlarıdır. Ruh dünyamızın büyülerinden bir “millet mistiği” olan Remzi Oğuz Arık’ın³⁵ Coğrafya’dan Vatana adlı eserinde belirtilen “realist milliyetçilik” savunulur. Topçu’ya göre, bu görüş, birisi vatan gibi maddi, diğeri de din gibi ruhi/manevi iki kuvvete bağlı olup, İstiklâl savaşından güç alır. Çünkü bu savaş ve milli uyanış, “kemiyete karşı keyfiyetin, mekanizme karşı yaratıcı hamlenin zaferidir.” Toprak parçasının kendi başına bir

³³ Yıldırım, a.g.t., s.v-iv, 11-12, 172 vd, 245 vd

³⁴ Demirel, Sözen, edit; *Türk Siyasi Hayatı*, s.125;

³⁵ Nurettin Topçu, “Millet Mistikleri”, (Bütün Eserleri 15) Dergâh yay. İstanbul.2001, s.68-79. Şehsuvaroğlu, Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu, s.75. Mollaer, *Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu*, s.137-140

değeri yoktur, onun yurt/vatan kılınması önemlidir.³⁶ Bunu oluşturanlarda Türk/men/lerdir. Bu kurucu ve “esas kütle” memleketin dil, nüfus, toprak, sınır, siyaset, eğitim, ekonomi, sağlık gibi bütün devlet çalışmalarının bel belkemiğini meydana getirir. Bu noktada Türkiye’de 2000’li yıllarda sol ideolojiye daha yakın tanımlanan ve sağ milliyetçilikten ayırt eden *Ulusalçılık tasavvuru da ortaya çıkmıştır.*³⁷

Bunlara göre Atatürk’ün öngördüğü tam bağımsızlık, millî sanayinin gelişmesi, dışa bağımlılıktan kurtulma gibi hedefler terk edilmiş, devletin temel kuruluş ilkelerinden sapılmıştır. Ülkeyi etnik unsurlara ayırıştırmanın, ülkenin “mozaik” olduğunu söylemenin, Atatürk’ün ilkelerine ters düştüğünü, bunun emperyalizmin ülkeyi bölmek için uyguladığı bir oyun olduğunu savunurlar. Bu anlamda farklı olduklarını savundukları Milliyetçi Hareket Partisi söylemine yaklaşırlar. “Tek devlet, tek bayrak ve tek dil” fikrini desteklemesiyle Kemalist ideoloji ile örtüşür. Bu sağ ve sol ulusalcı yapıların aynı kaygılarla hareket ederek ülkeyi etnik yapılara bölmekle suçladıkları AK Parti ve kurucu lideri Erdoğan’ın da son zamanlarda aynı sloganı sürekli kullanması³⁸ siyasetteki dönüşümü ve/ya kuruluş felsefesindeki temel kodların yeniden nasıl nüksettiğini hususunun ayrıntılı analizi yapılabilir.

2.4. Muhafazakâr Anadoluçuluk

Bu, Atayurt’tan getirdiğimiz Hanefi-Maturidi geleneğini ve bunun Anadolu insanına yaşatma tarzı olan Yesevi Kültürünü yeniden okuyarak bir sosyo-politik simge haline getirmeye çalışan Ali Fuad Başgil, Mümtaz Turhan, Nureddin Topçu gibi âlimlerin oluşturduğu akımdır. Özellikle *Hareket* dergisi (1939-49) etrafında geliştirilen fikirlere Hüseyin Avni Ulaş ve Nurettin Topçu öncülük etmiştir. Anadoluçuk fikri, zaten reel politik gereği İstiklâl savaşı sırasında teşekkül etmeye başlamıştı. Anadoluçulu bir milliyetçiliği savunan Dergâh hareketi bu anlamda Misak-ı millinin kabul edilmesiyle sınırları belirli bir vatan anlayışını savunması açısından önemlidir.³⁹

³⁶ Nurettin Topçu, *Felsefe, Mantık, Sosyoloji*, İnkilap yayınevi. İstanbul.1952,s.79’dan alıntılan Sadettin Elibol, “Nurettin Topçu’nun Ders Kitabı Yazarlığı” *Hece Dergisi*, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.357, Alver, Anadoluçuluk ve Nurettin Topçu, *Hece dergisi*, s. 260. Lütfi Şehsuvaroğlu, *Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu*, Elips. Yay. Ankara. 2011, s.86

³⁷ Demirel, Sözen, edit; *Türk Siyasi Hayatı*, s.125-126

³⁸ <https://www.tcgb.gov.tr/haberler/410/70982/tek-millet-tek-bayrak-tek-vatan-tek-devlet-icin-evet.html> 11.02.2017, <https://www.tcgb.gov.tr/haberler/410/49906/yenikapida-tek-bayrak-tek-millet-tek-vatan-tek-devlet-anlayisiyla-bulusacagiz.html> 05.08.2016 Doğu Perinçek: ‘AKP ile Vatan Partisi aynı mevzide!’ AKP yönetimi Vatan Partisi'nin savunduğu mevziye geldi. <http://haber.sol.org.tr/toplum/dogu-perincek-akp-yonetimi-vatan-partisininin-savundugu-mevziye-geldi-135360>, <http://www.telgrafhane.org/dogu-perincek-akp-ile-vatan-partisi-ayni-mevzide/> 7. Kasım.2015

³⁹ Fırat Mollaer, *Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu*, s.86. Ali Osman Gündoğan, *Nurettin Topçu: Hayatı*, s.1-3; <http://aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Nurettin-Topcu-Hayati.pdf?i=1> a.mlf, “Topçu ve Hareket Felsefesi, *Hece Dergisi*, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.16; Selim Somuncu, “Modernist İdeolojinin Karşısında Gelenekçi Bir Reformist: Nurettin Topçu”, *Hece Dergisi*, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.220. Topçu, “*Millet Mistikleri*”, s.107. Şehsuvaroğlu, *Türk Sosyalizmi*, s.117-118

Mekân'ın yani Anadolu'nun manevi gücüne vurgu yaparak mekânın ırkı millete dönüştürmesi üzerinde durmuşlardır. Anadoluçulukta “vatan” fiziksel olduğu kadar ahlaki değerler sisteminin sınırlarını da çizmektedir. Kalbin mistik fatihleri de denilen güzel insanlar tarafından bu değerler, dinî ve kutsal bir mekânı vatanlaştırmıştır. Bunlar Topçu'nun rol modelleridir. Burada “mistik” teriminin Bergson ile felsefî temellendirilmesini yapıldığını, felsefenin mistik deneyim karşısında diz çöktüğünü belirtmesi önemlidir. Aslında Topçu'ya göre “Din esas itibarıyla mistiktir. İlahi varlığa duyularla ve akılla ulaşılamayacağını, ancak kalp ve irade yolu ile ulaşılabileceğini kabul eder.”⁴⁰

“Malazgirt ile başlayan ve İstanbul'un alınmasıyla tekrarlanan fethin gayesi, milletimizi, ruhları sonsuzluğa kavuturucu bir kültüre sahip kılmaktır.”⁴¹ Aslında bu öğretiyi, resmi (Kemalizm) söylemine ciddi eleştiriler getiren ama aynı zamanda Türkçü/Turancı çizgiyle Mavi Anadoluçuk arasında bir arayıştan oluşur. Bu millet “Asrın Rönesansını” kendisi oluşturmalıdır, bunun için de Avrupalılık hırsına ve hodgamlığına bürünmekten ve Turan fikrinden de uzak durulması gerekir. Türk Milliyetçiliği için rönesans yapmak böyle olur, der.⁴²

Görüldüğü üzere, bütün arayışlar, “biz kimiz ve nereye aitiz” sorusuna cevap üretmeyi hedefler. Bu anlamda “son dönem Osmanlı aydınlarının çoğu bürokratik kökenli kişiler olup, düşünce ayrılıkları onları devletin bekası noktasında birleştirmiştir.”⁴³ Bundan dolayı tarih, vatan, millet, medeniyet, kimlik gibi temel kavramları yeniden tanımlanmaya girişilir. Bu açıdan bu eğilimler artık bir arayış olmanın ötesine geçmiş, hareket ve ideoloji olarak da nitelendirilmiştir.⁴⁴

2.5. Günümüz Türkiyesinde Milli Görüş ve İslâmcılık:

Bu, İslâmiyet'i politik bir araç olarak düşünen ve Arap dünyasıyla ortaklaşa projeler geliştirerek bir ümmet bilinci geliştirmeyi hedefleyen Millî Görüş geleneğidir.⁴⁵ Bu bağlamda İslâm Ekonomik İşbirliği Teşkilatı; İslâm Dınarı; İslâm Askeri İşbirliği Teşkilatı kurulmasını (D-8, D-60, D-160) öneren bu akım 1969 yılında başını Necmettin Erbakan'ın çektiği

⁴⁰ Topçu, “Bergson”, (Bütün Eserleri 8), Dergâh yay. İstanbul.2002, s.68, 127. Mollaer, **Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu**, s.124 vd

⁴¹ Nurettin Topçu, **Büyük Fetih**, İstanbul.1962, s.5-6; **Yarımkı Türkiye**, s.12, “Bergson, (Bütün Eserleri 8), Dergâh yay. İstanbul.2002, s. 13. Nurflen Gürova, Ahmet Demirel, Özen Ülgen, Sezgi Durgun, Yüksel Taşkın, İsmet Akça, Murat Koraltürk, Edit: Ahmet Demirel, Süleyman Sözen: **Türk Siyasi Hayatı, AÜ, AÖF, Eskişehir.2013, s.125**; Barış Karacasu, “Mavi kemalizm: Türk Humanizmi ve Anadoluçuluk”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm**, İletişim yay. Cilt. 12, İstanbul.2009

⁴² Topçu, **Yarımkı Türkiye**, s.16-18

⁴³ Fırat Mollaer, **Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu**, Dergâh yay. İstanbul.2016, s.83

⁴⁴ Alver, “Anadoluçuluk ve Nurettin Topçu”, s.258

⁴⁵ Demirel, Sözen, **a.g.e.**, s.129

Bağımsızlar Hareketi ile başlamıştır. Millî Nizam Partisi ile partileşen bir siyasal akım, Türkiye'nin kendi insan ve ekonomik gücü ile kalkınabileceğini, öz değerlerini koruyarak, arkasına tarihinin verdiği kuvveti alarak daha hızlı adımlarla yürüyebileceğini savunmasından dolayı “Millî” bir duyarlılık olarak ortaya çıkar. Buradaki millilik için de İslâm Birliği için bu yapıların gerekli olduğunu belirtirler.

Partileri 1974-1978 tarihleri arasında küçük ortak olarak 4 kere, 1996-1997 döneminde ise büyük ortak olarak beşinci kere hükûmette yer aldı. 28 Şubat post modern darbe Millî Selamet Partisi ve doğru Yol Partisi tarafından oluşturulan iktidarı devrildi. Ardından aynı gelenek, Refah Partisi ve Fazilet Partilerini kurdular. Halen Saadet Partisi ile siyasal mücadelesini veren Milli Görüş'ün temel kavramlarından birisi de “Adil Düzen”dir.

Yenilikçi kanat adıyla Bülent Arınç, Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan gibi isimler bu gelenekten ayrılarak, gömlek değiştirdiklerini söyleyip, Adalet ve Kalkınma Partisini kurdular. Muhafazakâr demokrasi kavramıyla, Avrupa Birliği projesini önceleyerek daha demokrat ve müreffeh bir Türkiye için ortaya çıktılar. 28 Şubat 1997 darbesinin travmalarının etkisiyle 2002 de başlayan iktidar serüvenleri üç dönemdir devam etmektedir. 2014 yılında Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla AK Parti yeni bir evrime geçirek Başkanlık sistemini istedi. Yeni Bir Türkiye'nin ancak böyle kurulabileceğini belirttiler. Başbakan Ahmet Davudoğlu döneminde “Stratejik Derinlik” adı altında Yeni Osmanlıcı bir çizgiyle bölgesel bir güç olmayı hedeflediler.

2.5.1 İslamcı Milli Görüş Çizginin Evrimi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve seçtiği sosyal demokrat ve laik devlet yapısının temelleri 1908 tarihi itibarıyla atılmıştı. 1. Dünya savaşı sonrasında kurucu elit Anadolu'yu vatan olarak benimsedi; modernleşme ile batılılaşmayı özdeş gören kültürel dönüşümlerle ve kurumsal reformlarla sivil anlamda da bir „anayurt“ oluşturmak istedi. Kitle duygularını ve kolektif değerlere prim vermeyen, yeni bir değerler demeti etrafında oluşan bir **zihniyet devrimini** önceledi.⁴⁶ Bu nedenle de İstiklâl Savaşı sırasında kullandığı dinsel temaları ulus-devletin kuruluşu sonrasında aşama aşama terk ederek resmi bir milliyetçi söylem oluşturdu.

Yukarıda bahsettiğimiz arayışlardan ve bazılarının Kemalizm dediği tanımlardan birisi bu resmi söylem de dahil olmak üzere ümmetçilik/İslâmcılık hariç diğer arayışların hepsinin ortak paydası Anadolu jeo-kültürel yapısını yeniden okumak üzerine kuruludur. Fakat 26.Ağustos 2017 tarihi bu anlamda bir değişim ve dönüşümü işaret edebilir. Çünkü artık

⁴⁶ Lütfi Şehsuvaroğlu, **Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu**, s.88

Cumhurbaşkanı ve AK Parti Genel Başkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın himayesinde „geçmişini bilemeyen geleceğini bilemez“ sloğaniyla Malazgirt zaferinin devlet töreniyle kutlanacağı açıklandı.⁴⁷

Bu tarihsel değişim ve dönüşüm açısından oldukça önemli bir aşamayı göstermektedir. Çünkü 26 Ağustos 1071/1922 Türk tarihi açısından son derece önemli, ilkinde Sultan Alparslan Malazgirt Zaferi'ni kazandı ve Anadolu bir “Türkeli” oldu. İkincisinde Gazi Mustafa Kemal önderliğindeki Türk Ordusu Dumlupınar'da Büyük Taarruz'u başlattı. 30 Ağustos'ta Başkomutanlık Meydan Muharebesi ve/ya Sakarya Meydan Muharebesi denilen zafer kazanıldı. Bu iki zafer Türk devlet geleneğindeki sürekliliği ve kurmay aklının sonucudur, ilkiyle Anadolu yurt kılınmış, ikincisiyle bin yıl sonra *emperyalist güçlerin işgal denemeleri* geri püskürtülmüş ve yeni bir devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri atılmıştır.⁴⁸

Bize göre İslamcı ve ümmetçi bakış açısına sahip olanların kaçırdığı nokta 20. Yüzyıldan itibaren Sünni dünyada hızlı bir değişim ve itikadi farklılaşmanın gerçekleşmesiydi. Artık Ortadoğu Osmanlı'nın bıraktığı eski coğrafya değildi. Dini alan hızla Körfezdeki Selefilik ile İran'dan esen Şiilik rüzgârına terk edilmişti. İtikadın Müslüman bireyin hayatındaki belirleyici rolünü ve dinin hegemonik bir güç aracı olduğunu keşfeden Batılı devletler, aslında Selefilik Ehl-i Sünnetin yerini almasıyla hem bölgeyi sürekli istikrarsızlığa sürüklemiş ve İslâmofobia'yı güçlendirmişlerdir.

Şiilik ve Selefilik arasındaki rekabet ateşi alevlendikçe, kazanan hep Batı dünyası kaybeden ise hep Müslüman halklar olmuştur. Nitekim gelinen noktada Irak, Sünni ve Şii diye mezhebi ayrırma ve etnik olarak da Kürt Devleti diye üçe ayrılmak üzeredir. Türkiye Genel Kurmay başkanını İran'a giderek 25 Eylül 2017 tarihinde yapılan (sözde) referandumla iyice alevlenen bu sorunu bölge ülkeleri açısından değerlendiren toplantılar yapmaktaydı. Ardından Cumhurbaşkanımız Sayın Erdoğan Tahran'a geçerek görüşmeler yapmaya

⁴⁷ “Seferle mükellef olduklarını, zaferin Allah'a ait olduğunu belirten ve verdikleri mücadeleyi son nefeslerine kadar bu anlayışla sürdüreceklerini vurgulayarak, “Eğer ecdadımız başka türlü düşünseydi, Sultan Alparslan Malazgirt'te kendisinininkinden 3-4 kat büyük bir ordunun karşısına çıkmaya cesaret edebilir miydi? Bu sene 26 Ağustos kutlamalarında inşallah Malazgirt'teyiz. Nasıl her yıl Çanakkale'ye gidiyorsak, bundan sonra her yıl Malazgirt'teyiz. Malazgirt Ovası'ndan inşallah sesleneceğiz. Eğer ecdadımızın ölçüsü belli olmasaydı, Sultan Fatih dünyanın en muhkem surlarının üzerine atını sürmeye cesaret edebilir miydi? Eğer tek mesele güç dengesi olsaydı, Çanakkale'de yedi düvele karşı nasıl meydan okuyabilirdik? Eğer sadece düşmanı ve arkasındaki güçleri hesap etseydik, en zayıf hâlimizde en zor zamanımızda İstiklâl Harbimizi verebilir miydik? “

<https://www.tcgb.gov.tr/haberler/410/80155/bundan-sonra-her-26-agustosta-malazgirt-zaferini-anacagiz.html>

⁴⁸ Mevlüt Uyanık Malazgirt Ve Büyük Taarruz Zaferlerini Anadolu'nun Yurtlandırılması Ve Anadolu Rönesansı Bağlamında Okumak <http://www.Haberlotus.Com/Malazgirt-Ve-Buyuk-Taarruz-Zaferlerini-Anadolunun-Yurtlandirilmesi-Ve-Anadolu-Ronesansi-Baglaminda-Okumak/#.Wz6dut5jydu> Ağu 23, 201 h <http://www.Anahabergazete.Com/Malazgirt-Ve-Buyuk-Taarruz-Zaferlerini-Anadolunun-Yurtlandirilmesi-Ve-Anadolu-Ronesansi-Baglaminda> 25.8.2017

başladı.⁴⁹ Suriye’de de Nusayrilik bir ayrı devletçik, etnik ve diğer mezheplere göre üç ayrı yapılanmaya gitmektedir. Velhasıl Türkiye’nin güneyinde ya tek ya da iki Kürt Devleti, Suudi Arabistan’ın yeni versiyonu bir Selefî yapılanma ve onunla mücadele üzerine kurulan Şii bir yapılanma daha olacak gibidir. İslâmcılık/ümmeçilik adına ulus devlet miadını doldurdu diyenler, yeni ulus ve mezhep merkezli ulusçuk/kabilevi devletlerle karşılaşma risklerine karşı eski söylemlerinin artık geçersiz kaldığının bilincinde olmalıdır.

3. Milliyetçi ve Muhafzakar Anadoluçuluk: Nesep/Irk ve Sebep/Din Birlikteliğiyle Sağlanan Aidiyet

Üç Tarz-ı Siyaset’in tıkanma noktalarını gidermeye çalışan ve teorik temelleri, Ali Fuad Başgil, Hilmi Ziya Ülken, Erol Güngör, Mümtaz Turhan, Peyami Safa, Remzi Oğuz Arık ve Nureddin Topçu gibi yerli/milli düşünürlerimiz tarafından atıldığını belirtmiştik. Hem Anadolu’nun milli ve dinî birikimine, hem de insanlığın evrensel felsefi birikimine sahip olarak, Anadolu’nun değerlerini yeniden üretmeyi öncelerler. İbn Haldun’dan hareketle temellendirecek olursam, bu seçkin zekâlar, bir toplumun ve devletin ontolojik ve fiziksel; yani Nesep/soy unsuru ile birlikte aidiyet, inanç ve ruhun nasıl oluştuğunu gösteren epistemik özellikleri ifade eden sebep unsurunu bir arada bulundurmaya azami dikkat ederler.

Bu noktada Sebep (İslam) ile Nesep (Türklük/milliyetçilik) birlikteliğinin en iyi örneklerinden biri Anadoluçuluk ekolü içinde yer alan başbakanlıkta yapmış olan M. Şemsettin Günaltay’dır. *Maziden Atiye* adlı kitabında Türk (nesep) ile İslam (sebep) ilişkisi üzerinde durup, Türklerin İslam tarihindeki üstün konumlarını inceliyordu. Ona göre, Anadolu Türk’ünün uyanışının başarıya ulaşabilmesi için *milli bir İslami ruhun* tarihsel ve toplumsal bozulmaların giderilmesinde etken olması şarttır. Kuruluş felsefesinin geliştirilmesinde önemli yeri olan Günaltay’ın dediği milli bir İslami ruh günümüzde hala en çok ihtiyaç duyduğumuz olgudur. Yeni devletin adını aldığı coğrafi mekân (Türkiye) merkez alınarak, kuruluşundaki ruhun yeniden üretilmesini amaçlayan okuma 1906/8 yılında ciddi olarak yapıldı. Tarihsizliğin ciddi bir meziyet olarak görüldüğü bu dönemde, bunun bilinmemesini eleştiren Şükrü Hanioglu’nun tespitiyle, 1906 yılında, başını Dr. Abdullah Cevdet Bey’in çektiği bir grup Osmanlı entelektüeli “Osmanlı” üst kimliğinin değiştirilmesi gerekliliği tezi ile ortaya çıkmışlardır. “Osmanlı” üst kimliği yerine alternatif olarak “Türk”

⁴⁹ <https://www.sondakika.com/hulusi-akar/> 4 Ekim 2017. <http://www.internethaber.com/hulusi-akar-iranda-konustu-iki-konuda-mutabakata-vardik-foto-galerisi-1811668.htm?page=6> 4 Ekim 2017

ve “Türkiyeciler/Türkiyeli” kavramları teklif edilmiş, daha da mühimi, bunların birbirinden farklı olmadıkları vurgulanmıştır.⁵⁰

Bu milli ve dinî değerlerin Yeni Devletin kurulma aşamasından beri berabere olduğunu söylemek demektir. Nitekim Kuvayı Milliye'nin en coşkulu döneminde çıkmaya başlayan Dergâh dergisi etrafında birleşen aydınların, bağlı buldukları felsefi ekoller, etkileri ne denli farklı olursa olsun; iki temel unsur etrafında birleşiyorlardı: İlki reel politikaya aykırı sonuçlar doğuracağını düşündükleri Gökaltın bir Büyük Türkçülüğe/Turancılığa karşı olmaktır. İkincisi ise İstiklal Savaşı cephesinde birleşen Anadolu merkezli dinî ve felsefi bir milliyetçilik tasavvuru geliştirmektir. Dolayısıyla Anadoluçuluk, Türk milleti ile Anadolu coğrafyası arasında birbirini etkileme ve tamamlama derecesinde bir bağ kurmaktadır. Bu bağlamda Büyük Türkçülüğe tepki olarak Küçük Türkçülük ve “Türkiyecilik”, Memleketçilik diye de anılır.⁵¹ Bu anlamda Anadoluçuluk, ulus devlet inşa sürecinin başlangıcında, kolektif kimlik çalışmalarının yoğun olduğu bir dönemde, üst kimlik olarak belirlenen “Türk” kavramını Anadolu’da yaşama ve Müslüman olmakla özdeşleştirmeye çalışan fikri bir akım olup, bu anlamda Turancılığa adeta bir cevap niteliindedir. Anadoluçuluk; Turancılık ve Büyük Türkçülüğe tepki olarak Küçük Türkçülük ve “Türkiyecilik”, Memleketçilik diye de anılır.

3.1. Türk Ocağı’nda Büyük Türkçülük/Turancılık ve Küçük Türkçülük/Türkiyecilik Ayrışması

Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi söylemi Nutuk’ta Gazi Mustafa Kemal tarafından net bir şekilde kültürel ve mekânsal bir Anadolu milliyetçilik olup, mevcut sınırlar içinde millî aidiyeti tanımlar. Bu milliyetçilik tasavvuru CHP’nin simgesi olan altı oktan ikincisi budur. Muhafazakâr, milliyetçi Anadoluçuluk tasavvuru ise gayr-i resmi ve muhalif bir öğreti olup, resmi ve diğer milliyetçi/Anadolucu ve Turancı öğretilerden ayrışmasının tarihi Cumhuriyet’in ilk dönemlerine uzanır.

Türk Ocağı’nın savaşlar nedeniyle yapılamayan kongresi kuruluşun yaklaşık altı yıl sonra 14 Haziran 1918’de toplanmıştır. Halide Edip, Ahmet Ferit, Ziya Gökalp, Doktor Sabri,

⁵⁰ Mevlüt Uyanık, **Selefilik, Arap Baharı ve Türkiye**, Ankara, 2016, s.228-238. A.mlf. Türk Ocağı’nda Anadoluçuluk, Türkiyecilik, Memleketçilik Tartışmaları <http://Anahabergazete.Com/Turk-Ocaginda-Anadoluculuk-Turkiyecilik-Memleketcilik-Tartismalari-Haberi-031> Ağustos 2017. <http://Www.Haberlotus.Com/Turk-Ocaginda-Anadoluculuk-Turkiyecilik-Memleketcilik-Tartismalari/#.Wapglfnjbmw> Ağu 31, 2017. Çınar, agt, s. 33-34.

⁵¹ Tuğrul Kormaz, Tipolojik ve Kuramsal Bağlamda Milliyetçilik ve Anadoluçuluk, a kitap, Ankara.2016, s.4,9-10, 165-182. Mevlüt Uyanık, Türk Ocağı’nda Anadoluçuluk, Türkiyecilik, Memleketçilik Tartışmaları”. <http://www.Yaylahaber.Com/Turk-Ocaginda-Anadoluculuk-Turkiyecilik-Memleketcilik-Tartismalari-Makale,3165.Html> 30 Ağustos 2017, <http://Anahabergazete.Com/Turk-Ocaginda-Anadoluculuk-Turkiyecilik-Memleketcilik-Tartismalari-Haberi-031> Ağustos 2017. <http://Www.Haberlotus.Com/Turk-Ocaginda-Anadoluculuk-Turkiyecilik-Memleketcilik-Tartismalari/#.Wapglfnjbmw> Ağu 31, 2017, Çınar, agt, s. 33-34, 44-50.

Şükrü Eflatun, Doktor Hasan Ferit, Doktor Selahattin, Doktor Tevfik Remzi, Mehmet Emin, Sadullah Bey, Nüzhet Sabit ve Hüsnü Hamid'in asil üye, Doktor Cemil Şerif'in yedek üye olduğu olduğu Nizamname Encümeni oluşturulmuştur. 28 Haziran 1918'de yapılan ikinci toplantıdan önce gerekli tadilat yapılmıştır.

14.6.1918 tarihli Türk Ocağı Kongresinde “Ocağın maksadı Türklerin harsî birliğine ve medenî kemaline çalışmaktır. Ocağın faaliyet sahası bilhassa Türkiye'dir” şeklindeki ikinci madde önerisi Büyük Türkçülük, Turancılık ve Küçük Türkçülük, Türkiyecilik müzaeriyle geçmiştir. “Bilhassa Türkiye” kaydının kaldırılmasına ilişkin önerge oylanarak, oy çokluğuyla kabul edilmiştir. Encümen üyesi olan Doktor Şükrü Eflatun, Hüseyin Abbas ve Hamdullah Suphi “ ‘bilhassa Türkiye’ kaydının nizamnameye geçmesi[nin] doğru olmadığını, hakikaten en ziyade muhtacı muavenet olan Anadolu'dan işe başlamak lâzım geldiğini tasdik etmekle beraber kaydı nizamnameye vaz'ı ile Türkçülük faaliyeti garip iki vaziyete irca edilmiş olacağını ve binnetice, bizden ancak ve ancak manevî yardım isteyen uzaktaki Türk kardeşlerimizin muğber olmaları ihtimal dâhilinde bulunduğunu” bu nedenle “bilhassa Türkiye” kaydının gereksiz olduğunu ifade etmişlerdir. Başta Hamdullah Suphi olmak üzere pek çok üye, “ancak ve ancak manevi yardım” vurgusuna rağmen, gerçekte tahayyül edilen büyük vatanın sınırlarının daraltılmasına itiraz etmişlerdir. Encümenin tadil tasarılarını savunmakla görevlendirdiği Nüzhet Sabit ise “Anadolu Türkleri bütün Türk âlemine nazaran daha bedbaht, daha muhtac-ı muavenet bir haldedir. Hâlbuki Anadolu için çalışırken aynı zamanda hariç için de çalışmaya kuvvet ve kudretimiz, istitaatimiz müsait değildir. Büyük Turan hayalini ümitlerle karşılamakla beraber faaliyetimizin evveleminde sırf Türkiye'ye hasredilmesi daha muvafık olacağından encümen bu kaydı oraya vaz'a lüzum görmüştür” şeklinde önerilerini savunmuştur. Tartışmalardan sonra Mahmut Nedim'in verdiği “bilhassa Türkiye” kaydının kaldırılmasına ilişkin önerge oylanarak, oy çokluğuyla kabul edilmiştir. Bunun üzerine Halide Edip söz alarak, “Umûmî Turan”ın bir ideal olduğunu, faal hayatın ancak Anadolu'da olabileceğini, büyük hayaller peşinde koşan diğer düşüncelerin sadece kuramsal alanda kalacağını belirtmiştir.⁵² Ardından bu müzakereler yazılarla kamuoyuna taşınır: Halide Edip (Adıvar) 30.6.1918 tarihli *Vakit* gazetesinde “Evimize Bakalım: Türkçülüğün Faaliyet Sahası” yazısıyla müzakere başladı. Ziya Gökalp, 4.7.1918 tarihli *Yeni Mecmua*' da “Türkçülük-Türkiyecilik” yazısını kaleme aldı. Ona göre, Türkiyeli tabiiyeti belirlerken, Türk terimi ise “hars”ı ortaya koymaktadır. İkisi arasındaki ortak ve farklı

⁵² Halide Edip, ikinci oturumda da itirazlarını sürdürerek, oylamanın yenilenmesini istemiştir. Yapılan ikinci oylamada da “bilhassa Türkiye” kaydının kaldırılması kabul edilmiştir. Bununla birlikte, “bilhassa Türkiye” ifadesinin Ocak yönetim kurulunca dikkate alınması amacıyla tutanaklara geçirilmesine karar verilmiştir. Çınar, **a.g.t.**, s. 44-45, Korkmaz, **a.g.e.**, s.176

noktaları açıklar. “Vatancılık” da denilen “Türkiyecilik”, “katiyyen ihmali caiz olmayan mübrem bir vazifedir, der. Köprülüzade Mehmet Fuat 16.7.1918 tarihinde “Türkçülüğün Gayeleri, adlı yazıyla Halide Edip’i eleştirir ve Gökalp’in yanında durur.” “Akdeniz’den Çin’e, Sibiryaya’ya kadar geniş bir alanda bir Türk milleti vardır. Dağınık kütleler arasında “harsî bir vahdet teminine çalışan” Türkçüleri, “siyasî hudutların bir milleti parçalamayacağına kâni oldukları için, hangi tâbiyette olursa olsun Türkler arasında bir fark görmezler ve kendilerini filan siyasî saha dâhilindeki bir cüzün değil, bütün Türk milletinin bir ferdi olarak görürler.” Mehmet Fuat, Halide Edip’i eleştirerek “faaliyetimizi yalnız kendi hudutlarımız dâhiline hasrederek hudutlarımız haricindeki milletdaşlarımızı hiç düşünmemek” fikrinin “Osmanlılar”ca uzun zamandan beri savunulduğunu söyler. Oysa Türkçülük bu düşüncenin karşıtı bir hareket olarak doğmuştur.”⁵³

Ahmet Ağaoğlu 19.8.1918 tarihli *Tercüman-ı Hakikat* Gazetesinde “Türkçülük ve Türkiyecilik” isimli yazıları kaleme aldı. Ağaoğlu, burada Halide Edip’in bir zamanlar Turancı olduğunu söyledi. Halide Edip 23.8.2016 tarihli *Vakit* Gazetesinde “Türkiyecilik Yoktur” yazısıyla buna cevap verdi. Türkçülük ve Turancılıktan vazgeçmediğini hedefine farklı sokaklardan gitmeye çalıştığını belirtti.⁵⁴

Bu bilgilerden hareketle Anadoluçuluk, halen Türk siyasal hayatının derin akıntıları olarak her siyasal partide kendini hissettiren Üç Tarz-ı Siyaset (Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük) ile ayrı ayrı akrabalığından bahsedilebilecek, bu akımların sentezi veya antitezi niteliğini taşıdığı iddia edilen bir akım olduğu açıktır.⁵⁵ Bu normaldir, zira Üç Tarz-ı Siyaseti eleştiren yapısıyla toprak esasına dayanan Batı tipi milliyetçiliğin bir örneğidir. Türkiyecilik, Anadolu Türkleri Milliyetçiliği, Memleketçilik de denilen Anadoluçuluk öğretisinin 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde yeni bir başlangıç, yeni bir çözüm önerisi konumunda olduğu söylenebilir. Çünkü burada;

1. Kolektif bir isim olarak Anadolu Türkü’nün belirlenmesi;

⁵³ Çınar, a.g.t., s. 46-47, Korkmaz, a.g.e., s.177-178

⁵⁴ “Halide Edip bu yazısında Türkçülük akımını birbirinin içine girmiş üç büyük çembere benzetir. Ortadaki küçük çember, Osmanlı veya Türkiye alanıdır. Onun dışındaki dairede dil ve din birliğine sahip olan Rusya Türkleri ve en dışta din ve dili ayrı olan Fin ve Macarlar bulunmaktadır. Halide Edip, yazısında “Turancı” olduğunu ve halkaların hepsine aynı bağlarla bağlı olduğunu belirterek, Türkiye’nin bir çocuğu olarak harap olan birinci halkadan işe başlamak gerektiğini savunur. Ona göre “kendi evimiz harap iken başkalarının evini yapmaya kalkışmak gülünçtür.” Turan’a herkes kendi yolundan giderek ulaşmalıdır: “Ben taassubsuz bir tarzda, Türklerin birliğine inandığım için bizim Şimalli kardeşlerimize verebileceğimizden çok onların bize verebilecekleri olduğuna kaniyim. Türkiyeci değil, hatta Türkçü ve daha vâsi manâsıyla Turancıyım. Müşterek idealin geniş yoluna herkes kendi mahallesinden, çarpık sokağından yürüyerek gidebilir. Çınar, a.g.t., s.47-48, Korkmaz, a.g.e., s. 176-182

⁵⁵ Korkmaz, a.g.e., s.11-12

2. Ortak bir soy miti olarak Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden ve bu coğrafyayı Türklüğün İslamlaşmasına duyulan inanç,
3. Ortak zafer olarak 1071 Malazgirt,
4. Ortak acı ve paylaşılan tarihi anlar olarak ezilen ve mağdur olan Anadolu öncelenir.⁵⁶

4. Muhafazakâr, Anadoluçuluğun Türkçülük Eleştirisi Tutarlı mı?

Bu müzakereleri ana hatlarıyla hatırlamak, tarihsiz okumanın talihsizliğine düşmemek için şarttır. Ancak böylece Muhafazakar ve milliyetçi Anadoluçu öğretinin Türkçülük eleştirisinin tutarlı olup olmadığını anlayabiliriz.

Bu bağlamda Topçu'nun Anadoluçuluk söylemi, Ziya Gökalp'in dizelerinde özetlenen “Vatan ne Türkiyedir Türklere, ne Türkistan/ Vatan, büyük ve müebbet bir ülkedir.”⁵⁷ Bir reddiye niteliğindedir. Bu dizelerde belirtilen Turan fikrinin yerine gerçek vatana (Anadolu) dönüşümün anahtarı olarak tarihsel bilincin oluşumuna dönük kültürel bir harekettir. Anadolu'nun vatan olarak tanımlanması ideal ve ütopya yerine reel politik gereği yapılıır. Toprağa dayalı bir millet ve milliyetçilik tasavvurunu benimser. Bu bağlamda Nurettin Topçu, Gökalp'e oldukça sert bir eleştiri yönelterek, son nesillerin ideal yaratmaktan aciz bitkin ruhunun sorumlularından olarak görür. Turancılığı muhtevası olmayan, kalbimizle kafamızdan kuvvet dileyen, bireye fedakârlıklar teklif eden gerçek meseleler bulunmadığı için çocuk rüyası halinde zihinlere sunulan bir muhayyile davası olarak görür.⁵⁸ Dolayısıyla bu Anadoluçuluk fikri “Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine Geçiş” olarak yorumlanmıştır.

Bu aslında Namık Kemal ile başlayan coğrafyayı vatanlaştırma çabasının Remzi Oğuz Arık'ın Coğrafya'dan Vatana adlı eserinde somutlaşan “realist ve dindar milliyetçilik” savunulmasıdır. Rönesans yani dirilişin kaynağı Kur'an olacaktır, diyerek Anadoluçuluğun ruhçu ve ahlakçı olduğunu dolayısıyla İslâmsız olamayacağını belirtir. Potivizmin/olguculuğun yerine ruhçuluk, mekanist evrim teorisi yerine Bergoncu yaratıcı evrim ve zamanı, gelecekte somutlatıran mekanik zaman anlayışına karşı Bergson'un zamanının üç halizini sentezleyen ve tarihsel sürekliliği savunan “süre” kavramını geçirir.⁵⁹

⁵⁶ Korkmaz, a.g.e., s. 169

⁵⁷ Tuncer Baykara, “Türklüğün En Eski Zamanları”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayını, cilt. 2, Ankara. 2002, I-287, <https://www.antoloji.com/turan-2-siiri/>

⁵⁸ Topçu, **İradenin Davası**, s.19

⁵⁹ Fırat Mollaer, **Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu**, s.87. Alver, Anadoluçuluk ve Nurettin Topçu, Hece dergisi, s. 258-259; Nurettin Topçu, Felsefe, Mantık, Sosyoloji, İnkilap yayınevi. İstanbul.1952,s.79'den alıntılan Sadettin Elibol, “Nurettin Topçu'nun Ders Kitabı Yazarlığı” Hece Dergisi, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara. 2005, s. 357

Bu nedenle olsa gerek, Arık'ı veli, mürşid olarak görür. Çünkü 9 asır önce dalgalar halinde Asya'dan Anadolu'ya gelip yerleşen Oğuz Türkleri burada Anadolu'nun coğrafyasıyla adını ve karakterini tayin eden bir millete hayat vermiştir.⁶⁰

Bu anlamda Anadoluçuluk, Memleketçilik ve/ya Türkiyecilik, Osmanlılık fikrinin yeni reel şartlara göre okunması olara görülebilir. Çünkü yukarıda verdiğimiz üzere Osmanlılık, “Anadolu milliyetçiliğini içerisine almış, tarihi kaderin planı içinde bundan tam manasıyla insani değer taşıyan bir imparatorluk çıkarmış, ruhuna sahip bir milliyetçilik davası idi”⁶¹ Milli coğrafyamız olan vatan, milletin en yakın mülkdür, şahsiyetimizin bir parçasıdır. Bu toprak aynı zamanda ırkı tayin eder. Vatan hudutları dışında ve toprak şartlarından tamamen müstakil ırk diye bir şey yoktur. Irklar, belli fizyolojik şartlarda belirli topraklarda oluşurlar. Bu açıdan ırklar evrim geçirir ve bunu da idare eden toprağın şartlarıdır. Milliyeti girift ve zengin hakikati içinde tanımak için onu meydana getiren unsurların bir terkiibini aramak gerekir.⁶²Bu fikri arayış, “İslâmi” ya da “Muhafazakâr ” Anadoluçuluk olarak adlandırılacak kolu savunan Nurettin Topçu'nun Anadoluçuluğu milliyetçi-muhafazakâr eğilimlerle eklemlenerek yakın döneme kadar taşınacaktır.⁶³

İşte tam bu noktada *itirazi bir kayıt* düşmek gerekir, çünkü eğitimde yakın ve uzak hedefler planlandığı gibi Gökalp'in Turan fikri bize göre uzak hedefdir. Kültürel ve ekonomik alanda Atayurttaki kardeş devletlerle başlatılan birlikteliklerin bir çerçeve kuruluş altında devam etmesini hedef olarak konulmuştur.⁶⁴ Çünkü “Türklerin Anadolu'ya gelişi 1071 yılıyladır hipotezinin Batı merkezli Bir Tarih projesi olduğu da belirtilmektedir.⁶⁵ Mustafa Kemal Atatürk'ün “Anadolu en az yedi bin yıllık Türk beşiğidir” diyerek Batı merkezli okumalara karşı çıkmıştır. Ziya Gökalp'in görüşlerinin yeni devletin kurulmasında etkin olmasının gerekçelerinden birisi de onun Turan fikriyle ve tarihteki Kızıl Elma fikriyle uzak hedef olarak tarihsel bilinci yenilemesi de olabilir.⁶⁶

⁶⁰ Nurettin Topçu, “Millet Mistikleri”, s.69, 73.

⁶¹ Nurettin Topçu, “Millet Mistikleri”, s. 110.

⁶² Nurettin Topçu, **İradenin Davası**, s.30; Nurettin Topçu, **Yarımkı Türkiye**, s.144

⁶³ Ali Osman Gündoğan, **Nurettin Topcu:Hayatı**, s.4. <http://aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Nurettin-Topcu-Hayati.pdf?i=1>

⁶⁴ Ziya, Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Kültür Bakanlığı yay. Ankara.1976, s.77-78, a.mlf, Makaleler IX, Kültür Bakanlığı yay. İstanbul.1980, s. 35

⁶⁵ Memiş, Ekrem, “Ortadoğu'da Türklerin Varlığı Tartışmaları”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye yay. Ankara. 2002, c.1, s.443,448

⁶⁶ Etlî, **Göbeğlitepe**, s. 11, 205. Atatürk'ün el yazısıyla şu bu husus şöyle belirtilmektedir: “Bu memleket, dünyanın beklemediği, asla ümit etmediği bir seçkin varlığın yüksek belirmesine, yüksek sahne oldu. Bu sahne 7 bin yıllık, en aşağı, bir Türk Beşiğidir. Beşik, doğanın rüzgârlarıyla sallandı; beşiğin içindeki çocuk, doğanın yağmurlarıyla yıkandı; o çocuk doğanın şimşeklerinden, yıldırımlarından, kasırgalarından evvelâ korkar gibi oldu; sonra onlara alıştı; onları doğanın babası tanıdı; onların oğlu oldu. Bir gün o doğa çocuğu, doğa oldu; şimşek, yıldırım, güneş oldu; Türk oldu. Türk budur: Yıldırımdır, kasırgadır, Dünyayı Aydınlatan Güneştir.” Türk'ün Tarifi (Hikmet Bayur'un verdiği vesika), Millet Dergisi,Sayı: 116, 1948, s.10-11.<http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/3756/> <http://www.atam.gov.tr/duyurular/milliyetcilik-milli-birlik-ve->

Yakın hedef olarak yeni kurulan devletin Türk ve Müslüman kimliğini koruyarak muasır medeniyet seviyesini aşması reel politik gereği ortaya konulmuştur. Nitekim Ziya Gökalp daha sonraki yazılarında ve şiirlerinde reel politik gereği Türkiyeciliği olmuştur.⁶⁷ Bu uzak hedeften vazgeçme anlamına gelmez, çünkü ona göre, Türk Birliğini simgeleyen ülkünün adıdır; Turan. Bunun diğer nitelendirilmesi de Kızılelma'dır. "Türk, Kızılelma"yı tahayyül ederken, gözünün önüne Türk ilhanlıkları (imparatorluk) gelir. Dolayısıyla burada söz konusu olan ülkülerin milletlere ilham veren dinamikler olarak işlevselliğidir.⁶⁸

Bunlara ilaveten Turan'dan kasıt, Türk milletinin tarihi ülküsünün simgesi olarak "Kızılelma" tasavvuru olup, belirli ve sabit bir yer anlamına gelmez. Her dönemin kültürü onu yeniden ve somut bir hedefle belirler. O hedefe ulaşıldığında Kızılelma yeniden konumlandırılır. Bunun sürekli olmasından kasıt da budur, yani her daim yeni ülküler çerçevesinde toplumu ilerletir. Bu aslında Türk Cihan Hâkimiyetinin uzak hedeflerini belirlemektir. İstanbul, Viyana, Roma, Paris ve Moskova özellikle Osmanlı yeniçerilerinin Kızılelma hedefleridir.⁶⁹ Ayrıca Topçu, Gökalp'in Türkçü ve pozitivist eğilimlerini eleştirirken aslında onun solidarist/dayanışmacı korporatist⁷⁰ çizgisinin⁷¹ aslında kendi bakış açısıyla örtüştüğü de belirtilmektedir. Öyle görünüyor ki, "II. Mesrutiyet döneminde milliyetçi düşünüş bir yol ayrımına gelmişti. Birinci yol "millî uyanışı imparatorluk devrinde ihmale uğramış olan ana vatanın köklerine nüfuz ederek canlandırmak" düşüncesini savunan

beraberlikhttp://okonuz.blogspot.com.tr/2017/02/on-bin-yillik-turk-yurdu-anadolu.html

http://www.muglahaber.com.tr/anadolu-7-bin-yillik-turk-yurdudur/ 04.12.2013

⁶⁷ Lütfi Şehsuvaroğlu, **Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu**, s.79

⁶⁸ Gökalp bu hususu şiirinde şöyle anlatır: Kızılelma yok mu? Şüphesiz vardır; Fakat onun semti başka diyardır.../Zemini mefkûre, seması hayal,/ Bir gün gerçek; fakat şimdilik masal...

Gökalp bir diğer şiirinde ise, her türlü zorluğa göğüs gererek Kızılelma'ya giden Türk'ü anlatır: Demez taş, kaya/Yürürüz yaya!/Türküz, gideriz/Kızılelma'ya! Nevzat Kösoğlu, "Kızılelma" Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayını, cilt. 2, Ankara. 2002, s.858

⁶⁹ Nitekim İstanbul'un fethedilmesinden sonra Kızılelma, Roma ve Viyana olarak belirlendiği Kâtip Çelebi kayıtlarında vardır. Gedik Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı donanması Otranto'ya Yahya Kemal bunu şöyle anlatır: Çıktı Otranto'ya pür-velve Ahmed Paşa/Tuğlar varsa gerekir Kızılelma'ya kadar...

Kızılelma Yeniçeriler arasında, bir Ocak geleneği oluşturacak kadar güncel bir ülkü olarak yaşatılmıştır. "Testiye kurşun atar, keçeye kılıç çalar, Kızılelma'ya dek gideriz" derler. Nevzat Kösoğlu, "Kızılelma" **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayını, cilt. 2, Ankara. 2002, s.857

⁷⁰ Fransız devriminden sonra Orta Avrupa'da düşünce olarak ortaya çıkan, daha sonra yeni korporatizm adını alan, ilk kez İtalya'da Mussolini'nin iktidara gelmesiyle uygulanan ve ardından Almanya ve İspanya'daki diktatör rejimlerce de benimsenen, sınıfların loncalar biçiminde tanımlandığı ve devletin loncaları temsil eden bir organ olarak iktisadi hayata sınırsız bir biçimde müdahale ettiği, iş çevreleriyle sendikalar arasındaki sınıf çatışmasını dengelenmeye çalıştığı ve özünde kapitalist sistemin korunduğu, sosyalizm ve sendikalizm karşıtı olan iktisadi sistem. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=204807.

⁷¹ Ziya Gökalp'in iktisat ve İktisadi politika ile ilgili düşünceleri Fransız solidarizmi ve Friedrich List'in "Milliyetçi iktisat sistemi" ne dayanır. Bu iki akım, Ziya Gökalp'te ülkenin gerçekleri ile ilişkilendirilerek yeniden yorumlamıştır. Bu akımların her birinin O'nun gözünde bir tek ortak paydası vardı; "Milletleşme". Serdar Sağlam, Ziya Gökalp'te "Solidarizm" Ve "Millî İktisat" **Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Güz 2004, Sayı 1. http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/ss_gokalp/ss_gokalp.htm Solidarist Korporatizm, imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitle tahayyül eden öğreti olup, Mustafa Kemal Atatürk'ün, Türkiye için ön gördüğü ekonomik ve sosyal sistemdir. Özel sektör devletin tekeline alınır. Böylelikle yeni zenginlerin ve tefeci, mafya sınıfının çıkması önlenir. Bu durum emek verenlerin alınterinin sömürülmesini de önler. Bkz. Emir Yetiş, "Solidarist Korporatizm, https://otukendergi.com/solidarist-korporatizm-emir-yetis/ **Ötüken Dergisi**, Sayı.3. 27 MART 2016

“Memleketçilik”; diğeri ise “imparatorluk ruhundan mülhem olan yeni bir millî imparatorluk fikri uyandırmak” olan “Turancılık”tı”. Ama bu iki öğreti temelde aynı kaygılardan hareket ediyor ve birbirleriyle çekişerek geliyordu. Nitekim Türk Ocağı bünyesinde “Büyük Türkçülüğe” karşı “Küçük Türkçülük” veya “Türkiyecilik” şeklinde 1917/8 yılında ciddi müzakereler yapılması da bunu göstermektedir.⁷² Dolayısıyla bana göre bu iki söylem, aynı ve/ya benzer gayeleri gerçekleştirmek için öncelikleri ve hedefe ulaşmak için yöntem farklılığına sahiptir.

Taha Parla'nın “Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporotizm” adlı kitabını değerlendirirken Şensuvaroğlu benzer bir durumun Kemalistler tarafından yapıldığını şöyle vurgulamaktadır: “Gökalp, devrinin maşeri vicdanında zaten olgunlaşmış olan düşüncesine idrak kazandırmış ve gerçekten ilk defa metodolijik düşünmeyi, Türk aydınına kazandırmış bir cehttir.” O, Parla’ya atfen, “Kemalistler, Gökalp’teki dini temellerine uzak durduklarını, hürriyetçi solidarist-korporatist milliyetçiliğini anlayamadıklarını, dincilerin (dindar teknisyen ve dindar pozivistlerin) ona haksız suçlamalar yaptıklarını” vurgular.⁷³ Aslında Gökalp ve Topçu’nun dindarlık adı altında dincilik yapan zihniyet tarafından ciddi eleştirilere uğradığı görülmektedir. İşte bu nedenle “Bir Anadolu terkibi için Namık Kemal, Mehmet Akif, Ziya Gökalp, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Mümtaz Turhan, Hüseyin Kazım Kadri, Mustafa Şekip Tunç, Remzi Oğuz Arık ve Nurettin Topçu’nun daha çok incelenerek ayrışma notlarından fazla buluşma noktaları bulunduğu gerçeği ortaya çıkarılmalıdır.”⁷⁴

5. Muhafazakâr, Anadoluçuluğun Değerlendirilmesi

Tekrar Topçu Anadoluçuluğu tahliline dönecek olursak, ilk dönem resmi tasavvurunun CHP ilkelerinden milliyetçiliği (altı oklu Türk inkılâbı) geçmişi dikkate almamış, bu dönemde Fransız pozitivismi Amerikan pragmatizmiyle desteklenmiştir. Geçmişle irtibatı olmayan bir milliyetçiliğin olamayacağını söyleyerek Türkiye Cumhuriyeti’nin Selçuklu ve Osmanlı’yı yok saymasının bir anlamı olmadığını belirtir. Milliyetçiliği devletin ideali olarak görür, maddi boyutunu Oğuzlar, manevi boyutunun da İslâm olduğunu söyler. Dolayısıyla Ona göre millet, “kökleri mazide, gövdesi halde bulunan, dalları ve yaprakları istikbale uzanan,

⁷² Mevlüt Uyanık, Türk Ocağı’nda Anadoluçuluk, Türkiyecilik, Memleketçilik Tartışmaları” <http://www.Yaylahaber.Com/Turk-Ocaginda-Anadoluculuk-Turkiyecilik-Memleketcilik-Tartismalari-Makale,3165.Html>, 30 Ağustos 2017, <http://Anahabergazete.Com/Turk-Ocaginda-Anadoluculuk-Turkiyecilik-Memleketcilik-Tartismalarii-Haberi-0> 31 Ağustos 2017. <http://Www.Haberlotus.Com/Turk-Ocaginda-Anadoluculuk-Turkiyecilik-Memleketcilik-Tartismalari/#.Wapglfnjbmw> Ağu 31, 2017, Çınar, agt, s. 33-34.

⁷³ Lütfi Şensuvaroğlu, **Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu**, s.106. krş. Fırat Mollaer, **Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu**, s.162-163, Çetin, a.g.t., s.42 vd

⁷⁴ Şensuvaroğlu, **Türk Sosyalizmi**, s.154. Fırat Mollaer, **Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu**, s.92-95

geçmişte, halde ve gelecekte hatıraları, temayülleri ve tasavvurlarıyla birleşmiş bir varlıktır.

»75

Burada Topçu, aslında dindar bir varoluşçuluğu öne sürer. Maurice Blondel (v.1944)'in derin maneviyatçı/ruhçu aksiyon felsefesiyle Henri Bergson'un (v.1940) mistik hayat atılımcı (elan vitalist) dünya görüşünden etkilenerek, Auguste Comte'nin Gökalp kanalıyla Türkiye getirdiği pozitivist sınırlarına işaret eder. Tabii bunda Batılı fikirleri Abdülaziz Bekkine ile tanıştıktan sonra yerli/milli ve dini açıdan sünni bir anlayışla yeniden yorumladığı ve vahdet-i vücud öğretisinin de etkisi vardır. Tanrı birdir ama çoklukta barınır. Doğaya bakışta bu çokluk vehmi uzaklaşınca Birlik kendini gösterir. Bergson'dan aldığı asrın iman arayan ruhunun mistik deneyim karşısında diz çökmüş felsefe ile tatmin olacağını vurgulaması bu açıdan önemlidir. Aslında ona göre, sırtını ilme dayayan felsefi sezginin derinleştirilmesi, mistik sezgi ile mümkün olabilir. Bu açıdan statik dinin insanı hayata beşikte uyutulan çocuklara yapıldığı gibi masallar söylemekle cemiyete bağlanmasından kurtulması ancak *dinamik ve açık din* ile olabilir. Bütün insanlığın dini olan dinamik din mistizm esasına dayanır. Bu anlamda mistizm pek bulunan bir cevherdir ve gerçek mistizm müstesna bir haldir.⁷⁶ Çünkü millet de bir insan gibidir, bir bedeni/vücudu ve ruhu vardır, ruh bedene hayat verir. Bedenin ideali de ruhu kuvvetlendirmektir. Bu milletin vücudu da coğrafya, tarih ve güzel sanatlardan oluşur. Milli coğrafya'ya vatan denilir. En esaslı realite olup, milli vücudün belkemiğidir.⁷⁷

İşte tam bu noktada bu öğriteden ayrılan Mavi Anadoluçuluk diye adlandırılan akım ise Halikarnas Balıkcısı, Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat ve Vedat Günyol gibi aydınların öncülüğünde Hititler ve İyonya kültürüne kadar uzanan bir Anadolu kimliğini ön plana çıkararak, Türk kimliğinin Batı ile olan ilişkisine “yeni” bir boyut kazandırılacaktır. Mavi Anadoluçuların, bir Akdenizlilik bilinci ve Anadolu kimliği içerisinde Anadolu'ya özgü yeni

⁷⁵ Nurettin Topçu, **Ahlâk Nizami**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997, s.150, **Büyük Fetih**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s.16-17 krş. Gündoğan, **a.g.m.**, s.4-5

⁷⁶ Nurettin Topçu, **Bütün Eserleri 14: Varoluş Felsefesi, Hareket Felsefesi**, Dergâh yay. İstanbul.1999, s.13-14, 17 vd, **İradenin Davası**, s. 18 vd, **Bergson, (Bütün Eserleri 8)**, Dergâh yay. İstanbul.2002, s. 13. 120,126-127.134. Fırat Mollaer, **Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu**, s.152-153. Mustafa Kök, “Nurettin Topçu'nun Felsefesi Bağlamında İsyân Ahlakı”, **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s. 127. Y.Turan Günaydın, “Bağlanma: Abdülaziz Bekkine ve Nurettin Topçu İlişisi”, **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.93 vd. Topçu'ya Blondel ve Bergson'a ilaveten Louis Massignon (v.1962) önemli etkide bulunmuştur. Mustafa Kara, “Farklı bir Münzevi Sıradışı Bir Muallim: Nurettin Topçu” **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.149, Mehmed Temelli, “Hareket, Mistizm ve Topçu”, **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.175; Necip Tosun, “Nurettin Topçu ve Sezai Karakoç'ta Mevlana, Yunus Emre ve Mehmet Akif Algısı”, **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara. 2005, s. 200; Sadettin Elibol, “Nurettin Topçu'nun Ders Kitabı Yazarlığı” **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.357

⁷⁷ Topçu, **İradenin Davası**, s.29-30; Topçu, **Yarınki Türkiye**, s.135, Fırat Mollaer, **Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu**, s.135

bir hümanizma ve Rönesans kavrayışı benimsedikleri ve bu temeller üzerine kurulu bir milli kimlik tanımlamasına gittikleri görülmektedir.”⁷⁸

Topçu'nun Anadoluçuluk tasavvurunda, “Üç Anadoluçuluk Tasavvuru”nun da ciddi eleştirileri vardır. O, fikirlerle hadiselerin irtibatı bağlamında düşündüğümüz zaman o dönemlerde Türkiye’de etkili sosyal pozitivist karakterli sosyolojinin ortaya çıkardığı risklere işaret eder. Aslında “Osmanlı devletinin çöküşü pozitivist sosyolojinin çöküşü anlamına geliyordu ve mütareke yıllarında ilk tepki birbirlerinden farklı kaynaklara sahip olan iki akımdan geldi. Devletin enkazını kaldırmaya çalışan birisi tarihi maddecilik, diğeri ise Bergson felsefesidir.”⁷⁹

Topçu işte bu nedenle olsa gerek, Sosyolojizm “konformist bir ahlâka neden olduğu için ferdi ve onun yaratıcılığını yok edip, ferdi sosyal organizasyonun bir ürünü olarak görür. “Ferdin kendinde ve kendi kendisiyle birlikte olan varlığını yok eden, kendisine yabancı bir varlık olmasına neden olan bu sosyolojizm karşısında en etkili mücadele argümanlarını Maurice Blondel ‘in (1861–1949) Hareket Felsefesi ve Bergson’un sezgi kavramından⁸⁰ yola çıkarak ahlâkî bir varlık olma”nın gereklerini açıklar. “Esasen Bergson’un felsefesi, pozitivism ile çeşitli izafiyeci (relativiste) felsefe sistemlerini yıkıcı etkileri altında, mutlak hakikatı elde etmenin ümit ve imanını kaybeden 19.yüzyıl insanlığına, bu asrın sonlarında sezgi metodunu ortaya koymakla, bu ümit ve imanı getirmişti. Bu anlamda “Bergonsculuk, insanlık vicdanının ümit cephesinin adeta bekçisi oldu. Cumhuriyetin ilk yıllarında Doğunun metafizik dünya görüşüne karşı bir panzehir olarak görülen Pozitivizm ve Amerikan Pragmatizmine karşı alternatif oluşturan bir felsefi öğretiler. Onda Allah’ına kavuşmak isteyen inanmış bir ruhun hamlelerini hissediyoruz. Her bakımdan bedbaht asrımızda mutlaka

⁷⁸ Yıldırım, **a.g.t.**, s. 20, 160

⁷⁹ Fırat Mollaer, **Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu**, s. 83-84

⁸⁰ Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Nurettin Topçu’yu etkilemesinin nedeni, Batı felsefesinde pozitivism eleştiriler yöneltmesi, sezgi kavramının da bir anlama yetisi olarak görmesinden kaynaklanır. “Bergsonculuk’ta ‘sezgi’, rasyonalist düşüncenin ‘yöntem’ dediği şeye karşılık gelerek onun alternatifini oluşturur. Aydınlanma düşüncesinin, ‘hakikat’e akıl yoluyla ulaşılmasını bir yöntem olarak ortaya koymasına karşılık Bergson, hakikate sezgi yoluyla ulaşılacağını savunur.” Aslında Bergson’u da “ruhçu pozitivist” olarak tanımlar, ama ondaki içsel deney kavramının kendisini ruhçu pozitivist kıldığını, hatta bu yaklaşımın insanlık için bir imkân olduğunu öneri sürerek, onun görüşlerini olumlar. Bu bir anlamda ‘Diğer Batı’dır. Bu “doğru”ya bağlı ilim, güzel’e bağlı sanat ve iyi’ye bağlı din ve ahlak anlayışının savunucusu olan meşhur aydınlanmacı Kant ile başlayarak, Alman düşüncesi içinde olgunlaşarak Fransa’da yayılır ve Fransız düşüncesinde Renouvir’dan başlayarak bilim ve aklın, sanat ve ahlak üzerindeki hegemonyasına karşı çıkan ve 20. yüzyılda da Bergson’a kadar ulaşan isyankâr bir Batı’dır”. Yıldırım, **a.g.t.**, s. 180-181; Nurettin Topçu, **Felsefe, Mantık, Sosyoloji**, İnkilap yayınevi. İstanbul.1952,s.31’den alıntılan Sadettin Elibol, “Nurettin Topçu’nun Ders Kitabı Yazarlığı” **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.357. Kant ve diğer filozofları eleştirisi için bkz. Topçu, “**Bergson**”, (**Bütün Eserleri 8**), s.18-28

arama yolunda belki bir ümitsizliğin ifadesi olan varoluş (existentialisme) felsefesi hala Bergsonculuğun tesir sahasını doldurmuş sayılmaz”⁸¹

Bu anlamda bir ahlak filozofu olan Topçu, yabancılaşan insana yeni bir ahlâkî perspektifi isyan ahlakıyla sunmak ister.⁸² Topçu’nun Türk Düşünce hayatına getirdiği özgün tezlerden biri, İsyân ahlakı’nın tasavvufla sentezlenmiş bir yorumudur. Bu tasavvuf, Kur’an’dan “Kalb İlmi”ni⁸³ çıkaran felsefe olup, hakikatlerin kapısıdır. Özellikle günümüz açısından söyleyecek olursak, İslâmî formalizmi ve şeriat adı altında yapılanları, “entelektüel tasavvufçu” boyutundan yeniden okunması önemlidir.⁸⁴ Çünkü hem seküler pozitivistimin hem de dini pozitivistimden yani dindar materyalizmin kışkacından kurtulmak ve özgürleşmek ancak bir “İsyân Ahlakı” ile mümkün olabilir.⁸⁵ Bu nedenle olsa gerek Poyraz, Türk Felsefesi bağlamında bu öğretiyi inceler, çünkü ait olduğumuz medeniyet çevresi içinde bu kültüre özgü bakış açısı ve değerler sistematığı içinde üretilen düşünce ürünlerine dayanmaktadır.⁸⁶

5.1. Nurettin Topçu ve Aksiyon Felsefesi

19.yüzyılın baskın felsefeleri olan pozitivism, sosyolojizm ve pragmatizmin hakikat, ahlâk ve metafizik düşmanı felsefeler olarak gören Topçu, dindar bir varoluşçuk öğretisini Gabriel Marcel’den, aksiyon felsefesini ise Blondel’den hareketle geliştirir. M.Blondel’in ifadesiyle “Hareket, insanla Allah’ın bir terkididir.” Bundan kasıt, hareket insanı Allah’a ulaştıran bir köprü, “insan ile Allah’ın bir sentezidir.”⁸⁷ Bu aynı zamanda “İsyân Ahlakı” kavramsallaştırmasının da özüdür. Cihanşümul bir merhametten doğan sonsuzluğa ulaşmak iradesiyle hareket eden bir kişinin isyanı anarşi değildir.⁸⁸ Nefsiyle alakası yoktur, sorumluluk yükleyen bir merhametten oluştuğu için isyan irademizin ilahi kuvvetidir. Bu açıdan ebedi ve

⁸¹ Nurettin Topçu, “Bergson”, (Bütün Eserleri 8), s. 13. Fırat Mollaer, **Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu**, s.160

⁸² Topçu, **İradenin Davası**, s. 72-77, krş. Ali Osman Gündoğan, **Topçu ve Hareket Felsefesi**, s.2-3; aynı makale, **Hece Dergisi** Özel sayı, s.18, <http://aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Nurettin-Topcu-ve-Hareket-Felsefesi.pdf>; M Saadetin Ökten, Nurettin Topçu, Maarifimiz Ve Medeniyetimiz” **Medeniyet Tasavvuru**, Sayı: 1, Ekim-2014’den alıntılıyan <http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/konuk-yazarlar2/1512-nurettin-topcu-maarifimiz-ve-medeniyetimiz>

⁸³ Kalbin Anlaması ifadesi için bkz. Mevlüt Uyanık, **İslâm Bilgi Felsefesinde Kalbin Anlaması: Gazzali ve Mevlana Örneği**, Elis yay. Ankara. 2016

⁸⁴ Fırat Mollaer, “Türk Sosyalizmine Bir Katkı: Türk Düşünce Dünyasında Anadolu Sosyalizmi” **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.24, 26. A.mlf, **Liberal Muhfazakarlık**, s.236. Mustafa Kara, “Farklı bir Münzevi Sradışı Bir Muallim: Nurettin Topçu” **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.155

⁸⁵ Hilmi Uçan, “Nurettin Topçu’nun Düşlediği Ahlak ve Toplum” Hakan Poyraz, “Ahlakın İsyanı, İsyanın Ahlakı”, **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.88

⁸⁶ Hakan Poyraz, “Ahlakın isyanı, İsyanın Ahlakı”, **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.49. Mevlüt Uyanık, “Aksiyon Felsefesi Olarak Anadoluculuk ve Nurettin Topçu” <http://www.akademi-haber.com/yazarlar/prof-dr-mevlut-uyanik/aksiyon-felsefesi-olarak-anadoluculuk-ve-nurettin-topcu/27/> 06 Eylül 2015; <http://www.haberlotus.com/aksiyon-felsefesi-olarak-anadoluculuk-ve-nurettin-topcu/#.WWMq2ITygdU> Eyl 7, 2015, <http://www.anahabergazete.com/aksiyon-felsefesi-olarak-anadoluculuk-ve-nurettin-topcu-haberi> 7 Eylül 2015.

⁸⁷ Nurettin Topçu, **Hareket Felsefesi**, s.45, **İradenin Davası**, s.18-19, **Kültür ve Medeniyet**, Hareket yay. İstanbul.1970, s. 87. Gündoğan, Topçu ve Hareket Felsefesi, **Hece dergisi**, s.18

⁸⁸ İsyân ve anarşi farkı için bkz. Nurettin Topçu, **Kültür ve Medeniyet**, s. 84-89

aleşumul merhamet nizamına bağlıdır. Burada sonsuz bir kuvvete itaat olup, en mükemmel bir teslimiyeti gösterir.⁸⁹

Bu anlamda hareket'i bir fikir veya hareket projesinden doğan nazari bir ilke olarak görmekten öte, insanın hayatın önüne koyduğu bir mesele olarak görmektedir. Çünkü "iradenin eseri olan her *hareket*, mükemmel bir özlemdir. Hareket içimizden dışımıza doğru bir çıkış gayreti, bir *başkaldırı*dır. Hareket isteyerek yapıldığında *ahlaka*; başkaldırı da ahlak ile yapıldığında *isyana* dönüşür. Böylece isyan ahlakı, iradeyi dışarıdan çevreleyen, tutsak eden dış şartlara başkaldırıdır. Bu isyan, *Ene'l-Hak* söylemi içerisinde *Allah'ın insandaki hareketi*, bu hareket *Allah'ın insandaki isyanı*dır. Böylece hareket, evrensel nizama katılmakla evrenselleşiyor."⁹⁰ İşte bu nedenle olsa gerek, her isyan bir harekettir ama her hareket bir isyan değildir. Bir hareket ancak kendinde yeni bir düzenin tutkun iradesini taşırsa o zaman isyan adını alabilir. Bu düzen, isyanın yöneldiği düzenden daha üstün kabul edilir. İşte bu nedenle "isyan için isyan" ya da "sırf inkâr", "köklü yahut kısmen anarşizm" isyan olamaz, bilakis bunlar isyanın inkârıdır.⁹¹

Bu bir *fikri tecdit projesidir, çünkü fikri tecdit olmadan fikhi ve siyasi tecdit/rönesans olamaz.*⁹² Eğer dini bir takım kesin emirlerin bütün gibi sunan, hırka ve sakal öptüren nakilci ve nasıcı hocalar ile dini anlamayan pozitivistin aynı gaflette birleşmesinden kurtulmak istiyorsak, bu dindar varoluşçu tutumu geliştirmeliyiz. Topçu, bir ihyacı/ıslahatçı olarak yalnız İslâm dünyasının değil, tüm dünyanın ruhsuzluk, maddiyat ve kaidecilikle tahrip olduğunu düşünür. Yeni bir nizam, ahlakta, hukukta, sanatta, dinde ve devlette insanlığa dayanak yeni temeller bulma zaruretinden bahseder. İslâm dünyasında bir Rönesans teşkil edilmesi için kültürümüzün kaynaklarına inerek, yeni bir vecd, yeni bir neşve hızının hayatımıza yön vermesi gerektiğini belirtir.⁹³

⁸⁹ Nurettin Topçu, **Kültür ve Medeniyet**, s. 43-44, Topçu, **İradenin Davası**, s.75. "Her isyanda bu manada hem bir isyan, hem de bir itaat vardır denilebilir. Her isyan hareketinde sanki bir anarşist ve bir uysal bulunmaktadır. İsyandaki anarşist insanda aleşumul mesuliyet haline gelen merhametin hareketinde barınıyor. İsyandaki uysal ise bizdeki bin türlü esaretten sıyrılarak mesuliyet şekillenmiş gözüken ilahi iradeye sukun ile teslim olan bemengilin sevimli simasında barınıyor. Allah'a iştirakimiz, bizdeki bu anarşistlikle bu uysalın birleşmesiyle hakikat olmaktadır. Ahlakî vasfınatışyah her hareket, bizim tarafımızdan bir anarşizm hareketidir, ilahi irade karşısında ise bir itaattir. İlahi iradenin lütfu, bize hem hareketten evvel, hem de hareket esnasında hem de hareketten sonra gelmektedir. Hareket halinde ne yalnız başına insanlığımız, ne de yalnız ulûhiyet var; belki insanın Allah'a iştiraki vardır. Böylelikle Allah meselesi ahlak meselesiyle birleşmiş oluyor ve Allah iştiraki tercübesini nefsinde en muvaffakiyetle yapabilen mistik, isyan edenlerin başında bulunuyor. "Topçu, İradenin Davası, s.76

⁹⁰ Topçu, **Hareket Felsefesi**, s.47-57, ; Bergson, s.72; Hakan Poyraz, "Ahlakın isyanı, İsyanın Ahlakı", **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.51. İsyan Ahlakı 25-27. Şehsuvaroğlu, **Türk Sosyalizmi**, s.226

⁹¹ Kök, "Nurettin Topçu'nun Felsefesi Bağlamında İsyan Ahlakı", s.134

⁹² Mevlüt Uyanık, "Aksiyon Felsefesi Olarak Anadoluculu ve Nurettin Topçu". http://www.akademi-haber.com/aksiyon-felsefesi-olarak-anadoluculuk-ve-nurettin-topcu-27yy.htm?utm_medium=twitter&utm_source=twitterfeed
<http://www.yaylahaber.com/aksiyon-felsefesi-olarak-anadoluculuk-ve-nurettin-topcu-makale,2660.html>

⁹³ Ercan Yıldırım, "Mistizme Koşut Şeriata Karşı Bir İhyacı Olarak Nurettin Topçu'da İslâm Düşüncesi", **Hece Dergisi**, Nurettin Topçu Özel Sayısı, yıl.10, sayı:109, Ankara.2005, s.183-186,196

Bu noktada “ruhlarını kaybetmiş, din ve ahiret maddecileri” diye nitelendirdiği din adamları, dönemin maddeci yıkımını göstererek kendilerini Allah yolcusu oldukları vehmini halka sunuyorlar. Mevlidhanlık, duacılık, mukabelecilik ve kasidecilikten öte geçmeyen bu dindarlık, kin, tekfir, tehdit ve ruh karartıcılığıdır. Bunların ilahi yolculuğa yoldaşlığı olamaz. Kalbe karşı gelen kaideleri İslâm çerçevesi içinde insan ruhunun esaret zinciri yapmakla geçinenler, kendilerine din adamı dedirttikçe ve halkın bunlara hürmet ve itibarı devam ettiği müddetçe İslâm dünyasının içinde bulunduğu sefaletten kurtulması imkânsızdır. Her türlü şer ve fitne kendini mübarek gösterecek başka bir şerre işaretle onu yerdikçe kendini yükseltme ve hayır maskesine bürünme fırsatını elde edebiliyor. Bütün dini kutsalları (Cennet, Miraç vb) materyalist ve pozitivist bir şekilde açıklayan zihniyetin kısılcısından kurtulmak gerekir. Topçu bu tür insanlara “din materyalistleri” demektedir. Bu zihniyetin kaynağı hakikat düşmanı olarak nitelediği pozitivism ve sosyalizm vardır, bunlar pragmatizm ve emprizmle yakın akrabadırlar.⁹⁴ Bu öğretilerin sultasından kurtulduğumuz zaman Anadolu’nun İstiklâl savaşını ruh cephesinde de gerçekleştirmiş olacağız.⁹⁵ Bunu yapmalıyız çünkü biz “güya hayatı kazanılırken ruhu şehid edilmiş bir neslin çocuklarıyız” der.⁹⁶

Bu travmaların üstesinden gelmek ancak dini iradenin bizi sonsuz kudretin iradesine iştirak ettirmesiyle gerçekleşebilir. Bu irade fertten başlayarak, aile ve devleti/otoriteyi isteyen, millet ve insanlık basamalarından geçerek Allah’a ulaştıran iradedir.⁹⁷ Bu ancak bir isyan ahlakına sahip olmakla mümkün olur. “Bizim anlatmak isteğimiz isyan ne benliğimize ve nefsimize ait arzulara, ne içtiami gayelere, ne de merhametten başka duygulara bağlı isyan değildir. Bizim isyanımız ancak sonsuzlukta gayesini arayıcı olduğunu ve alemşumul merhamet kaynağından doğar.” der.⁹⁸

Bu yeniden diriliş/rönesans için bir üniversite kurulmalıdır. Topçu’ya göre bu üniversitenin ilk ilkesi hür düşünce olacaktır. “Hangi çağın ve hangi devrin olursa olsun, düşüncemizi tenkitsiz, havasız bir darlığa hapseden karanlıktan kurtulmalıyız. Cemiyetin, ailenin, sanatın, ahlakın ve dinin bütün meselelerini hiçbir ithamdan çekinmeden serbestçe ele almalıyız. Bu günün savaş yeri, bu cesaretin sahasıdır.”⁹⁹ Hakikatlara doğru ilerleyebilmek

⁹⁴ Mollaer, *Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu*, s.228

⁹⁵ Nurettin Topçu, *İslâm ve İnsan*, Hareket yay. İstanbul.1969, s.5, *Kültür ve Medeniyet*, s.73-74. *Yarıncı Türkiye*, s.7 vd. Şehsuvaroğlu, *Türk Sosyalizmi*, s. 121-124, Bunlar Hac emrinden Cennet vaadına, Miraç olayından Kur’an’ın kutsallığına kadar bütün İslâm inançlarını, tüyler ürpertici bir geri anlayışla, mana âleminden ayırıp madde dünyasına aktardılar. Onların din imateryalizmi, Cenneti de Miraç’ı da Kur’an’ı da elle tutulan gözle görülen olaylar ve varlıklar halininde kabu edici bayağı bir pozitivism ile el ele vermiş bulunuyordu. *İslâm ve İnsan*, s.9

⁹⁶ Nurettin Topçu, “Millet Mistikleri”, (*Bütün Eserleri 15*) Dergâh yay. İstanbul.2001, s. 9

⁹⁷ Nurettin Topçu, *İradenin Davası*, Önsöz, s.10

⁹⁸ Nurettin Topçu, *İradenin Davası*, s.72-74

⁹⁹ Nurettin Topçu, *Büyük Fetih*, s.47, *Maarif Davası*, s.112-116; *Yarıncı Türkiye*, s.222

için kim olurlarsa olsunlar, eskilerin fikirlerini tenkid ve münâşaka etmemiz şarttır. Bu onu tahkir veya reddetmek demek değildir, bilakis onu tamamlamaktır, ilme ve insanlığa hizmet ve hayırdır. Tenkid, herkes için hak, âlimler içinse bir vazifedir; üstelik de ahlaki bir vazifedir.”¹⁰⁰

Bu sert eleştirilerinden dolayı olsa gerek, Topçu muhafazakâr kesim tarafından da çok rahatsız edilmiş ve yalnızlık durumu yaşamıştır. Siyaseti duruşlara yönelttiği eleştirilerden dolayı “entelektüel bir yalnızlık” içinde kalmıştır diyen Mollaer, onu Oğuz Atay’dan hareketle bir “tutanamayan” olarak nitelendirir. Ona göre, Topçu bu metafizik rekabeti ve siyasal oyunu farkedemeyen bürokratik ve gelenekçi Muhafazakâr, ilkeleri birlikte sorunlaştıran, çatışma maddesini ekonomiye kaydıran tutumuyla “tutanamayanlar”dan olmuştur.”¹⁰¹ Şehsuvaroğlu’da “Onun yalnızlığı Cemil Meriç’in, M.Ali Aybar’ın Keamal Tahir’in Attila İlhan’ın düşünce yalnızlığı gibidir, demektir.”¹⁰²

Sonuç

Anadolu’da yeni bir devlet olarak Türkiye Cumhuriyet’i kuruldu. Farklı içerikleriyle ortaya çıkan bütün fikirler ve akımlar, kuruluş aşamasındaki mahiyet ve hüviyet ilişkisindeki sorunları çözmeye yönelikti. Eğer bu çözüm önerilerini ve aralarındaki farkları analiz edersek, günümüzdeki çatışmaların ve ayrışmaların da nedenlerini bulabiliriz. Böylece farklılıkların aykırılığa dönüşmesine müsaade etmeyen bir “eşik” oluşturabilir ve bir arada yaşama motivasyonumuzu güçlendirebiliriz.

Bunun içinde bize düşen Mevlana’nın dediği gibi, bir ayağımız Anadolu’da diğer ayağımız Dünya’nın temel değerlerinde olması, yerli ve milli/dini değerlerimizi yerelleşmeden yani onurlu yalnızlık gibi tuhaf söylemlerle içe kapanmadan evrenselleştirmenin yollarına bakmaktır. Nurettin Topçu’nun yaptığı tam da budur, iki yüzyılı aşkın fikri ve siyasi hesaplaşma içinde olduğumuz Batı düşüncesinin evrimlerini, geldiği noktayı ve açmazlarını aşma projelerini görmüş ve Anadolu’ya özgün bir Aksiyon Felsefesi geliştirmeye çalışmıştır

¹⁰⁰ Topçu, İslâm ve İnsan, s.24

¹⁰¹ Fırat Mollaer, **Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu**, s.18

¹⁰² Lütfi Şehsuvaroğlu, **Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu**, s.94, 116

KAYNAKÇA

Kitaplar – Makaleler

Aktar, Cengiz, **Osmanlı Kozmopolitizminden Avrupa Kozmopolitizmine Giden Yolda Ulus Parantezi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Baykara, Tuncer, “Türklüğün En Eski Zamanları”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayını, cilt. 2, Ankara, 2002.

Etli, Özgür Barış, **Göbekli Tepe ve Ön Türkler**, Gece kitaplığı yay.2016

Gökalp, Ziya. **Makaleler IX**, Kültür Bakanlığı yay. İstanbul.1980

Gökalp, Ziya, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Kültür Bakanlığı yay. Ankara.1976

Memiş, Ekrem, Ortadoğu’da Türklerin Varlığı Tartışmaları, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye yay. Ankara. 2002

Mollaer, Fırat, **Liberal Muhafazakârlık Karşısında Nurettin Topçu**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.

Piriççi, Nihat, **Felsefeyi Anadolu’da Yeniden Yurtlandırmak: Mavi Anadoluculuk** (Basılmamış Master Semineri), Çorum, 2015.

Somuncu, Selim, Modernist İdeolojinin Karşısında Gelenekçi Bir Reformist: Nurettin Topçu, **Hece Dergisi, Nurettin Topçu Özel Sayısı**, Ankara,2005.

Şakar, Cemal, Topçu’da Türk-İslâm Harikası Olarak Millet ve Milliyetçilik, **Hece Dergisi, Nurettin Topçu Özel Sayısı**, Ankara,2005.

Şehsuvaroğlu, Lütfi, **Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu**, Elips Yayınları, Ankara, 2011.

Şentürk. Recep, **İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim**, İz yay. İstanbul.2016

Şentürk. Recep **Türk Düşüncesinin Sosyolojisi**, İz yay. İstanbul. 2017.

Topçu, Nurettin, **İradenin Davası**, Hareket Yayınları, İstanbul, 1968.

Topçu, Nurettin, **Türkiye’nin Maarif Davası**, Hareket Yayınları, İstanbul, 1970.

Topçu, Nurettin, **İslâm ve İnsan**, Hareket Yayınları, İstanbul, 1969.

Topçu, Nurettin, **Yarıncı Türkiye**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1961.

Topçu, Nurettin, **Millet Mistikleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001.

Topçu, Nurettin, **Felsefe, Mantık**, Sosyoloji, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1952.

Topçu, Nurettin, **Büyük Fetih**, Dergâh Yayınları, İstanbul,1962.

Topçu, Nurettin, **Ahlâk Nizamı**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997.

Topçu, Nurettin, **Bütün Eserleri 14: Varoluş Felsefesi, Hareket Felsefesi**, Dergâh Yayınları, İstanbul,1999.

Topçu, Nurettin, **İslâm ve İnsan**, Hareket Yayınları, İstanbul, 1969.

Türkkan, Reha Oğuz, “Türk Tarih Tezleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye yay. Ankara. 2002, c.1.

Uyanık, Mevlüt, “Küreselleşme Olgusu ve İpek Yolu Medeniyetinin Yeniden Dirilişi”, **Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013.

Uyanık, Mevlüt, **Bilginin İslâmleştirilmesi ve Çağdaş İslâm Düşüncesi** (Doktora tezi) Ankara Okulu yayınları, Ankara

Uyanık, Mevlüt, **Üç Tarz-ı Siyaset: Bir Üst Kimlik Tasarımı Olarak Türkiyelilik**, Metropol Yayınevi, İstanbul, 2003.

Uyanık, Mevlüt, **Sivil İtaatsizlik ve Dini Değerler**, Elis Yayınevi, Ankara 2010.

Uyanık, Mevlüt, “Yeni Bir Türk-İslâm Medeniyeti Tasavvuru İçin Hoca Ahmed-i Yesevi ve Yönteminin Önemi”, **Diyanet İlmî Dergi**, Araştırma Yayınları, Ankara, 2016.

Yıldırım, Emre, **Modern Cumhuriyetin Kimlik Arayışları: Kayıp Kimliğin Peşinde Mavi Anadoluçuluk Hareketi**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul, 2012.

Yıldırım, Ercan, Mistizme Koşut Şeriata Karşı Bir İhyacı Olarak Nurettin Topçu’da İslâm Düşüncesi, **Hece Dergisi, Nurettin Topçu Özel Sayısı**, Ankara,2005.

İnternet Siteleri

<http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/3756/>

<http://www.atam.gov.tr/duyurular/milliyetcilik-milli-birlik-ve-beraberlik>

<http://okonuz.blogspot.com.tr/2017/02/on-bin-yillik-turk-yurdu-anadolu.html>

<http://aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Nurettin-Topcu-Hayati.pdf?i=1a.mlf>,

<http://www.star.com.tr/acik-gorus/sunn-eelik-ile-hashas-eelik-arasinda-İslâmcilik-haber-1044534/18.07.2015>

<http://www.star.com.tr/acik-gorus/hatlar-ve-saflar-ayrilirken-haber-1045944/>

<http://www.anahaberyorum.com/turkiye-cumhuriyetinin-kurulus-felsefesi-kemalizm-ve-İslâm-catismasiyla-aciklanabilir-mi-haberi-0>

<http://www.haberlotus.com/2015/08/31/turkiye-cumhuriyetinin-kurulus-felsefesi-kemalizm-ve-İslâm-catismasiyla-aciklanabilir-mi/#.Verb6yXtmko>

<https://www.antoloji.com/turan-2-siiri/>

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70982/tek-millet-tek-bayrak-tek-vatan-tek-devlet-icin-evet.html>

<Http://Www.Kirmizilar.Com/Tr/Index.Php/Guncel-Yazilar3/2541-Malazgirt-Ve-Buyuk-Taarruz-Zaferlerini-Anadolu-Nun-Yurtlandirilmasi-Ve-Anadolu-Ronesansi-Baglaminda-Okumak>

<Http://Www.Haberlotus.Com/Malazgirt-Ve-Buyuk-Taarruz-Zaferlerini-Anadolunun-Yurtlandirilmasi-Ve-Anadolu-Ronesansi-Baglaminda-Okumak/#.Wz6dut5jydu>

[Http://Www.Anahabergazete.Com/Malazgirt-Ve-Buyuk-Taarruz-Zaferlerini-Anadolunun-Yurtlandirilmasi-Ve-Anadolu-Ronesansi-Baglaminda](http://Www.Anahabergazete.Com/Malazgirt-Ve-Buyuk-Taarruz-Zaferlerini-Anadolunun-Yurtlandirilmasi-Ve-Anadolu-Ronesansi-Baglaminda)

<https://www.sondakika.com/hulusi-akar/>

<http://www.internethaber.com/hulusi-akar-iranda-konustu-iki-konuda-mutabakata-vardik-foto-galerisi-1811668.htm?page=6>

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=204807

<http://www.akademi-haber.com/yazarlar/prof-dr-mevlut-uyanik/aksiyon-felsefesi-olarak-anadoluculuk-ve-nurettin-topcu>

<http://www.haberlotus.com/aksiyon-felsefesi-olarak-anadoluculuk-ve-nurettin-topcu/#.WWMq2ITygdU>

<http://www.anahabergazete.com/aksiyon-felsefesi-olarak-anadoluculuk-ve-nurettin-topcu-haberi>

TÜRK – YUNAN İLİŞKİLERİ (1878 – 1952) TURKISH - GREEK RELATIONS (1878 - 1952)

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYIRAN¹ Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yahya METİNTAŞ²

Özet

Yunanların bağımsızlık hareketleri 2 Mahmut zamanında fiilen başlamış ise de, fikir hareketleri sahasında bağımsızlıkçı faaliyetler Üçüncü Selim devrinden, 18 yüzyıl sonlarından itibaren başlamıştır. Yunan bağımsızlık hareketinin doğuşu ve gelişiminde Rusya'nın önemli bir katkısı olmuştur. Yunanlıların oturdukları bölgelere Çar 1. Petro'dan itibaren Rus propagandacıları yayılmış ve Daha sonra bağımsızlık hareketleri olarak yeşerecek fikirlerin ilk tohumlarını atmışlardır.

Yunan isyanları boyunca gerek Rusya gerekse diğer batılı devletler bu İsyan hareketlerini her açıdan desteklemişlerdir. Batılı siyasi ve fikri kışkırtmaların yanı sıra 18. yüzyılın sonlarına doğru Yunan şair ve yazarları arasında Hristiyan ve Yunan Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak düşüncesi önemli bir ilham kaynağı olmuştur. Bu çerçevede Yunanlılar "Megalo İdea" adıyla anılan ideolojiyi yaratmışlardır.

İlk Yunan isyanı, Balkan topraklarında, 1821 yılından itibaren oldukça geniş bir alanda ortaya çıkmıştır. İsyan sadece Yunanlılar tarafından gerçekleştirilmemiş Balkanlardaki diğer Slav ve Hristiyan uluslar tarafından da desteklenmiştir. Osmanlılar ilk isyan girişimlerini bastırmışsa da gerek Rusya'nın gerek diğer Batılı emperyalist ülkelerin isyan bölgelerini ve Yunan halkını Osmanlı Devleti aleyhine sürekli kışkırtma ve isyanları destekleme politikaları sayesinde karışıklıklar son bulmamıştır. Bu süreç 1830 baharında Mora Yarımadası'nda bir Yunan Devleti'nin resmen kurulması ile sonuçlanmıştır.

Genç ve küçük Yunan Devleti Osmanlı Devleti aleyhine sürekli genişlemiş ve yeni topraklar elde etmiştir. Osmanlı Devleti bünyesinde, Girit'te, Balkanlarda ve Anadolu'da aralıksız olarak yeni Rum - Yunan isyanları ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti (Türkiye) aleyhine Yunan genişlemesi 1922 sonbaharına kadar devam etmiştir. Bu dönemde Yunan ilerleyişi, Ankara'nın batısında, Sakarya Meydan muharebesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi orduları tarafından durdurulmuştur.

Bu çalışmamızda 1821 den itibaren gerçekleşen Yunan isyanlarını, özellikle Batılı emperyalist devletlerin isyancılara hem isyan bölgelerinde hem de masa başında bizzat kendi ilke ve prensiplerini çiğnemek pahasına verdikleri destek çerçevesinde genel bir çerçevede inceleyip, değerlendireceğiz.

Anahtar kelimeler: Yunan İsyanı, Balkanlar, Osmanlı Devleti.

Abstract

The independence movements of the Greeks began to emerge in the time of Mahmut 2, beginning from the period of the Third Selim, from the end of the 18th century, became an important contribution of Russia in the birth and development of the Greek independence movement. The Russian propagandists dispatched by Tsar 1. Petro laid their first seeds of ideas to be as independent movements of independence.

Other countries needed during the Greek rebellions have also supported these rebellious movements in their favor. Western political and intellectual incitement, as well as towards the end of the 18th century, has been an important source of inspiration for reviving the Christian and Greek Byzantine Empire among Greek poets and writers. In this framework, the Greeks created the ideology called "Megalo Idea".

The first Greek revolt, the Balkan lands, has been a once-in-a-lifetime since 1821. The rebellion was supported not only by other Slavic and Christian nations but by others in the Balkans. Although the Ottomans repressed their first revolt attempts, the confusion did not end with the demands of Russia,

the rebellion region of other Western imperialist countries and the politics of continually provoking and supporting the Greek people against the Ottoman State. This resulted in the formal formation of a Greek State in the Mora Peninsula in the spring of 1830.

The Young and the Little Greek State has been continually enlarged against the Ottoman State and has acquired new lands. Within the Ottoman State, new Greek - Greek revolts have unfolded in Crete, the Balkans and Anatolia. Ottoman Empire (Turkey) against the Greek expansion was continued until autumn 1922. Greek progress in this period, part of Ankara, was stopped by the Grand National Assembly of Turkey army in the Battle of Sakarya.

We will examine and evaluate the Greek revolts that took place in the 1821s in this work, especially at the expense of the Western imperialists at the expense of violating their own principles and principles, both in the areas of anti-revolutionary affairs of the states and at the table.

Key words: Greek Rebellion, Balkans, Ottoman State.

¹ Yrd. Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Eposta: mkayi@ogu.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Eposta: mmetintas@hotmail.com

Giriş

1877 - 1952 tarihleri arasındaki Türk-Yunan ilişkilerinin incelenmesine geçmeden önce araştırmamızın başlangıç tarihini teşkil eden Osmanlı-Rus Savaşı ve Berlin Kongresi'ne kadar olan gelişmelerin bir özetini vermemiz yerinde olacaktır.

Batılı büyük devletlerin açıklamaya çalışacağımız dönemden önce, Türkler ve Yunanlılara karşı izledikleri politikanın genel olarak tespiti, 1877 - 1878 sonrası politikalarındaki değişmelerin ya da devamlılıkların daha iyi anlaşılmasına da yardımcı olacaktır¹:

11. yüzyılın ortalarından sonra, Bizans, ekonomik ve sosyal çöküntüye maruz kaldı. Büyük toprak sahipleri ve askeri aristokrasi hareket serbestisi kazandı. Bu nedenler 11. ve 15. yüzyıllar arasında Bizans merkezi hükümeti zayıfladı. Ortaçağların sonlarında meydana gelen bu gelişme Bizans İmparatorluğu'nun çökmesine katkıda bulunan en önemli faktördür. 13.yüzyılda 'Frank' istilası ve IV. Haçlı Seferi Bizans'taki bu yapı değişikliğini tamamladı. Merkezi hükümetin zayıflaması dıştan gelen etkilere karşı koyma gücünü azalttı. Siyasal ve Sosyal çalkantı ortasında kalan imparatorluk kolaylıkla çöktü. Bizans İmparatorluğu'nun zayıflama döneminde Balkan Milletleri ve İtalya Şehir devletleri bağımsızlık talebiyle ulusal istekler doğrultusunda harekete geçtiler².

“**Bizans**” adı, Anadolu'nun Roma egemenliğine girmesinden sonra Roma devlet sisteminin Grek kültürü ile karışmasından meydana gelmiştir. Anadolu'nun Roma egemenliğine girmesinden sonra ise, buradaki halka Romalı anlamında “**Rum**” denilmiştir (M.Ö. II. yüzyıl). “**Yunan**” adı tarih öncesinde Doğuluların Anadolu kıyılarında yaşayan halka verdiği “**Yuana**”dan çıkmıştır ve bugün Türkçe 'de yanlış olarak Yunanistan halkını ifade eder şekilde kullanılmaktadır. Çok değişik kavimler yakınlaşmasının ve ortak düşmanlara karşı birliğini ifade eden “Helen” adı bugünkü Yunanistan halkının kendilerine

---

¹ Türk-Yunan ilişkilerini konu alan birçok inceleme yayınlanmıştır. Son yıllarda da bir bütün olarak Türk-Yunan ilişkilerini inceleyen değerli makaleler yayınlanmış ve sempozyumlar düzenlenmiştir. Bkz. **Foreign Policy** İnstitute, *Forelgn Policy* Valume:5, Nos:1-2, Ankara, in February, 1977; T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, **Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri; (20 Temmuz 1974'e kadar (21-23 Mayıs1986) Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Ankara 1986.

² Şerif BAŞTAV, “Greeks Under The Ottoman Rule” (1453-1831), **Forelgn Policy**, Valume:5 Nos:1-2, Ankara 1977, s.6, (Makalenin bütünü için bkz.: Ss.6-28, Bundan sonraki dipnotlarda adı geçen dergi kısaltılarak verilecektir.)

verdiği addır ve tarihi gerçeklere dayanmaktadır. Bu nedenle Yunanistan halkını “Helen” adıyla anmak daha doğrudur³.

“Antik kültürün sahipleri olan ve Batı Anadolu’da yaşamış bulunan İyonların ne dil ve ne de ırk bakımından Greklerle bir ilgisi yoktur... Persler, Lâtinler, Romalılar, Slav ve Türkler de Yunan Yarımadası’nı istila etmişler dolayısıyla bölgede “Grek” isminde saf bir ırk kalmamıştır...”⁴.

Konumuzla doğrudan ilgisizmiş gibi görünen bu açıklamalara değinmemizin nedeni; Yunanlı dendiği zaman “**Kadim Grek Uygarlığı**”nı ortaya koyan kavim ile şimdi yaşayan Helen halkı yanlış olarak gerek dünya kamuoyunda gerek Türkiye’de eşanlamda çağrışım yapmaktadır. Avrupalı devletlerin Türkler karşısında hemen hemen her dönemde Yunanlıları desteklemelerinin bir nedeni de bu yanlış kanıdır. Oysa bugünkü Yunanlılar ırk birliğinden çok, Ortodoks mezhebi ile dil beraberliğinin (Hellen) yarattığı çeşitli etnik karışımı melez bir topluluktur⁵.

Büyük Roma İmparatorluğu’na bağlı Latin ve Bizans Despotlarının yönetimi altındaki Mora, Attika, Epir, Teselya ve Makedonya dâhil Yunan Yarımadası’nın tamamı, 1396 Niğbolu Savaşı’ndan sonra Yıldırım Beyazıt’ın 1397’deki Mora Seferi sırasında Atina’yı zaptı ile Osmanlı hâkimiyetine geçmiş ve bölgede yaşayan, Rum halkı zulüm ve esaret idaresinden kurtularak kendi örf ve adetleri içinde serbest bir yaşama kavuşmuştur. Türk yönetiminin Rum cemaatinin mahalli idarelerinde serbest bırakması Yunanlılığın devamına imkân sağlamıştır⁶. Diğer Balkan milletleri gibi Yunanlılar da Türkler’ in koruyuculuğunda askerlikten muaf tutulmuştur, ticaret ve sanata yönelmeleri sonucunda ekonomik durumlarını Müslüman halka oranla çok yüksek düzeye çıkarmışlardır. Babıâli’nin tercümanlık hizmetlerini ele geçirmeyi başaran Rumlar, Eflak ve Budan voyvodalıkları başta olmak üzere Erdel, Sırbistan ve Adaların yönetiminde görevlendirilmişlerdir⁷.

³ Muzaffer ERENDİL, “Yunanlılar’ın Kökeni ve Yunan Milliyeti (Greklerle) İlgili Kavram ve Deyimler” **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri**, Üçüncü... s.110-111, (Bildirinin Bütünü İçin Bkz. Ss.102-11).

⁴ Daha geniş bilgi için bkz.: Cemal ÖZKAN, “Türkiye’nin Komşusu Yunanistan İle İlişkilerinin Dünü Bugünü”, **Güncel Konular**, Sayı,7 (Ağustos 1986), Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986, S.45 (İncelemenin tamamı için bkz.: Ss.37-59).

⁵ **Yukarıda** a.g.m., s.46.

⁶ **Yukarıda** a.g.m., s.46.

⁷ Halil İNALCIK, “Osmanlı İmparatorluğu: Osmanlı İmparatorluğu’nda Kültür ve Teşkilat”, **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976, ss.974-990.

Ayrıca Bkz.: Stanford SHAW, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.1. (1280-1808), İstanbul 1982, s37-46; Fuat KÖPRÜLÜ, **Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu**, Ankara 1984; Taner TİMUR, **Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Osmanlı Toplumsal Düzeni**, Ankara 1979.

Fatih Sultan Mehmet, Mora’da başlayan karışıklıklar üzerine birincisi 1458, ikincisi 1460 da iki sefer düzenleyerek, daha önce vergiye bağlanan Mora’yı, iki yıl sonra da Trabzon’u Osmanlı sınırlarına dâhil etmiştir. Fatih Sultan Mehmet devrinde imparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti’nin hoşgörülü yönetimi ile kendilerine tanınan serbestlik bir yana, dağılmak üzere olan Ortodoks kilisesi Katoliklere karşı güçlendirilmiş, Rumcanın resmi dil olarak Rumlar arasında kullanılmasına izin verilmiştir. Kısaca Rumlar, Mora’da bağımsız bir devlet oluşuncaya (oluşturuluncaya) kadar dört yüz yıldan fazla bir süre (Türkler’ in koruyuculuğunda) Osmanlı İmparatorluğu’nun en rahat cemaati olarak yaşamışlardır. Yalnızca Yunanlılar değil, diğer Gayrimüslim reaya da din serbestliği yanında her zaman şefkat ve anlayış gösterilmiş, imtiyazlar verilmiştir. Örneğin, XIX yüzyıl başında teşekkülüne müsaade edilen “Avrupa tüccarı” adı verilen grupla gayri müslim tebaa, bazı bakımlardan Türk ve Müslüman tüccardan daha fazla haklar elde etmişlerdir. Bununla birlikte, dış tahriklerin de etkisi ile Yunanlılar “İstiklâl sevdasına düşmüşlerdir”⁸.

XVI. Yüzyılın sonlarında aşamayacağı engellerle karşılaşan Osmanlı İmparatorluğu’nun bir yandan iç teşkilatındaki yenileşme ve gelişmenin durması, öte yandan Batı’daki bilimsel, fikri, ekonomik gelişmeleri takip edemeyişi, ticaret yollarının değişmesi gibi birbirine bağlı iç ve dış sebepler kompleksinin bir sonucu olarak⁹ duraklaması, gerilemesi, nihayet XVIII ve XIX. yüzyıldan itibaren de, dağılmasını kolaylaştıran ve zorunlu hale getiren “milliyetçilik” akımının¹⁰ Osmanlı imparatorluğunu bölmek ve parçalamak isteyen devletlerce özellikle de Rusya tarafından bir araç olarak kullanılması önce Sırplarca başlatılan isyanların Yunanlar arasında da yayılmasına ve güçlenmesine sebep olmuştur¹¹.

1. 1821 Yunan İsyanından 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşına Kadar Türk-Yunan İlişkileri Ve Batılı Büyük Devletlerin Politikası

Yunanlıların bağımsızlık hareketleri fiilen II. Mahmut zamanında başlamış ise de XVIII. yüzyılın sonlarında, yani III. Selim devrinden itibaren bu hareket fikir sahasındaki faaliyetleri ile kendini göstermiştir¹².

⁸ Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, “Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları”, **Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri**, Üçüncü Askeri..., s.157 (Bildirinin tamamı için bkz.: Ss 133-157); Ayrıca bkz.: Ali İhsan Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler...** (1750-1839), Ankara 1983.

⁹ Bernard LEWIS, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Çev.: Metin KIRALI, Ankara 1970, s.21-39.

¹⁰ Osmanlı Devleti’nin dağılma sebepleri hakkında bkz.: Yusuf AKÇURA, **Osmanlı Devleti’nin Dağılma Devri (XVIII ve XIX Asırlarda)**, 2.baskı, Ankara 1985. S.1-9 v.d.

¹¹ Bkz.: Alaeddin ŞENEL, **Siyasal Düşünceler Tarihi: Çağlar Boyunca Siyasal Düşüncenin Değişimi**, Ankara, 1982, s.351-365-366, (Daha önce bu konuda hazırladığımız seminer ödevinden özetlenmiştir).

¹² Yusuf AKÇURA, Yukarıda a.g.e., s.17

Yunanlıların oturdukları memleketlere I. Petro'dan başlayarak Rus propagandacıları dağılmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslim reayayı kendi siyasi çıkarları için kullanan Rusya ve diğer Avrupalı devletler Avusturya dışında Yunan İsyanını her bakımdan desteklemişlerdir. Dış ve siyasi etkilerle birlikte, XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Yunan şair, yazar ve aydınlarının “Hristiyan ve Yunanlılaşmış Bizans İmparatorluğu'nu tekrar diriltmek” gibi bir hayale, “Büyük Fikir” (Megali İdea) adının vererek başlattıkları çalışmaları da vardı. Megali İdea amacı için çalışanların başında, Adamantius Korayis (XVIII. yüzyılın ortalarında) ve 1760 da Tesalya'da doğan Rigas sayılabilir¹³.

1814'de Atina'da kurulan “Heteria Flamusan” ve Odessa'da zengin Yunanlıların kurdukları “Filike Heteria” derneklerinin Memleketeyn'de Rusya'da ve Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Yunanlılardan birçok zengin üyesi oldu. Her iki dernek de yeni bir Yunan devleti kurmak yolunda harekete geçtiler¹⁴.

Yunan İsyanlarını Eflâk ve Boğdan'da Aleksander İpsilanti başlattı. Rusya'nın yardımının sağlanması ile isyana Romenlerin, Sırpaların ve Bulgarların da katılacağını umut eden İpsilanti, “Etniki Eteryia” üyelerinin karşı çıkmasına rağmen isyanı Mora'da değil Tuna prensliklerinde (Eflak – Boğdan) başlattı. Bu isyan Osmanlı güçlerince kolaylıkla bastırıldı¹⁵. Tuna prensliklerindeki isyanın bastırılması sonrasında bu kez, Mora'da yeni ve daha güçlü bir isyan ateşlendi¹⁶. Aslında İpsilanti'nin planına göre isyanın Mora yarımadasında ve Tuna prensliklerinde birlikte başlayacak ve Osmanlı Devleti güçleri Balkanların büyük bir kısmında aynı anda patlayan isyana müdahale etmede zorluk yaşayacaklardı¹⁷. Ancak Mora'daki hazırlıkların zamanında tamamlanamaması bu bölgede isyanın gecikmesine yol açtı. Bölgeye gönderilen Yusuf Paşa'nın aldığı önlemler ile Mora isyanı da Osmanlılar tarafından bastırıldı. O dönemde Avrupa'da egemen olan “**Meternich politikası**” nerede çıkarsa çıksın liberalizm ve milliyetçilik kaynaklı isyanların bastırılması için tüm Avrupa devletlerinin işbirliğini öngörüyordu. Buna göre, Avusturya, Rusya, İngiltere ve Fransa “Meternich politikası” gereği “Yasallık İlkesi” çerçevesinde, yasal otorite olan Osmanlı yönetiminin yanında yer almalıydı.

¹³ Yusuf AKÇURA, a.g.e. s.19, Ayrıca Bkz.: T.C.Gnkur.As.T. ve Str.Et.Bşk., **Türk Yunan İlişkileri ve Megalo İdea**, Ankara,1985.

¹⁴ Coşkun ÜÇOK, **Siyasal Tarih (1789-1960)**, 2.baskı, Ankara 1978, s.66.

¹⁵ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, c.V, Ankara 1970, s.112; ÖZKAYA, “1821 Yunan (Eflak-Boğdan), İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları” **Tarih Boyunca Yunan İlişkileri**, Üçüncü Askeri... s.115-130.

Tartışmalar s.131-132.

¹⁶ Enver Ziya KARAL, a.g.e., c.V, S.112-113

¹⁷ Barbara JELAVÍCH, **Balkan Tarihi – 18 – 19. Yüzyıllar**, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 240 – 241.

Ancak Mora isyanı Meternich Düzeni'ne rağmen başta Rusya olmak üzere İngiltere ve Fransa tarafından desteklendi¹⁸.

Rus Çarı I. Aleksander'in yerine geçen I. Nikolay, bir an önce Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki emellerini gerçekleştirmek istiyordu. Rusya, ya doğrudan Boğazları ele geçirmek veya Balkan'lar da kendine bağlı küçük devletler kurarak hiç olmazsa bu yolla Ege ve Akdeniz'e inmek istiyordu. Böylece de Avrupa'da daha etkin bir statü elde edebileceğini düşünüyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nu ya doğrudan egemenliğine almayı veya parçalayarak kendisine katmayı planlıyordu. Çar I. Petro'dan başlayarak gelişmeye başlayan bu politikanın gerçekleştirilebilmesi için diğer Avrupa devletleri ile yapılacak iş birliği ve pazarlıklarla amacına ulaşmayı da denemekteydi.

İngiltere ise, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına taraftar değildi. İsyan başladığı sırada başbakan olarak görev yapan Castlereagh ve onu halefi Robert Canning'in ikisi de Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğünden yanaydı¹⁹. Osmanlı İmparatorluğu toprakları XIX. yüzyıl başlarından itibaren İngiliz sanayii için bir pazar ve hammadde kaynağı olmaya başlamıştı. Rusya'nın boğazları ele geçirip Akdeniz'e inmesi ve İngiltere'nin doğu ticaretini engellemesi İngiltere'ye zarar verirdi. Zayıf bir Osmanlı İmparatorluğu'nun bir bütün olarak korunması İngiliz çıkarlarına uygundu. Bu dönemde, İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Protestanları, Fransa Katolikleri, Rusya ise Ortodoks'ları korumak bahanesi ile Osmanlı devletinin iç işlerine karışıyorlar ve bu toplulukları kendi çıkarları ve etkinliklerini artırıcı bir araç olarak kullanıyorlardı. Ancak, İngiltere için Yunan isyanına destek olmanın zorlayıcı yönleri de vardı. Her şeyden önce Türk'ler Müslüman, Yunanlılar Hıristiyan'dı. İngiliz kamuoyu, Batı Medeniyetinin kaynağını teşkil ettiğine inandığı düşüncelerin sahibi; eski Yunan düşünürlerinin torunlarını Türklerin egemenliğinde kurtarılması için İngiliz hükümetine baskı yapıyor ve bu baskının dozu gittikçe artıyordu²⁰.

Ayrıca, Rusya desteğinde kurulan bir Yunanistan İngiltere'nin hiçbir işine yaramaz ve Rusya'nın bir kuklası olur. İngiltere'nin Akdeniz ve Doğu'daki çıkarları yine tehlikeye girerdi. İngiltere bu nedenlerle Yunanistan'ın kurucu rolünü tek başına Rusya'ya bırakmak istemedi ve Yunan İsyanlarını destekledi.

¹⁸ Hüner TUNCER, “Doğu Sorunu” ve Büyük Güçler (1853 – 1878), Ümit Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 21.

¹⁹ Barbara JELAVICH, a.g.e., s. 248.

²⁰ Yunan İsyanları, Eski Yunandan alınmış her türlü akıl dışı yorumu reddeden rasyonel düşünce, Eski Roma'dan alınmış Hukuk temeline dayalı toplum disiplini ve Hristiyanlıktan alınan değerlerinin Batı medeniyetine kaynak teşkil eden temel unsurlar olması dolayısıyla Avrupa kamuoyu tarafından yaygın bir şekilde desteklenmiştir. Günümüze kadar kültür ve dini nedenlerden dolayı, Türk-Yunan ilişkilerinde Batılı devletlerin kamuoyunun tercihi Yunanistan lehine olmuştur.

1826 yılında İngiliz Hükümeti Wellington Dükünü, Nikolay'ın taç giyme törenine katılması için Rusya başkentine gönderdi. (St. Petersburg) 6 Nisan 1926'da Rusya ve İngiltere “**St. Petersburg Anlaşmasını**” imzaladı. Bu anlaşma ile İngiltere, Mora'da özerk bir Yunan Devleti'nin kurulmasını ve isyancıları desteklemeyi kabul ediyordu²¹.

Fransa, daha çok dini nedenler ve yukarıda çalıştığımız kültürel etki ile Yunanistan isyanlarını destekledi. Ekonomik ve siyasi etkinlikte, İngiltere ve Rusya 'dan da geri kalmak istemiyordu.

Avusturya ise, yapısı Osmanlı İmparatorluğu'na benzediği için isyana karşı çıktı ise de bir sonuç alamadı. Yunan isyanı ve sonrasında yaşananlar Meternich' in başarılı politikasına indirilen en büyük darbe oldu²².

İstanbul'dan gönderilen kuvvetler Mora'daki isyanı kısmen bastırılmışlarsa da tamamen duruma hâkim olunamadı. Babıâli, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın yardımı ile 23 Nisan 1826'da ayaklanmayı tamamen bastırdı. Bu durum üzerine Rusya gerilimi daha da arttıracak tedbirleri uygulamaya koydu. 7 Ekim 1826'da İngilizlerin de tavsiyesi ile Babıâli Ruslarla savaşı göze alamadığı için Akkerman Antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Rusya, kendisine bağlı bir Yunanistan kurmak istiyordu. Yukarıda sözünü ettiğimiz nedenden dolayı İngiltere ve Fransa, Rusya ile birlikte hareket ederek hem kamuoylarını hem de Akdeniz'deki çıkarlarını korumak için Yunan isyanını desteklediler. Fransa, Rusya ve İngiltere 6 Temmuz 1827'de Londra'da toplanarak Yunanistan'ın bağımsızlığı koşuluyla Osmanlı Devleti'nden isyancılarla anlaşmasını istediler. II. Mahmut, bunu iç işlerine karışma sayarak geri çevirdi. Bunun üzerine bu üç devletin filoları Navarin'e geldi. Bir bahane ile Osmanlı donanmasına saldıran birleşik filo, 20 Ekim 1827'de Padişah ve Mehmet Ali Paşa'nın donanmasını tamamen imha etti. Navarin'de Osmanlı donanmasını yok eden Fransızlar, Mora'yı işgal ettiler. Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk ve İslâm halkı arasında Navarin, bir “haçlı saldırısı” kabul edildiğinden ve Ruslara karşı duyulan nefreti de artırdığından, devletin durumu müsait olmamasına rağmen Rusya'ya karşı savaşa karar verildi ve savaş açıldı (Mayıs 1828).

Osmanlı-Rus savaşı Osmanlıların yenilgisi ve 14 Eylül 1929'da imzalanan Edirne Antlaşması ile sonuçlandı²³. Yunanistan'a özerklik tanıyan bu antlaşmadan sonra Yunanlılar

²¹ Barbara JELAVÍCH, **a.g.e.**, s. 251.

²² Yunan İsyancıları konusunda daha geniş bilgi için bkz.: E. Ziya KARAL, **a.g.e.**, c.V, s.107-122; Coşkun ÜÇÖK, **a.g.e.**, s.65-72; Fahir ARMAOĞLU, **Siyasi Tarih (1789-1960)**, Ankara 1964, s.95-107; Rifat UÇAROL, **Siyasi Tarih**, 3.baskı, İstanbul 1985, s.100-11, Orhan Melih KÜRKCÜLER, **Siyasal Tarih (1789-1960)**, 5.baskı, Ankara 1972, s.35-38; Tahsin ÜNAL, **Türk Siyasi Tarihi (1700-1958)**, 2.baskı Ankara 1958, s.83-96; Şerif BAŞTAV, **a.g.m.**, Ss.6-28; Yusuf AKÇURA, **a.g.e.**, s.17-20; T.C. Gnkur. Harp Tarihi D. Başkanlığı, **1897 Osmanlı Yunan Harbi**, Gnkur. Basimevi, Ankara 1965, s.1-12.

taleplerini giderek artırdılar. Savaş sonrasında Balkanlarda Rus etkisi daha da arttı ve Yunanistan'ın özerkliğini Rus silahlarına borçlu olduğu kanısı yaygınlaştı.

Bu durumun ortaya çıkmasını hiç istemeye İngiltere 3 Şubat 1830'da bir Londra Protokolü ile Yunanistan'ın bağımsızlığının Fransa ve Rusya tarafından da tanınmasını sağladı. Osmanlı İmparatorluğu, bu protokolü 24 Nisan 1830'da kabul etmek zorunda kaldı. İngiltere ise, bu protokol ile Yunanistan'ın durumu Edirne Antlaşmasından ayırdı ve yeni kurulan devlet üzerindeki durumunu güçlendirdi. İngiltere'nin desteklemesine rağmen Leopold Yunan krallığını kabul etmedi. Capo d'İstira Hükümeti entrikalarla bir süre idarenin başında kalabildi. Anarşi döneminden sonra "Üç koruyucu güç" Bavyera Kralının oğlu Otho I (Otto) Yunanistan'ın başına getirildi²⁴. Otho'nun yaşı küçük olduğundan 1855 yılına kadar naiplikle idare edilen Yunanistan, Batılı emperyalist devletlerin desteğinde devamlı bir şekilde Türkler aleyhine bir politika izlemeye başladı.

Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması, Meternich sisteminin büyük bir darbe yemesine yol açtı. Bunun dışında Fransa ve Rusya'nın Doğu'daki Hıristiyanların koruyuculuğu rolünü oynamaya başlamalarını ve daha da önemlisi Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması sürecini başlattı. Çok milliyetli bir imparatorluk olan Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer milliyetleri için, Yunan Krallığı'nın kurulması bir örnek teşkil etti. Osmanlı İmparatorluğu, Edirne Antlaşması ile Mora, Kiklit, Eğriboz, Skyrios ve Şeytan adalarını Yunanistan'a vermekle²⁵ kalmıyor, Rusya'yı tek başına yenemeyeceğini anlamış oluyordu. Bundan böyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı kendi kuvvetlerinden çok, devletlerarasındaki denge prensibinin yürürlük değerine bağlı idi²⁶.

Yunanistan kurulduğu günden başlayarak Türkiye aleyhine devamlı bir genişleme politikası izlemiştir. 1884'te İngiltere Hükümeti, Osmanlılardan Ruslara, onlardan Fransızlara ve nihayet İngilizlerin eline geçen Yunan Denizi'ndeki Yedi adayı (Korfu, Paksos, Aya, Mavro, Serigo, İtika, Kafa (Onya, Yanta) Yunanistan'a vermiştir. Osmanlı Hükümeti ise 8 Nisan 1865'te bu ilhakı tanımak zorunda kalmıştır²⁷.

Özetlersek, Fransız İhtilâli sonucunda dünyaya yayılan "Milliyetçilik" akımından ilk zarar gören devlet Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Yunanlılar, Avrupa ve Amerika

²³ Bkz.: Nihat ERİM, **Uluslararası Hukuku ve Siyasi Tarihi Metinleri, (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)**, c.I, Ankara 1953, Ss.279-286. Tanzimat ve Eflak-Boğdan hakkındaki senetler de bir antlaşmaya bağlı olarak kabul edildi. Bkz.: S.287-292.

²⁴ Şerif BAŞTAV, **a.g.m.**, s.27-28.

²⁵ **Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea**, s.16.

²⁶ E. Ziya KARAL, **a.g.e.**, c.V, s.122.

²⁷ **Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea**, s.16.

kamuoyu tarafından, eski Yunanlıların bir devamı sayılıyorlardı. İsyan sırasında, Avrupa'nın tanınmış birçok fikir adamı, şair ve edebiyatçı, Yunanlılar lehine çalışmış, isyancılarla birlikte hareket etmişlerdir²⁸. Rusya, İngiltere ve Fransa tarafından bağımsız bir devlet olarak kurulması sağlanan Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu aleyhine topraklarını genişletmeyi temel politikası olarak tespit ettiği için; her fırsattan faydalanarak, (aşağıda biraz daha ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz gibi) her dönemde özellikle de Türklerin iç ve dış tehlikeler karşısında kaldıkları yıllarında, "Megalo İdea" da belirttikleri hedefler doğrultusunda hareket etmiştir. Bu bakımdan, Türk-Yunan ilişkilerinin tarihini bilmek, günümüzde ve gelecekte Türk-Yunan sorunları ile ilgili, bakış açısının belirlenmesinde bize ışık tutacaktır.

2. 1877 - 1878 Osmanlı-Rus Savaşından 1914 - 1918 Birinci Dünya Savaşı Sonuna Kadar Türk-Yunan İlişkileri

Bu dönemdeki Yunan politikalarında; **Etniki Eterya Cemiyeti'nin** 1814 tarihindeki tespit ettiği 10 maddelik hedeflerinden sapma olmamıştır. Bunları gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti'nin buhranlı zamanlarını iyi değerlendirmiştir. Yunanistan'ın yayılmacı politikası, Rusya başta olmak üzere İngiltere ve Fransa tarafında yine desteklenecektir.

Yunanistan, bağımsız bir devlet haline gelmesini geçici bir aşama kabul etmiş ve bunu hemen "Megalo Hellas" yolunda bir sıçrama tahtası yapmıştır. 1853-1866 Kırım Harbi'ni fırsat bilen Yunanistan, Epir'de bir ayaklanma başlatmışsa da başarılı olamamıştır (1854). Daha önce de belirttiğimiz gibi, 9 Kasım 1915 Paris Antlaşması ile Osmanlılardan İngiliz himayesine geçen " İyonyen Adaları Birleşik Devletleri" adı altında ki Yunan Denizi'ndeki Yedi Ada 29 Mayıs 1864' te sakinlerinin de isteği ile Yunanistan'ı tatmin için Yunanlılara verilmiştir. Osmanlı Devleti, bir yıl sonra Yedi Ada'nın Yunanistan'a katıldığını onaylamak zorunda kaldı(8 Nisan 1865). İngiltere'nin Yedi Ada'yı Yunanlılara vermesi, Yunanistan'ın "Megali İdea" hülyasını gerçekleştirme çabalarını teşvik etmiştir. Girit Adası'ndaki ayaklandırma girişimleri bu dönemde de sürmüştür. Girit Adası'ndaki isyanlar özellikle Rusya'nın kışkırtmalarıyla başlamışsa da bu isyanlar kısa zamanda bastırılabilmiştir. Yedi Ada'nın Yunanistan'a geçmesinde sonra ıslahat istekleri şeklinde başlayan gösteriler 16 Ağustos 1866 gecesini isyancıların aniden Müslümanlara saldırmasıyla büyük bir katliama dönüşmüştür. Yunanlılar, Osmanlı Devleti'nin Girit Adasında konumunu düzeltmeye yönelik bütün çabalarına rağmen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı yenilgisini fırsat bilerek 1878'den itibaren Girit'i bütünüyle bir savaş alanı haline getirmişlerdir. Yunanistan'ın Girit'i

²⁸ Örneğin İngiliz şair Byron, Fransa'da Huga ve Chateaubriand, Amerika'da Henry Clay, Almanya'da Uhland ve Müller bunların başında geliyordu.

topraklarına katmak istemesi yeni bir savaşın başlamasına neden olmuştur. 10 Şubat 1897 Türk-Yunan Savaşı Türklerin zaferiyle sonuçlanmasına rağmen, Avrupalı devletlerin müdahalesi ile (İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya ve Avusturya) . Yunanistan askerlerini adadan çekmiş, buna karşılık 28 Kasım 1897’de Girit’in tam muhtariyeti de tanınmıştır²⁹. 1897 Savaşı’ndaki Türk zaferi, Batılı devletlerin izledikleri Yunanistan yanlısı politika sonucunda, Yunanistan’a verilen bir ödül haline getirilmiştir.

2. 1. 1878 Berlin Antlaşması’na Göre Yunanistan Sınırı Ve Yunanistan’a Toprak Verilmesi.

1875’te Bosna-Hersek isyanı ile başlayan “Doğu Buhranının” sebep olduğu Osmanlı-Rus Savaşı’nda Osmanlı Devleti yenilmiş, önce Ayestefanos sonra Berlin Kongresi kararıyla Türk toprakları Avrupalı devletlerin yararına parçalanmıştır³⁰. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 1870’te Fransa’nın Sedan Meydan Muharebesi’nde Prusya’ya yenilmesinden sonra Avrupa güçler dengesindeki değişiklik ile Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu zor durumdan yararlanmak isteyen Rusya’nın, Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirmek istemesi ile başlamıştır.

Bu savaşın sonucunda imzalanan Ayestefanos Antlaşması ile Ruslar, Osmanlı Devleti’ni istedikleri gibi parçalamışlardı. Fakat bu durum İngiltere ile Balkanlar’da gözü olan Avusturya’nın çıkarlarına ters düştüğünden Almanya’yı da yanlarına alarak itiraz etmişlerdir.

Rusya, yeni bir savaşı göze alamadığında bu üç devletin kararını kabul etmek zorunda kaldı. Ayestefanos Antlaşması’nı değiştirecek olan kongre Berlin’de Almanya Başbakanı Bismarck’ın başkanlığında toplandı. Bir ay süren görüşmelerden sonra Berlin Antlaşması (13 Haziran-13 Temmuz 1878) imzalandı³¹.

²⁹ Gnkur., Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, **Güncel Konular**, (Ağustos 1986) Sayı 7, Ankara 1986, s.50-51; Gnkur., **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s.11-16.

³⁰ Abdurrahman ÇAYCI, **Büyük Sahra’da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)**, Erzurum, 1970, s.61; Ayestefanos ve Berlin Antlaşmaları için bkz. Nihat ERİM, **a.g.e.** s.388-400 ve 403-424; Berlin Antlaşması’nın Yunanistan ile ilgili bir değerlendirmesi için bkz.; Rıfat UÇAROL, “1878 Berlin Antlaşmasına Göre Yunanistan Sınırının Düzenlenmesi Sorunu ve Yunanistan’a Toprak Verilmesi (1878-1881)”, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri**, Üçüncü..., Ss.210-240 (Ek ve tartışmalar dahil).

³¹ Berlin Kongresi hakkında daha geniş bir bilgi için bkz.: Fahir ARMAOĞLU, **a.g.e.**, s.274-280; Rıfat UÇAROL, **Siyasi Tarih**, s.287-293; Yusuf Hikmet BAYUR, **Türk İnkılabı Tarihi**, c. I, Kısım 1, 2.baskı, Ankara 1987, s.225-226. Enver Ziya KARAL, **Osmanlı Tarihi**, c. VIII, Ankara 1983, s.74-80; Coşkun ÜÇÖK, **a.g.e.**, s.156-158-183-191.

“Osmanlı Devleti’nin Kıbrıs bedelini ödeyerek satın aldığı” Berlin Antlaşması’nın Yunanistan’ı ilgilendiren hükümleri şöyledir³²:

Girit’te, 1868 de uygulanmaya başlayan muhtariyet aynen devam edecektir. Yunanistan Berlin kongresine katılmamakla beraber, katılan devletlerden, Teselya, Epir ve Girit’in kendisine verilmesini istedi. Yunanistan’ın bu istekleri kabul edilmediyse de³³, Kongre’de yapılan görüşme ve tartışmalar sonucunda, Osmanlı Devleti’nin Yunanistan’a bir kısım toprak vermesine, bu konuda iki devlet arasında görüşmeler yapılmasına ve anlaşamadıkları takdirde büyük devletlerin aracılık yapmasına karar verildi. Antlaşmada bu konu ile ilgili madde aynen şöyledir³⁴:

“(Yirmi dördüncü bend) Devlet-i Aliye ile Hükümet-i Yunaniye Berlin Kongresi’nin on üçüncü mazbatasında beyan olunan tashih-i hudut maddesinde ittifak edemedikleri takdirde Almanya ve Fransa ve Avusturya ve İngiltere ve İtalya ve Rusya mükalematı teshil için kendilerine teklif-i vesatet itmek hakkını muhafaza ederler”.

Berlin Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkılmaktan kurtarmış, ancak devleti temellerinden de sarsmıştı. Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında yapılacak kesin antlaşmanın imzalanması, Bosna-Hersek’in Avusturya-Macaristan kuvvetlerince işgali, Yenipazar sancağının geleceği, Yunan-Osmanlı sınırının çizilmesi, özerklik kazanan illerin geleceğinin belirlenmesi gibi sorunlar çözülememiştir. Bu antlaşma bir de “Ermeni Meselesi”nin ortaya çıkmasına neden oldu. Ermeniler özellikle Rusya’dan gelen kışkırtmalarla Babıali’ye karşı başkaldırmaya başladılar. Berlin Antlaşması hükümleri zamanla çiğnenmeye başlandı. Ancak 1914 yılına kadar Osmanlı Devleti ile Rusya arasında barış korunabildi³⁵.

Yunanistan Berlin Antlaşması’na koydurduğu bu maddeye dayanarak, hiç gecikmeden sınırları belirleyecek bir komisyon teşkil edilerek çalışmalara başlanmasını Osmanlı Devleti’nden istedi. Ancak Yunanistan bilinçli olarak görüşmeleri çıkmaza soktu ardından konunun Berlin Antlaşması’nı imzalayan devletlerce karara bağlanması için ilgili devletlere başvurdu. Birinci İstanbul Kongresi’nde karara bağlanamayan sınır değişikliği için, Berlin Konferansı karar merciiince “Sınır Çizme Komisyonu” kurulmasına karar verildi. Nihayet İkinci İstanbul Konferansı’nda (Osmanlı-Devleti-İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu-Rusya ve İtalya’nın İstanbul elçileri arasında, 8 Mart

³² Fahir ARMAOĞLU, a.g.e., s.274-275.

³³ Hüner TUNCER, **Osmanlı’nın Rumeli’yi Kaybı (1878 – 1914)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s. 62.

³⁴ Nihat ERİM, a.g.e., s.413.

³⁵ Coşkun ÜÇÖK, a.g.e., s.183 v.d.

1881 günü Almanya elçilik binasında başlayan görüşmeler) altı devletin artan baskıları üzerine Yunanistan ile savaşa girmeyi göze alamayan Osmanlı Devleti, Yunanistan'a toprak vermeyi kabul etti. Konu ile ilgili anlaşma 24 Mayıs 1881 tarihinde imzalandı. Böylece Yunanistan'ın toprak taleplerinden doğan sorun, üç yıl süren bir diplomatik mücadele ile Osmanlı Devleti aleyhine sona erdi³⁶.

Yunanistan, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere; büyük devletlerce bir kez daha desteklenmiştir. Büyük devletler, hem sorunu ortaya çıkararak, hem de Osmanlı İmparatorluğu topraklarından Teselya, Larisa ve Narda'yı Yunanistan'a kazandırarak küçük Yunanistan'ı büyötmeye çalışmışlardır.

2. 2. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı

1881'de yapılan İkinci İstanbul Konferansında Yunanistan Epir'i de istiyordu. Büyük devletler Teselya, Larissa ve Narda'yı Yunanistan'a Epir'i Osmanlılara verdiler. Yunanistan bundan memnun değildi. "Megali İdea" da öngörölen sınırlarına ulaşabilmek için adım adım ilerleyen Yunanistan Bulgar-Sırp savaşının başlaması ve **Doğu Rumeli Buhranından** faydalanmak istedi. Yunanistan'ın başında bulunan Deli Yani kabinesi Epir ve Güney Makedonya'yı ilhak etmek üzere hazırlıklara girişti. Girit'te ayaklanmayı kışkırttı. Etnik'i Eteryaya Avrupa Kamuoyunu Yunanistan lehine hazırlamıştı. Yunan halkıda Girit'in işgali için hükümetin kuvvet kullanmasını istemekteydi³⁷.

Büyük devletler bu sırada Balkan yarımadasından barışın korunmasını gerekli gördüklerinden İngiltere'nin tavsiyesi üzerine Yunanistan'a baskı yapmaya karar verdiler. Yunanistan'ı abluka altına aldılar. 8 Haziran 1886'da büyük devletler ablukayı kaldırdılar. Girit'teki karışıklıkları bahane eden Yunanlılar, Ada'ya asker çıkardılar ve burayı Yunanistan'a ilhak ettiklerini ilan ettiler. Dikkatleri Balkanlar üzerine çekmek için, 9 Nisan 1897'den itibaren Teselya ve Makedonya'dan Osmanlılara karşı saldırıya geçtiler. Osmanlı Hükümeti de 17 Nisan 1897'de Yunanistan'a savaş ilan etti. Büyük devletlerin savaş karşısındaki tutumları ise şöyledir³⁸:

"Devletler 4 Nisan 1897 tarihiyle Türkiye ve Yunan hükümetlerine birer nota tebliğ ederek ilan-i muhasama halinde sulh-i umuminin ihlalinden dolayı tecavüzde bulunan tarafı

³⁶ Daha geniş bilgi için bkz.: Rifat UÇAROL, a.g.m. S.s.210-240.

³⁷ Bkz.: E. Ziya KARAL; a.g.e., c.VIII, s.112-118, Daha geniş bilgi için bkz.: Gnkur..., 1897 Osmanlı Yunan Harbi, Ankara 1965.

³⁸ Ali Fuat TÜRKELDİ, Mesail-i Mühümme-i Siyasiye, c.III, yayıma Hazırlayan: Bekir Sıtkı BAYKAL, Ankara 1966, s.14.

mesul tutacaklarını ve harbin neticesi her ne olursa olsun bundan hiçbir suretle istifade etmesine müsaade etmeyeceklerini” beyan ettiler”.

Yunan Başkanı Deli Yani, “Mütecavizlerin sırf eşkiyadan ibaret olduğunu, Yunan hükümetinin rızası olmadığını” söyleyerek savaşın sorumluluğunu Osmanlı Devleti’ne yıkmaya çalışacaktır³⁹.

1897 Osmanlı-Yunan Savaşı’nda Yunanlılar yenildiler. Müşir Ethem Paşa komutasındaki Türk ordusu Dömeke Muharebesi’nde bir zafer kazandı ve Atina üzerine harekete geçti. Ancak, Rusya ve Avrupa devleti savaşın durdurulmasını istediler. Babıali, savaşı durdurmak zorunda kaldı. Büyük devletlerin de katılması ile İstanbul barışı yapıldı.

13 Kasım 1897’de imzalanan anlaşmaya göre, Teselya sınırlarındaki bazı önemli yerler, Osmanlılara bırakıldı. Yunanistan, Osmanlı Devleti’ne ayrıca yüz milyon frank savaş tazminatı ödeyecekti⁴⁰. Ancak Yunanlılar ve Giritli Rumlar için bu anlaşma önemli bir başarı anlamına geliyordu. Osmanlılar, Batılı devletlerin yaptığı baskılar neticesinde Girit Adasına özerk bir statü vermeyi kabul ettiler. Yunan prensi Georgios adaya vali olarak atandı ve Osmanlı hâkimiyeti sembolik bir düzeye indi⁴¹.

Bu savaşın Osmanlı Devletine sağlayacağı yararlar, büyük devletlerce Yunanistan lehine önlendi. Ancak, Osmanlı devletinin hem Müslümanlar, hem de Avrupa devletleri arasında itibarını artırdığı gibi Yunan ordusunun zayıflığını ortaya çıkardı.

2. 3. Girit İsyanları Ve Büyük Devletlerin Osmanlı Devleti’ne Karşı İzledikleri Politika

Girit, 1669 yılında Venediklilerden alınmıştır. Girit’te Rusya’nın kışkırtmaları sonucunda ilk ayaklanmalar başladı. 1830 ve 1841 yılında çıkan ayaklanmalar kolaylıkla bastırılmıştı. 1856 tarihli Islahat Fermanından sonra, Yunanlılar, “Megalo İdea” fikrini Giritliler arasında yaymaya ve büyük bir isyan için propaganda yapmaya başladılar. Yunan çabaları sonuç verdi ve 1866 Ada’da büyük bir Rum ayaklanması başladı⁴². Ayaklanma sırasında Rumlar bir meclis kurdular ve Ada’nın Yunanistan’a bağlanmasını kararlaştırdılar. Babıali, Ada’ya asker göndererek ayaklanmayı bastırmışsa da, Ada’ya sınırlı bir özerklik de vermek zorunda kalmıştı. Berlin Antlaşmasında da tasdik edilen bu özerklik, üyelerinin çoğunluğunun Rumlardan teşkil edilen bir Meclis ve Müslüman bir vali ilkesine dayanıyordu. Fakat Ada’daki karışıklıklar devam etti. 1878 sonunda, Babıali ile Ada Rumları arasında

³⁹ Bkz.: Yukarıda a.g.e., s.74, v.d.

⁴⁰ Anlaşma metni için bkz.: Nihat ERİM, a.g.e., s.335-345.

⁴¹ Barbara JELAVÍCH, **Balkan Tarihi – 20 Yüzyıl**, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 44.

⁴² Hüner TUNCER, a.g.e., s. 91.

Halepa kasabasında yeni bir statü belirleyen “Halepa Anlaşması”, Berlin Antlaşmasının 23. Maddesi gereğince imzalandı⁴³.

Osmanlı Devleti adına Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın imzaladığı Halepa Anlaşması'nın getirdiği yeni statüye göre, Ada valisi Rumlardan, Yardımcısı Türkler' den seçilecekti, Rumca da, Türkçe'nin yansıra resmi dil olarak kullanılacaktı. Ada gelirlerinin yarısı yerinde harcanacaktı⁴⁴. Girit Adasında oluşturulacak genel meclisin üye sayısı 80 olacak bunun 49'u Hristiyanlar arasından 31'i Müslümanlar arasından seçilecekti. Yine yönetimin diğer kademelerinde Hristiyan memurların sayısı Müslüman memurlardan fazla olacaktı⁴⁵. 1890'da tekrar isyan çıktı. 1896'da Girit'teki karışıklıklar iyice arttı. 1897 Eylülünde Kandiye'de karışıklıklar çıktı, İngiliz askerleriyle silahlı Müslümanlar arasındaki çarpışmaları fırsat bilen İngiltere, Ada'daki Osmanlı askerlerinin çekilmesini istedi. İngiltere ve Rusya, Yunan Kralı'nın oğlu Prens Yorgi'yi Ada'ya Vali yaptılar. Fakat Bu yönetim de uzun ömürlü olmadı. 5 Ekim 1908'de Avusturya ve Bulgaristan'ı taklit eden Girit, İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın işgali altında, özerk bir eyalet halinde bulunuyordu. Büyük devletler Ada'daki askerlerini 27 Temmuz 1909 tarihine kadar geri çektiler. 1912 yılına kadar Girit'in hukuki sahibi, Osmanlı devleti idi. Balkan savaşı sonunda imzalanan, Londra (30 Mayıs 1913), Bükreş (10 Ağustos 1913) antlaşmaları ile Girit adası Türkiye'nin elinden çıkmış oldu⁴⁶.

Girit isyanları ile ilgili olarak büyük devletlerin politikalarını özetlersek, İngiltere Ada'nın Yunanistan'a Katılması için gerekli şartları hazırladı. Tarih boyunca Yunan çıkarlarının koruyucusu olan Fransa, Yunanistan'dan yana bir politika izledi. Rusya ve İtalya, Girit'in Yunanistan'a Katılmasını kolaylaştıran politikaları ile Girit'in Türkler'in elinden çıkmasına destek oldu. II. Vilhelm'in (Drang nach Osten) Doğu'ya yönelik politikasını (1888'den sonra) yani Almanya'nın siyasi, ekonomik ve stratejik yönlerden Osmanlı İmparatorluğu, özellikle de Anadolu ile yakından ilgilenmeye başlamasından sonra bir Osmanlı-Alman yakınlaşması doğmuşsa da Girit konusunda bu yakınlaşmanın etkisi görülmedi. Avusturya, Rusya'nın Balkanlar'da izlediği Panslavizm politikasına karşı statükoyu korumak için çaba harcıyor, bir taraftan da Osmanlı topraklarından daha büyük parçalar eline geçirmeye çalışıyordu. Rusya ve Avusturya'nın Makedonya'da ve

⁴³ Girit isyanları hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Stanford J. SHAW-Ezel Kural SHAW, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye c. II**, İstanbul 1983, s.192-198, 244-258; Cemal TURKİN, “Girit”, **İslam Ansiklopedisi**, c.IV. (İstanbul 1942), Ss. 791-804. Münir AKTEPE, Mehmet Salah, **Girit Meselesi**, 1866-1889, İstanbul, 1977; T.C. Gnkur..., 1897 Osmanlı-Yunan Harbi;

⁴⁴ Bkz.: E. Ziya Karal, **a.g.e.** c.VIII, s.117; Ayrıca bkz.: Erdoğan YEĞEN, **a.g.m.** s.280.

⁴⁵ Hüner TUNCER, **Osmanlı'nın Rumeli'yi Kaybı**, s. 62.

⁴⁶ Cemal TUKİN, **a.g.m.**, s.803

Balkanlar'daki mücadelesi Osmanlı Devleti'ni yıprattığından Avusturya'nın desteğinin dolaylı yönden olduğunu söyleyebiliriz.

Girit isyanları karşısında İngiltere'nin Türker'e karşı izlediği politika, Berlin Kongresi arifesinde başlayarak gelişen bir değişikliğin sonucudur. İngiltere'nin Türkler aleyhine izlemeye başladığı bu dostça olmayan politika çizgisi, Boğazların verilmesi girişimlerinden, Yunanistan'ı Anadolu'ya yerleştirme fiili durumunu yaratmasına ve Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan'ın kurulması gibi bir dizi düşmanca plan ve hareketleri ile sürmüştür. 1878'de, İngiliz politikasında görülen değişikliğin, daha doğrusu bu tarihe kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünden yana bir politikayı çıkarları için uygun gören İngiltere, Bu politikasını neden değiştirdi? Bunu şöyle özetleyebiliriz:

Akdeniz dengesinin değişmesi; Süveyş kanalının açılması nedeniyle bu bölgenin stratejik ve ticari öneminin artması, Osmanlı Devleti'nde teşebbüs edilen ıslahat teşebbüslerinin istenilen seviyeye ulaşmaması, Osmanlı maliyesinin 1875'de "müflis" bir duruma düşmesi, 1875 Bosna-Hersek ve 1876 Bulgar isyanlarının bastırılma şekli hakkında çıkan haberlerin İngiliz kamuoyundaki etkisi ve 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nda Osmanlı mağlubiyeti, İngiltere'nin siyasetinde, değişiklik meydana gelmesine yol açmıştır. İngiliz devlet adamlarında göre - başta Liberallerin Lideri Gladstone olmak üzere - , Osmanlı Devleti'nin çökmesinin kaçınılmaz olduğu, "Bu ayakta tutulması imkânsız hala gelen enkazı korumaya çalışmaktan ise İngiliz menfaatini gözeterek bir şekilde kısmi bir taksime gitmekte fayda olduğu"⁴⁷ görüşü ağırlık kazanmıştır. Fahir Armaoğlu'nun da açık-seçik belirttiği gibi, "... Bu tarihten itibaren İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama ve yıkıntıları üstüne Rusya'nın yerine kendisinin yerleşmesi politikasına başlayacaktır"⁴⁸. İngiltere bu politikasına Kıbrıs'ı geçici kaydıyla ilhak ederek ve Hıristiyanlar, özellikle de Ermeniler hakkında yeni ıslahat uygulamalarını Berlin Antlaşmasına koydurmakla başlayacaktır. 1882 yılında ise Mısır'ı işgal edecek ve Girit olayları sırasında takındığı tavır ile bu yeni politika çizgisini 1930'lara kadar sürdürecektir bir bakıma Rusya'nın yerini alacaktır.

Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler ise, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Napolyon Bonapart'a kadar gayet iyi devam etmişti. Napolyon döneminde ilişkiler bozulmaya başladı. Fransızların, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın yarattığı karışıklıktan yararlanarak (1830) Cezayir'i, Almanya'nın ve İngiltere'nin de teşvikiyle

⁴⁷ Abdurrahman ÇAYCI, a.g.e., s.61-62.

⁴⁸ Fahir ARMAOĞLU, a.g.e., s.264.

1881’de Tunus’u işgal etmeleri⁴⁹, Osmanlı Devleti’nin iç işlerine karışmak için her vesileyle Hıristiyan azınlıkları korumak gerekçesiyle hareket etmeleri ve Yunanlıları her zaman desteklemeleri Birinci Dünya Savaşı’na kadar sürdü.

1908 Haziranında, İngiltere ve Rusya arasında Reval’de, Boğazlar, İstanbul ve Makedonya’nın geleceği konusunda yapılan görüşmeler ittifakçıları harekete geçirdi. İttihat ve Terakki hareketi, 19. Yüzyıl boyunca artan azınlık faaliyetlerine, imparatorluktan ayrılmalara ve Avrupa devletlerinin ekonomik ve siyasi müdahale ve denetimine karşı, imparatorluk içindeki Türk unsurunun üstünlük mücadelesi olarak değerlendirilebilir. İttihat ve Terakki yönetime ağırlığını koyduktan sonra, İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya ve azınlıkların ekonomik ve siyasi üstünlüklerine karşı, Almanya’ya yönelmiş her fırsatta kapitülasyonları kaldırmaya çalışmış, Makedonya demiryolunun Grek yarımadasındaki şebekeye bağlanmasını engelleyerek Yunanistan’ın Osmanlı karşıtı gelişme ve genişlemesini önlemeye çalışmıştır⁵⁰. Almanya’nın Osmanlı Devleti’ne yaklaşma çabaları ve amaçları ile İngiltere, Fransa ve Rusya’nın kısaca açıklamaya çalıştığımız politikaları, (Osmanlı Devleti’nin devamının Almanya ile ortak hareketini) Almanya’nın yanında savaşa girmesini kolaylaştırmıştır.

2. 4. 1908-1918 Yılları Arasında Türk-Yunan İlişkileri.

23 Temmuz 1908’de Osmanlı Devleti İkinci Meşrutiyeti ilan etti. Avusturya-Macaristan bundan yararlanarak Bosna-Hersek’i ilhak etti. Osmanlı Devleti, protesto etmekle yetindi. Avusturya’nın Bu hareketi Bosna-Hersek’te gözü olan Sırbistan ile Karadağ üzerinde hoşnutsuzluk yarattı. Sırbistan’ı destekleyen Rusya, Avusturya ile savaşın eşğine geldi. Birinci Dünya Savaşı’nın provası ilk kez bu bunalım dolayısıyla yapıldı⁵¹. Aynı yıl, Bulgaristan da Doğu Rumeli’yi ilhak ederek tam bağımsızlığını ilan etti. Rusya’nın baskıları sonucu Babıali, Bulgaristan Krallığını tanımak zorunda kaldı. Doğu Rumeli ve Bulgaristan hukuken de elden çıktı.

1870’te birliğini tamamlayan İtalya, sömürgecilik yarışına katılmak istedi “ İtalya Krallığı eski Roma İmparatorluğu’nun görkemi canlandıracak bir imparatorluk düşü içindeydi. Akdeniz’e kıyısı olan Afrika topraklarının çoğu İngiltere ve Fransa Tarafından

⁴⁹ Abdurrahman Çaycı, **a.g.e.**, s.65.

⁵⁰ Oral SANDER, **a.g.e.**, s.234.

⁵¹ Daha geniş bilgi için bkz.: Haluk ÜLMAN, **Birinci Dünya Savaşı’na Giden Yol ve Savaş**, 2.baskı, Ankara 1973, s.182-183.

paylaşmış, geriye bir Trablusgarp kalmıştı⁵². Trablusgarp ve Bingazi’de İtalyanlara kötü davranıldığını iddia eden İtalya, Eylül 1911’de Osmanlı Devleti’ne savaş açtı⁵³.

İncelememiz bakımından belirtmemiz gereken husus, İtalya’nın 1912 Mayıs’ında hiçbir güçlkle karşılaşmadan 15 gün gibi kısa bir sürede Rodos ve 12 Ada’yı işgal etmesidir. Bu işgal hareketi diğer adaların da Yunanistan’ın eline geçmesinde büyük rol oynamıştır. İtalyan işgali altındaki adalardaki Rumların temsilcileri 4 Haziran 1912’de Patnos Adası’nda bir kongre düzenlemişlerdir. Adaların geleceğinin tartışıldığı bu toplantıda, “Egelilerin yüzyıllık isteklerinin anavatan Yunanistan’la birleşmek” olduğuna karar verilmiştir⁵⁴.

İtalya’nın Osmanlı İmparatorluğu’na karşı savaş açması üzerine, Balkan birliği fikri yeniden tazelandı. “Balkan devletleri arasında kurulan birlik, büyük ölçüde Rusya’nın eseridir”⁵⁵. Sırp ve Bulgar yöneticilerini aralarında anlaşmaya teşvik etti. Rusya, kurulacak bir “Balkan Birliği”ni Avusturya Macaristan’a hem de Osmanlı Devleti’ne karşı kullanabileceğini düşünüyordu. Rusya’nın öncülüğünde kurulacak “Balkan Birliği” Avusturya’nın Balkanlar’da yayılmasını önleyebileceği gibi Rusya’nın da nüfuzunu bölgede daha da artırır. 1912 Martında, Sırbistan-Bulgaristan, 1912 Mayısında Bulgaristan-Yunanistan arasında birer antlaşma imzalandı⁵⁶. Yenipazar Sancağı ve İşkodra’nın Karadağ’a verileceği sözü üzerine Karadağ’da Osmanlı topraklarını ele geçirip paylaşmayı kararlaştıran birliğe katılınca, Rusya’nın uzun bir süredir kurmak istediği “Balkan Birliği” tamamlanmış oldu⁵⁷.

Yunanistan, Balkan birliğine katılmasının nedeni, kurulduğu günden beri topraklarını devamlı olarak kuzeye doğru genişletmek istemesidir. Makedonya’nın Rumların oturduğu kesimleri kendi sınırları içine katmak, bir süredir özerk olan Girit’i ilhak etmek, kısaca “Megalo İdea” da öngörülen hedeflerine ulaşmaya çalışmaktı.

Fransa’nın desteğini alan Rusya, Balkan devletlerini savaş için kışkırttı. Almanya, Rusya’dan Balkanlar’da statükonun korunması için açık bir bildiri istedi. Rusya, Rumeli’de ıslahat yapılmazsa barışın korunması ve devamı için yapılacak girişimlerin bir sonuç vermeyeceğini bildirdi. Sonunda Büyük devletler, barışı bozacak davranışlara karşı

⁵² S. SHAW-E.K. SHAW, *a.g.e.*, c.II, s.348.

⁵³ Avrupa devletleri ve Rusya’nın bu konu hakkındaki politikası ve gelişmeleri için bkz.: *a.g.e.*, s.348-352; R. UÇAROL, *Siyasi...*, s.347-356; Fahir ARMAOĞLU, *a.g.e.*, s.327-330.

⁵⁴ Şerafettin TURAN, “Geçmişten Günümüze Ege Adaları Sorunu Boyutlar, Taraflar”, **Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri**, Üçüncü Askeri..., s.45. (Bildirinin tamamı Ss.35-53; Bilal N. ŞİMŞİR, “The Fight Over The Aegean Islands”, **Foreign Poliov**, Volume: S, Nos, 1,2’i Ss. 148-210.

⁵⁵ Haluk ÜLMAN, *a.g.e.*, s.195.

⁵⁶ Hüner TUNCER, **Osmanlı’nın Rumeli’yi Kaybı**, s. 132.

⁵⁷ Haluk ÜLMAN, *a.g.e.*, s.197.

olduklarını, Rumeli'deki ıslahat işini kendi ellerine alacaklarını, buna rağmen savaş çıkarsa, Balkan sınırlarının değişmesine izin vermeyeceklerini kararlaştırdılar. Bu karar, Balkan devletlerine bildirdiği gün (8 Ekim 1912), Karadağ, Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmişti. Savaşa diğer Balkan devletleri de katılmakta gecikmedi. Birinci Balkan Savaşı 'da Osmanlı orduları her cephede yenildi. Ege Adaları Yunanistan tarafından işgal edildi.

Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ın fazla büyümesini istemeyen Yunanistan ile Sırbistan'ın Haziran 1913'de bir anlaşma yapmaları, Bulgaristan'ın da Yunanistan'a ve Sırbistan'a saldırmasından yararlanarak harekete geçti. Edirne kurtarıldı, Osmanlı Devletince Meriç'in Batı'sına asker çıkarılması ise büyük devletlerce önlendi. Osmanlı Devleti'ne 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın değiştirilmeyeceğini bildirdiler. Bulgaristan'ın Balkan devletlerinden ve Osmanlı Devleti'nden barış istedi⁵⁸. Balkan Savaşlarından en kârlı çıkan Yunanistan, 50 bin kilometre kare arazi ile 1.600 bin nüfus kazandı⁵⁹. Yunanistan, Bulgaristan ile diğer Balkan devletleri arasında 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması ile Epir'in bütünü, Selanik, Drama, Kavala ile birlikte Güney Makedonya'nın büyük kısmını aldı. Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında 14 Kasım 1913'te imzalanan Atina Antlaşması ile Yunanistan'ın Balkanlar'da ele geçirdiği toprakların ve Girit'in bu devlete verilmesi Osmanlılarca resmen kabul edildi. Ayrıca, Yunanistan'da kalan Türkler'in sahip olacakları haklar ve durumları tespit edildi⁶⁰. Atina Antlaşması'nda, Ege Adaları ile ilgili bir madde yoktur. Çünkü Yunanistan Rodos ve On iki Ada'yı da istiyordu. İtalya ise bu Adaları bırakmak niyetinde değildi. 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın beşinci maddesi gereğince, Ege Adalarının geleceği büyük devletlerin kararına bırakılmıştır. 6 büyük devlet, 14 Şubat 1914'te İmroz, Bozcaada ve Meis'i Türkiye'ye bıraktıklarını, Taşoz, Semadirek, Limni, Midilli, Sakız ve Sisam'ı Yunanistan'a kattıklarını ilân ettiler. "Ancak bu adaların Türkiye'ye olduğu kadar, kendilerine karşı da tahkim edilmemesi ve üs olarak kullanılmaması da öngörülmüştü"⁶¹. Görüldüğü gibi, Ege Adaları sorunu hukuken çözülmüş değildi. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ile Ege Adaları'nı işgal eden devletlerin elinde kaldı⁶².

⁵⁸ Balkan Savaşı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Rıfat UÇAROL, *Siyasi...*, s.356-375; Haluk ÜLMAN, *a.g.e.*, s.195-204; Tahsin ÜNAL, *a.g.e.*, s.202-213; Fahir ARMAOĞLU, *a.g.e.*, s.334-351.

⁵⁹ Bkz.: Tahsin ÜNAL, *a.g.e.*, S.213'de 235 numaralı dipnot, (Diğer ülkelerinde kazandıkları arazi ve nüfus, Cemil BİLSEL, *Devletler Arası Hukuku*, s.264'ten alındığı belirtilmiştir). Ege Adaları konusunda ayrıca bkz.: N. ŞİMŞİR, *a.g.e.*, 148-210.

⁶⁰ Atina Antlaşması'nın tam metni için bkz.: Nihat ERİM, *a.g.e.*, s.477-488.

⁶¹ Şerafettin TURAN, *a.g. bildiri*, s.53.

⁶² Rodos ve Oniki Ada 1947'de Büyük devletlerin kararı ile Yunanistan'a verildi.

Özetlersek, Osmanlı İmparatorluğu Balkan Savaşları ile Meriç'in batısındaki bütün topraklarını ve Ege Adalarını kaybetmiş oldu. İç ve dış nedenlerin etkisiyle tarihinin en büyük yenilgisine uğrayan Osmanlı Devleti karşısında Yunanistan toprak ve nüfus bakımından bu dönemde de büyümeye devam etmiştir. Ekonomik bakımdan zayıf, savunması yetersiz, yabancı devletler tarafından verilen direktifler doğrultusunda yönetilen, dış politikasını büyük devletlerin aralarındaki dengeye bağlayan, kısaca çağın gerisinde kalan herhangi bir devletin başına gelebilecek bir sonuç, Osmanlı Devleti'ninkinden farklı olamazdı.

Osmanlı İmparatorluğu; teme nedenleri, ekonomik çıkar çatışmaları, bloklaşma, silahlanma yarışı, toprak anlaşmazlıkları, yöneticilerin tutum ve davranışları gibi etkenlerin yol açtığı Birinci Dünya Savaşı'na girmek zorunda kaldı⁶³. Balkan Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin bütün yönetimini eline geçirmiş olan, İttihat ve Terakki Partisi'nin en güçlü adamı Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın, savaşı Almanya'nın mutlaka kazanacağına olan inancı da Osmanlı Devleti'nin (İttifak Devletleri) Almanya'nın yanında savaşa girmesinde etkili oldu. Osmanlı Devleti'nin savaşa girişinin temel nedeni, bizce devletin yaşamasını sağlamaktı. Savaş kazanılırsa:

- 1- Balkan Savaşı ile elden çıkan topraklar kazanılabildi.
- 2- Rusya'da yenileceğine göre Kafkaslar ve İran üzerinden Orta Asya'ya geçilir ve büyük Turan İmparatorluğu kurulabilirdi⁶⁴.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle çatışma alanları genişlemiş, Anlaşma Devletleri'nin savaşı kısa sürede kazanmaları önlenmiştir. Çanakkale Cephesi'nde Atatürk'ün komutanlığında kazanılan zafer; Osmanlı Devleti'nin bölünüp parçalanmasını temel politikası yapmış olan Rusya'da bir ihtilale neden olmuş, "Çarlık" yönetimi tarihe karışmıştır. Doğu Anadolu'da, Çanakkale'de, Irak'ta, Filistin'de ve Galiçya'da çarpışmak zorunda kalan Osmanlı Devleti, Almanya'nın durumunun kötüleşmesi üzerine önderliğini yaptığı devletlerin 1918 yılı sonbaharında yenilgiyi kabul ederek teslim olmalarından sonra 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştır. İmzalanan bu mütareke ise Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu olmuştur⁶⁵.

⁶³ Geniş bilgi için bkz.: Oral SANDER, **a.g.e.**, s.246-253.

⁶⁴ Bkz.: Coşkun ÜÇÖK, **a.g.e.**, s.209-235. (235. Sayfadaki bibliyografyada Birinci Dünya Savaşı ile ilgili önemli araştırmalar yer almıştır). Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin Birinci dünya Savaşı'ndaki durumu ise şu kaynakta ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir: Yusuf Hikmet BAYUR, **Türk İnkılabı Tarihi**, c. I, kısım 1 ve 2, c.II, c.III, Ankara 1959-1967.

⁶⁵ Gelişmeler ve Ayrıntılar için bkz.: Y. Hikmet BAYUR, **XX. Yüzyılda Türklüğün Tarihi ve Acun Siyasetine Etkileri**, Ankara 1974. Mondros Mütarekesi için bkz.: Ali TÜRKELDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara, 1948.

Yunanistan, Birinci Dünya Savaşı'na girmekte acele etmedi. Savaş sırasında, kimi zaman Almanya, kimi zaman da İngiltere ile yakınlaştı. Savaş çıktığında Yunan yönetiminin başında Kral Konstantin ve Başbakan da Elefterios Venizelos idi. Konstantin'in, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in eniştesi oluyordu ve merkezi devletlere sempatisi vardı. Venizelos ise müttefiklerin hareketli bir taraftarıydı. Bulgaristan, Balkan Savaşı'nda Kavala'yı aldığı için Yunanistan bu devlete dostça bakmıyordu. Midilli, Limni ve Sakız Adalarını işgal altında tutan Yunanistan, "Anadolu'ya da göz dikmeye başladığından" Osmanlı Devleti ile de iyi ilişkilere sahip değildi⁶⁶.

İtilaf Devletleri, Yunanistan'ı kendi yanlarına çekmek için çeşitli tertiplere başvuruyorlardı. Özellikle de Venizelos'un "Megalo İdea" saplantısı gibi tarihi gerçeklerle, hukukla ve mantıkla ilgisi bulunmayan zaafından yararlanarak, O'na Anadolu'da toprak vadederek Yunanistan'ı kendi yanlarına çekmek istediler. Ayrıca Kral Konstantin üzerinde de baskı kurdular. Müttefiklerin, Çanakkale çıkarması sırasında İzmir'in Yunanlılara verileceği vaadi Venizelos için kaçırılmaması gereken bir fırsattı. Ancak, Genelkurmay Başkanlığı'na vekâleten bakan Albay Metexas bu fikre karşı çıkıyor ve Kral da Metexas'ı destekliyordu. Bunun üzerine Venizelos 6 Mart 1915'te istifa etti. Haziran 1915'te yapılan seçimlerden sonra tekrar iş başına geldi. Savaşa İtilaf Devletlerinin yanında katılma konusunda Kral ile Venizelos arasında süren uzun ihtilaf; Kral Konstantin'in yerini ikinci oğlu Alexander'e bırakarak ayrılmasından sonra sona erdi. Genç Kral Venizelos'un yayılmacı ideallerini onaylıyordu. Yeni bir hükümet kuran Venizelos, 26 Haziran 1917'de İttifak Devletleri'ne savaş ilân etti⁶⁷.

Venizelos iktidara gelişinden itibaren "Megalo İdea" hayallerini gerçekleştirmek için tamamen Büyük Britanya'ya dayanmıştır⁶⁸. Savaşın sonlarına doğru, 200 bin kişilik bir kuvvetle Makedonya Muharebelerinde İtilaf Devletleri yanında yer alan Yunanistan Başbakanı Venizelos, amacına ulaşmış⁶⁹ görünüyordu. Yunanistan'ı I. Paris Konferansı'nda söz sahibi yapan ve "Anadolu Macerasına" sürükleyen adım da böylece atılmıştı.

15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmalarına yol açan ana düşünceyi ve sonuçlarını III. Bölümde incelemeye çalışacağız.

⁶⁶ Bkz.: Fahir ARMAOĞLU, a.g.e., s.451.

⁶⁷ 1908-1918 Arasında Yunanistan'daki gelişmeler için bkz.: Michael LLeWellyn SMITH, **Anadolu Üzerindeki Göz**, İstanbul 1978, s.39-79.

⁶⁸ Bkz.: Dimitri KİTSİKİS, **Yunan Propagandası**, 2.bakı, İstanbul 1974, s.23.

⁶⁹ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, **Tarih IV; Türkiye Cumhuriyeti**, İstanbul 1934, s.28.

3. 1919-1952 Yılları Arasında Türk-Yunan İlişkileri Ve “Megalo İdea”

3. 1. 1919-1952 yılları arasında Türk-Yunan ilişkileri

Osmanlı Devleti'nin parçalanması I. Dünya Savaşı'nın en önemli ve temel sorunu olmuştu. “İtilâf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin yıkılması halinde ortaya çıkacak mirası” aralarında paylaşmak için İstanbul, Londra, Sykes-Picot, St. Jean Maurienne gibi antlaşmalar imzalanmıştır⁷⁰. Rusya savaştan çekildiği için Yunanistan'a da pay verilebilirdi. İngiltere, İtalya'nın Ege sahillerine yerleşmesini de istemiyordu. Savaş bitince Venizelos, yaptığı hizmetlere karşılık Yunanistan'ın payını istedi. Venizelos'a göre zaten Yunan anavatanının bir parçası olan Batı ve Doğu Trakya kendilerine verilmeliydi. Yunanistan bununla da yetinemezdi, İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu'da Yunanistan'ın olmalıydı. Venizelos, Tarihi ve kültürel yönden Batı Anadolu hep Yunan kalmıştır, diyordu.

Bir de Wilson ilkelerine göre bu bölgenin Yunanistan'a bırakılması gerektiğini, Rumların Batı Anadolu'da nüfusun çoğunluğunu teşkil ettiği⁷¹ iddialarını Yunan milyarderlerin (Sir Basil Zaharoff gibi) de desteği ile İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri hükümetlerine ve kamuoylarına benimsetmeyi başardı. İngilizlerin büyük devlet adamı Winston Churchill'in şu sözleri Yunanistan'ın “Anadolu Macerası” için söylemiştir⁷²:

“Akıllı ve ileri görüşlü oldukları, konuşma sanatını da bildikleri için en zor sınavlarda arkadaşlarından üste çıkmış olan Winston, Lloyd George, Clemenceau gibi ün sahibi devlet adamlarının Venizelos tarafından Paris'te nasıl kandırılmış olduklarını bugüne kadar anlamış değilim”.

Winston Churchill anlamış mıdır, anlamazlıktan mı gelmiştir bilemeyiz. Bildiğimiz tarihi gerçekler özetle şöyledir⁷³:

⁷⁰ Oral SANDER, a.g.e., s.250-275.

⁷¹ Venizelos'a göre Batı Anadolu, “Aşağı Yukarı Karadeniz'den Antalya Körfezine, Kuzey'de İzmit'in doğuşundan, güneyde Antalya Körfezinin batısından geçmek üzere çizilecek bir çizginin batısında kalan topraklar”. Geniş için bkz.: Dimitri KİTSİKİS, a.g.e., s.32-74; Bu konu, bütün sınırları içinde bu kaynaklara değinilmedi. Ancak, “Seçme Bibliyografya” da kaynak örneklerine yer verdik.

⁷² İncelememizin niteliği gereği, birkaç sayfaya sığdırmak zorunda olduğumuz bu dönem ve kısım için ne Türk-Yunan ilişkilerinin bir bütün olarak vermek, ne de bu dönem ve kısımları içine alan temel kaynakları dipnotlarımızda göstermek mümkün olmadı. Örneğin, yalnızca Millî Mücadele dönemindeki temel kaynakların (“Nutuk” Gnkur., “Türk İstiklal Harbi “, Kazım Karabekir'in “İstiklal Harbimiz “gibi), adlarını vermek bu çalışmanın boyutlarını aşmaktadır.

⁷³ Bu dönemdeki Türk-Yunan ilişkileri için bkz.: Yusuf Hikmet BAYUR, Türkiye Devletinin..., s.14 v.d.; Salahi R. SONYEL, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış politikası** c.I, Ankara, 1973, Tevfik BIYIKLIOĞLU, **Trakya'da Millî Mücadele**, c.I-II, Ankara, 1955,1956; Gotthard JAESCHKE, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Ankara, 1971; Kazım Özalp, **Millî Mücadele**. C.I-II, Ankara, 1971; M. Tayyib GÖKBİLGİN, “**Millî Mücadele Başlarken**, c.I-II. Ankara, 1965; Abdurrahman ÇAYCI, a.g.m., **Foreign Policy**, Volume:5, Nos:1-2, Ankara, 1977, Ss.58-101; ... (Daha önce adı geçen eserler burada gösterildi. Ayrıca Bkz.: Murat HATİPOĞLU, Millî

Paris Barış Görüşmelerinde, Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesi'nin, bütün Anadolu için uygulanması ve bu iş için de Anlaşma Devletleri adına Yunanistan'ın görevlendirilmesi kararlaştırılmış. 15 Mayıs 1919 günü İngiliz, Fransız ve Amerikan savaş gemileriyle korunan bir Yunan Ordusu İzmir'e çıkarılmıştır. Türk'ün öz yurdu Anadolu'yu parçalamak ve yüzlerce yıl kendine tâbi bir Yunanistan'ın "Türk'ün kalbine itilmesi", İstanbul Hükümeti'nin üzerine aldığı görevi yerine getirecek şartlardan yoksun olması gibi nedenlerle, Atatürk'ün önderliğinde Yunanistan'a ve destekçisi emperyalist güçlerle karşı bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi başlatılmıştır. Mayıs 1919 Eylül 1922 arasında ulu önder Atatürk'ün önderliğinde sürdürülen bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi sonunda, Anadolu'da akla hayale sığdırılmayacak mezalimler yapan Yunan Ordusu, Atatürk'ün deyimi ile "vatanın haremî ismetinde boğulmuş ve kurtulabilen, kılıç artıkları, Megalo idea, hayalleriyle birlikte 9 Eylül 1922 tarihinde Ege Denizi'ne dökülmesinden sonra yeni bir Türk Devleti'nin kurulduğu "Lozan Barış Antlaşması"nın imzalanması ile bütün dünyaya da kabul ettirilmiş ve bu antlaşma Türk-Yunan ilişkilerinde bir denge unsuru oluşturulmuştur⁷⁴.

Ancak, burada üzerinde durmak istediğimiz ve incelememiz bakımından asıl önemli olan, Yunanlıları "Anadolu Macerasına" iten ana düşünce nedir? Bu, hiç kuşkusuz tüm yerli ve yabancı bilim adamları ve kendilerince de kabul edilen "Megalo İdea"dır. Kuruluşundan günümüze kadar bütün Yunan Hükümetleri tarafından gerçekleştirilmesine çalışılan "Megalo İdea"nın hedefleri, Türk-Yunan ilişkilerinin her dönemine damgasını vurmuştur. Bu bakımdan incelememizin daha önceki bölümlerinde de sık sık adı geçen; tarihle, hukukla, mantıkla hiçbir ilgisi bulunmayan "Megalo İdea"nın toplu bir özetini vermek istiyorum. Bu özeti verirken daha önce değindiğimiz hususları tekrar etmemeye de çalışacağız⁷⁵.

Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak kurulmasından beri yöneticilere hâkim olan düşünce her zaman "Megalo İdea" olmuştur. Yunanistan'ın büyük ideali olan bu düşüncenin temeli, Yunan asıllı olan bütün insanların ve yaşadıkları toprakların millî bir devletin idaresinde birleştirilmesinden oluşur. Diğer bir deyişle bu düşünce başkenti ile birlikte eski Bizans'ın canlandırılması, iki kıtaya ve beş denize yayılan Büyük Yunanistan'ın yaratılmasıdır⁷⁶. Bu amaç için ulusal bir Yunan Devleti'nin kurulmasında ve sonrasında hilâle

---

Mücadelede Türk-Yunan İlişkileri (1919-1922) Hacettepe Üniversitesi, Basılmamış, Yüksek Lisans Tezi. (Ankara-1976)

⁷⁴ Abdurrahman Çaycı, "The Anatolian Adventure of Greece (1918-1923) **Foreign Policy**, Volume:5, Nos, 1-2, Ankara; 1977, s.58.

⁷⁵ Abdurrahman ÇAYCI, **y.a.g.m.**, s.58

⁷⁶ Kamuran GÜRÜN, "Türk-Yunan İlişkileri ve Lozan Antlaşması" **Atatürk Türkiye'sinde Dış Politika Sempozyumu (1923-1983), Bildiriler**, Boğaziçi Üniversitesi (24 October 1983), İstanbul, 1984, Ss.15-43. Ayrıca bkz.: Michael LLeWellyn Simith, **a.g.e.**, s.11

karşı haçın savunucuları olarak Ortodoks Kilisesi aracılığı ile Hristiyan halkların desteğini kazanmak ve eski Yunan uygarlığının mirasçıları olarak Avrupa elitini destek olarak arkasına almak mümkün olmuştur. Açıkça, Yunanistan'ın emperyalist politikasını yürütmek için kendi öz kaynakları ve araçları yeterli değildi. Bu nedenle Türklere karşı bütün hamlelerinde Yunan devlet adamları, büyük güçlerin desteğini almışlardır⁷⁷.

Yunanlıları “Anadolu Macerasına” sürükleyen düşünce “Megali İdea” ve bunun en büyük sorumlusu ise Elefterios Venizelos'tur. Küçük Yunanistan'ın büyük istekleri, “Megali İdea”nın ne olduğu, 1844 yılı Ocağında, Yunan Meclisinde, John Kolettis tarafından şu şekilde açıklanmaktadır⁷⁸:

“Yunanistan Krallığı, Yunanistan değildir. Sadece Yunanistan'ın en küçük ve en fakir bir parçasıdır. Yunanistan sadece Krallık ülkesi sakinleri olmayıp, Yanya ve Selanik yahut Serez veya Edirne ve İstanbul yahut Trabzon ve Girit veya Samos ve Yunan tarihine ve Yunan Irkına bağlanan bütün bölgelerde oturanlardır. Helenizm'in iki büyük merkezi vardır. Atina, kraliyetin merkezidir. İstanbul ise payitaht, bütün Yunanlıların ümit ve rüyaların şehridir.”

Yunanistan'ın kuruluşundan itibaren dış politikasına esas aldığı “Etnik-i Eterya”nın faaliyet programı ise şöyledir⁷⁹:

- 1- Yunan Milletinin tam istiklâlinin temennisi.
- 2- Batı Trakya ve Selanik'in Yunanistan'a ilhakı.
- 3- Ege Adaları'nın Yunanistan'a ilhakı.
- 4- Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhakı.
- 5- Pontus Rum Devleti'nin Yunanistan'a ilhakı.
- 6- Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı.
- 7- İmroz ve Bozcaada'nın Yunanistan'a ilhakı.
- 8- İstanbul'un işgal edilerek Doğu Roma İmparatorluğunun yeniden kurulması ve “Megali İdea”nın gerçekleştirilmesidir.

Megali İdea'nın gerçekleştirilebilmesi için 3 yolun mevcut olabileceği düşünülmüyordu⁸⁰.

⁷⁷ T.C. Gnkur..., **Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea**, s.43-44.

⁷⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Dimitri KITSİKİS, **a.g.e.**, Michael Llewellyn Smith, **a.g.e.**; T.C. Gnkur..., **Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea**; Kamuran GÜRÜN, **a.g.m.**, s.17.

⁷⁹ Rum Patrikhanesi'nin Türk Yunan ilişkilerindeki rolü için bkz.: Yavuz ERCAN, “Türk-Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesi'nin Rolü”, Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri..., Ss. 195-205(Konunun bir bütün olarak incelendiği bildiride bu husustaki önemli kaynaklarda gösterilmiştir. Bildirinin sonunda 206-209 sayfalarda yer alan tartışmalar bölümündeki katkı ve konuşmalar da ilginçtir.

- 1- İstanbul merkez olmak üzere Bizans İmparatorluğu'nun ihyası.
- 2- Osmanlı İmparatorluğu'nda Grek kültürünü ve ekonomik hâkimiyetini yerleştirip, Bizans'ı yeniden kurmak.
- 3- Bir irredantizm politikası takip ederek, "Megali İdea" ya dahil bölgeleri fırsatlar el verdikçe, kısım kısım Yunanistan Krallığı'na ilhak etmek.

İncelememizden de anlaşılacağı üzere, tatbikatta üçüncü yolun, yeni "Megali İdea"nın gerçekleştirilmesi için Osmanlı İmparatorluğu ile silahlı çatışmanın tercih edildiği veya sadece bunun çıkar yol olarak görüldüğü anlaşılıyor. 1918-1922 yılları arasında da aynı yol izlenmiştir.

Yunanistan, hedeflerine ulaşabilmek için daha önce belirtildiği üzere Büyük devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'n içindeki Rumları ve "Rum Patrikhanesi"ni Türklerin aleyhine kullanmıştır⁸¹.

Yunanistan'ı "Anadolu Macerası"na sürükleyen "Megali İdea"yı siyasi platformuna oturtan kişi ise Elefterios Venizelos'tur. Tarihte, hukukla ve mantıkla ilgisi bulunmamakla birlikte, 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmalarına yol açan "Megali İdea" düşüncesinin tatbikatçısı olan Venizelos, 18 Ekim 1910 tarihinde başbakanlığa ilk geldiği günden itibaren ölümüne kadar (1936), Yunanistan'ın siyasi hayatını çok derinden etkilemiştir⁸². 1912'de Balkan uluslarını bir araya getirdi. Balkan Savaşları'nın sonucu olarak Epir, Makedonya ve Batı Trakya'nın önemli bir bölümünü fethederek topraklarını iki katına çıkardı. Bundan sonra da kendine hedef olarak Anadolu'yu seçti. Genç yaşlarında niyetlerini arkadaşlarına açan Venizelos, Skyros Adası'nı Ege'nin ortasında Helenizm'in bir coğrafi merkezi olarak düşünmüş, Ege'yi bir Yunan Gölü'ne çevirmek, Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmak, Avrupa ve Asya'da Megali İdea'nın coğrafi sınırlarını da belirleyerek o'nun Siyasal platformunu da oluşturmuştur⁸³.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a ayak bastığı günden beri, tam bağımsız Türkiye'yi kurabilmek için takip edilecek tek geçerli yolun düşmanı anavatanda boğmak olduğuna inanmıştı. Bu sadece saldırı ile mümkün olabilirdi. Ancak saldırı, silah, kuvvet ve manevra

---

⁸⁰ Bkz.: Abdurrahman ÇAYCI, **a.g.m.**, s.59 vd. Kamuran GÜRÜN, **a.g. bildiri**, s.18.

⁸¹ Abdurrahman ÇAYCI, **a.g.m.**, s.59.

⁸² Bkz.: Abdurrahman ÇAYCI, s.88-92, Ayrıca bkz.: Yuluğ Tekin KURAT, "Yunanistan'ın Küçük Asya Macerası" T.C. Gnkur... **Tarih Boyunca...**, Üçüncü... i Ss.407, 424; M. Murat HATİPOĞLU, "1918-1922 Yılları Arasında Yunanistan'daki Değişimler" **Türk Kültür Dergisi**, Yıl XXI (Kasım 1983), Sayı 247, Ss.765-777; 62 ve 67 numaralı dipnotlardaki eserler.

⁸³ Lozan Barışı hakkında geniş bilgi için bkz.: ATATÜRK, M. Kemal, **Nutuk II**, İstanbul 1980, s.309-418; Saha L. MERAY, **Lozan Barış Konferansı, Belgeler**, II. Takım, III. cilt, İstanbul 1933; Ali Naci KARACAN, **Lozan**, 2.baskı, İstanbul, (Milliyet Yayınları), 1971.

üstünlüğünü gerektiriyordu. Mustafa Kemal, en azından düşmana denk bir güç oluşturmak ve Türk askerlerinin cesareti ve kumanda yeteneği sayesinde üstünlük elde etmek istiyordu. Türk ulusu “varını-yoğunu” ortaya koyarak Atatürk’ün önderliğinde başlattığı özgürlük ve bağımsızlık mücadelesine katıldı.

Bu bölümün başında özetlediğimiz gelişmelerden sonra 26 Ağustos’ta başlatılan nihaî Türk saldırısı ile askerî açıdan Anadolu’daki Yunan Macerasına son verildi. 3-11 Ekim’de yapılan “Mudanya Mütarekesi” geçici bir durum yaratmıştı. Antlaşma sağlanamazsa savaş tekrar başlayabilirdi. Yeni bir savaştan kaçınmak için kalıcı bir barışın yapılması gerekiyordu. İttifak Devletleri Lozan’da yapılacak görüşmelerine İstanbul Hükümeti’ni de davet ettiler. Bu devletlerin, İstanbul Hükümeti’ni Ankara Hükümeti’ne karşı kullanma niyetleri belliydi. Ankara, sultanlığı ilga ederek bu gayreti önledi. Mustafa Kemal’in tam güvenini kazanmış olan General İsmet Paşa, Ankara Hükümeti’ni temsil etmek üzere Lozan’a gönderildi⁸⁴.

Bu Kısımda; “Millî Mücadele” de Türk-Yunan ilişkilerine birkaç cümle ile değindik. Bunun nedeni gerek Lozan Antlaşması ile ilgili görüşmelere gerek 1923-38 arasındaki gelişmelere ve nihayet 1939-52 yılları arasındaki sorunlara esas teşkil eden temel unsurun “Megali İdea” hayalini gerçekleştirmeye çalışan Yunanistan’ın bu programını biraz daha ayrıntılı olarak anlatabilmek içindi. Başka bir deyişle Yunanistan’ı Anadolu macerasına sürükleyen ve yayılmacı politikasının temel felsefesini oluşturan, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Yunan şairi Rıgas tarafından “Etnik-i Eterya” cemiyeti adı altında kurulan, Rus Çar’ının dağılan bu derneği tekrar himayesine alması ile 1814’te tekrar kurulup korunan, Fener Patrikhanesi başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu içinde her bakımdan rahat ve güven içinde yaşayan Rumlarca büyütülen hatta Halet Efendi gibi Osmanlı yönetiminin üst makamlarına kadar yükselebilen yerli hainlerce himaye edilen, bütün Yunanlılarca ve her dönemde kurulan hükümetlerince “millî bir amaç” olarak benimsenen, amacına ulaşmak için her yolu mubah sayarak insanlık dışı bütün vahşetleri yapan Etnik-i Eterya’nın faaliyet programı bilinmeden, Türk-Yunan ilişkileri anlaşılmaz ve açıklanamaz.

3. 2. 1923-1938 Yılları Arasında Türk-Yunan İlişkileri

Lozan barış görüşmeleri sadece Türk-Yunan sorunlarını değil bundan çok daha önemli ve zor olmak üzere İtilaf Devletleri ile Türkiye arasındaki sorunları da ele almakta idi⁸⁵. Bunların birincisi, Türk-Yunan barışının esaslarını sağlamak, ikincisi Osmanlı Devleti’nin

⁸⁴ Bkz.: İsmail SOYSAL, **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları**, c.I. (1920-1945), Ankara 1983, Tarihçe için bkz.: Ss.67-84; Barış Antlaşması: s.85-139; Sözleşmeler ve diğer konular: s.140-244.

⁸⁵ **Nutuk II**, s.384.

tarihe karıştığını kabul ederek yeni Türk Devleti'ni ve davasını tanımak, üçüncüsü de Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkler adına yabancılara vermiş olduğu imtiyazları tasfiye etmekte. Lozan Konferansı'nda İtilaf Devletleri üzerinde birleştikleri ortak menfaatlerini korumak istiyorlar; Osmanlı Devleti'nden elde ettikleri her türlü imtiyazları, en çokta kapitülasyonları korumak istiyorlar, yeni bir Türk Devleti'nin kurulmuş olduğunu bir türlü kabul etmek istemiyorlardı⁸⁶. Atatürk, bu hususu şöyle açıklamıştır⁸⁷:

“Bu antlaşma, Türk Milletine karşı yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşmasıyla tamamlandığı zannedilmiş büyük bir suikastın, sonunda neticesiz bırakıldığını ifade eder bir vesikadır. Osmanlı devri tarihinde benzeri görülmemiş bir siyasi zafer eseridir”. Atatürk Devri dış politikasının temel amacını ise şöyle özetlemek mümkündür⁸⁸:

“Atatürk'ün hayatı boyunca üzerinde titizlikle durduğu amaç her bakımdan tam istiklâline sahip bir devlet yaratmaktır. Millî mücadele bunun için yapılmış, Lozan'da aylarca kapitülasyonlar üzerinde bundan dolayı tartışılmıştır. Emperyalist güçleri “Mehmetçiğin Süngüsü” ile yurttan süren Atatürk, bundan sonra temel hedef olarak çağdaşlaşmayı almıştır”.

“Lozan'da toprak isteklerinde ölçülü fakat millî iktisadî ve siyasi bakımdan tam istiklâline sahip homojen millî bir devlet oluşturmaya büyük özen göstermiştir. Böylece çağdaşlaşmanın ilk şartı olan tam bağımsızlık gerçekleştirilmiştir⁸⁹.”

Lozan Konferansı'nda, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlar; sınırlarını tespiti ile “ahali mübadelesidir”. Ayrıca Yunanistan'dan başka diğer devletleri de ilgilendiren genel af, savaş zararlarının tazmini ve azınlıklar konuları vardır. Sivil ve asker esirlerin mübadelesi barıştan önce yapılmış bulunuyordu, bu Lozan'da tasdik edildi⁹⁰. Yunanistan savaş tazminatı yerine Karaağacı Türkiye'ye verecekti. Meriç Nehri Türk-Yunan sınırı olarak kabul edilmiştir. (Karaağaç, Türkiye'de kalmak üzere)⁹¹. Lozan Antlaşması'nın 12. Maddesine göre “İmroz ve Bozcaadaları ile Tavşan Adaları dışında, Doğu Akdeniz Adaları ve özellikle Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adaları” Yunanistan'a verilecek fakat “Midilli, Sisam ve Nikarya Adaları” askersiz hale getirilecek, harp araç ve gereçlerinden arındırılacaktı

⁸⁶ Abdurrahman ÇAYCI, “Atatürk ve Türkiye'nin Çağdaşlaşması Problemi”, **Atatürk Döneminin Sosyo-Ekonomik Sorunları, Seminerde Sunulan Tebliğler** (30 Haziran-1 Temmuz 1981-Kayseri), Ankara 1982'i s.1 (Bildirinin tamamı: Ss.1-11).

⁸⁷ Abdurrahman ÇAYCI, “**Yukarıda adı geçen bildiri**, s.5. Atatürk için çağdaşlaşma bir amaç değil, fakat Türkiye Cumhuriyeti'nin daima yaşaması için bir vasıta”

⁸⁸ Bkz.: İsmail SOYSAL, **a.g.e.**, s.184-186.

⁸⁹ İsmail SOYSAL, **a.g.e.**, s.178.

⁹⁰ İsmail SOYSAL, **a.g.e.**, s.89-90.

⁹¹ İ. SOYSAL, **a.g.e.**, s.177-183.

(Madde 13)⁹². 1923-1932 yılları arasında Türk-Yunan ilişkilerinde gerginlik yaratan en önemli sorun, Türkiye’de kalan Rumlarla, Yunanistan’da kalan Türklerin değişimi (mübadele sorunu)du. Bu sorun Lozan Antlaşması’nda el ele alınmış, 30 Ocak 1923 günü imzalanan “Türk Ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme Ve Protokol” imzalanmıştır⁹³. Buna göre “Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine girişilecektir (madde 1). Ancak bu mübadele “İstanbul’da oturan Rumlar” ve Batı Trakya’da oturan Müslümanları kapsamayacaktır. (Madde 2)⁹⁴.

“1923-1932 yılları arasındaki dönemde Türk dış politikası Lozan’dan kalan sorunların etkisi altında ve uluslararası ilişkilerinin genel seyrinden çok tek tek devletlerin Türkiye’ye karşı izledikleri politikaya göre gelişmiştir. 1923-1938 yılları arasındaki dönemde ise Türk dış politikasını uluslararası ilişkilerin genel çerçevesi içinde incelemek gerekir. Türkiye’nin dış politikadaki ana amacı büyük güçlüklerle elde edilen bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün uluslararası statüko içinde korunması ve sürdürülmesidir”⁹⁵.

Bu dönemde Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların en önemlisi “Türk-Yunan Etabli” anlaşmazlığıdır. Yeni kurulan Türk Devleti’nin amacı her bakımdan tam bağımsız homojen millî bir devlet oluşturabilmektir. Yunanistan ise İstanbul’da mümkün olduğu kadar fazla Rum bırakmak istiyordu. Mübadele sorununun özünü bu iki unsur teşkil ediyordu. Bu bakımda mübadele ile ilgili sözleşme ve protokolde 30 Ekim 1918’den önce İstanbul Belediye sınırları içinde yerleşmiş (etabli) bulunan Rumlarla Batı Trakya Türkleri bu değişimin dışında tutulacak yani bunlar buldukları yerde kalacaklardı. Sözleşmede kurulması öngörülen komisyon kurulmuştu fakat bir türlü sonuç alınamıyordu. İlişkiler, Yunanistan’ın Batı Trakya Türklerinin mallarına el koyması ve buralara Türkiye’den gelen Rumları yerleştirmesi üzerine Türkiye’de İstanbul Rumlarının mallarına el koydu. 1925 yılında Adalet Divanı da sorunu çözümlenememiş, aynı yıl Yunanistan’a gönderilen Türk elçisinin de bu sorununun çözümünde fazla bir katkısı olmamıştı. Yeni bir savaş ihtimali dahi doğuran sorunun çözümü için, 1 Aralık 1926’da bir antlaşma imzalandı ise de uygulamadan doğan pürüzler giderilemedi⁹⁶. Yunanistan, 1922’deki Anadolu macerasından sonra bir iç bunalıma

⁹² İ. SOYSAL, *a.g.e.*, s.177.

⁹³ Oral SANDER, *a.g.e.*, S.368.

⁹⁴ Fahir ARMAOĞLU, *a.g.e.*, s.649-650.

⁹⁵ 1922-1946 Yılları Arasında Yunanistan’daki siyasal iktidar değişiklikleri için bkz.: Kamuran GÜRÜN, *Türk Yunan İlişkileri ve...*, S.19-23.

⁹⁶ Daha geniş bilgi için bkz.: Mehmet GÖNLÜBOL- Cem SAR v.d., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, Genişletilmiş üçüncü baskı, Ankara 1974, S.72-73; Ayrıca bkz.: Salahi R. SONYEL, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c.II. Ankara 1986.

düşmüştü. Hükümetler, kısa süreli olarak iş başında kalabiliyordu, ülke sorunlarını da bir sonraki hükümete devretmeyi menfaatleri bakımından yararlı gördüklerinden, Yunanistan'a getirilecek Rumların yerleştirilmesi işinin de kendi dönemlerinde yapılmasını istemiyorlardı⁹⁷. Atatürk'ün homojen millî bir devlet oluşturmaya yönelik bir sorun olarak gördüğü nüfus mübadelesi, 1928 Ağustos'unda tekrar Yunanistan Başbakanı olan Venizelos'un Türk-Yunan ilişkilerindeki bu sorunun özellikle Yunanistan'a vereceği yasal ve ekonomik zararları göz önüne alarak başlattığı yumuşama tutumunu olumlu karşılayan Ankara Hükümeti ile yapılan görüşmeler sonucunda çözüldü ve iki devlet arasında ahali değişimini yeni esaslara göre düzenleyen 10 Haziran 1930 Antlaşması imzalandı. Yedi yıldan beri devam eden anlaşmazlıklara son veren karşılıklı münasebetlerde yeni bir dönemi başlatan bu antlaşmaya göre⁹⁸:

“Geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun mübadeleden istisna edilmiş olan İstanbul'daki Rumlarla, Batı Trakya'daki Türklere “etabli” sıfatı tanınacaktır”.

Bu antlaşmanın imzalanması münasebetiyle İsmet Paşa, Başbakan Venizelos'u Ankara'ya davet etti. Venizelos ve Dışişleri Bakanı Mihalakopoulos 27-31 Ekim 1930 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret ettiler. Bu ziyaret sırasında 30 Ekim 1930 günü iki ülke arasında “Dostluk Tarafsızlık Antlaşması”, “Uzlaşma ve Hakem Antlaşması⁹⁹”; “Deniz Kuvvetlerinin Tahdidi Hakkında Protokol: İkamet, Ticaret ve Seyri Sefain Sözleşmesi” isimli üç belge imza edildi. Antlaşmaları Başbakanlar ve Dışişleri Bakanları imzaladılar¹⁰⁰. Yunan Başbakanı'nın bu ziyareti 2 Ekim 1931'de İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarafından iade edildi. Bu şekilde başlayan dostluk, Venizelos'un Başbakanlıktan ayrılmasından sonra da devam etti.

1933 Eylül'ünde Yunan Başbakanı Çaldaris ve Dışişleri Bakanı Maximis'in Ankara'ya ziyaretlerinde 14 Eylül 1933 günü iki devlet arasında “İçtenlikli Antlaşma-Entente Cordiale” imzalandı¹⁰¹. Atatürk döneminde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan son antlaşma 30 Ekim 1930 Tarihli Dostluk ve 14 Eylül 1933 tarihli “Entente Cordiale” antlaşmasına ek olarak imzalanan 27 Nisan 1938 tarihli anlaşmadır¹⁰².

⁹⁷ Bkz.: İsmail SOYSAL, **a.g.e.**, S.391-392.

⁹⁸ Kamuran GÜRÜN, **a.g.m.**, S.38, “İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi 17 Mart 1964 günü Türkiye tarafında feshedilmiştir, diğerleri nazari olarak yürürlüktedir.

⁹⁹ “Entente Cordiale”nin metni için bkz.: İ. SOYSAL **a.g.e.**, S.435-436.

¹⁰⁰ Bkz.: İ. SOYSAL **a.g.e.**, S.589-590.

¹⁰¹ İsmail SOYSAL **a.g.e.**, S.590.

¹⁰² Bkz.: T.C. Dış İşleri Bakanlığı, **Cumhuriyet'in İlk On Yılı ve Balkan Paktı**, Ankara 1974, S.308-341.

Günümüzde de yürürlükte olan bu antlaşmanın herhangi bir maddesini aşağıda aynen veriyoruz. Bu bize, Yunanistan'ın anlaşmalarına ne ölçüde uyduğunu göstermesi bakımından önemlidir¹⁰³.

“Madde 3: Batılı iki yüksek taraf kendi toprakları üzerinde öteki ülkenin esenlik güvenliğini bozmak ya da hükümetini değiştirmek amacını güden örgüt ve kümelerin oluşmasına ve yerleşmesine; bundan başka öteki ülkeye karşı propaganda ya da başkaca herhangi bir araçla savaşım amacını güden kişiler ve kümelerin oturmasına hiçbir zaman olanak vermemeyi yükümlenirler”.

Yunanistan'ı doğrudan ilgilendirmesi bakımından şu hususun da belirtilmesinde yarar vardır:

Atatürk'ün barışçı politikası sonucu Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile imzaladığı ikili antlaşmalar ile Türkiye aracılığıyla beş Balkan devleti dolaylı olarak anlaşmış oluyorlardı. Neuilly Antlaşmasını kendi lehine değiştirmek isteyen Bulgaristan, bu ittifak sisteminin dışında kalmıştır. Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında 9 Şubat 1934'te Atina'da, Balkanlarda barışın güçlendirilmesi amacıyla “Balkan Antantı” kurulmuştur¹⁰⁴.

Özetlersek, 1930 Antlaşmasından sonra Türk-Yunan ilişkileri “Kıbrıs uyuşmazlığına” gelinceye kadar iki devlet arasında yeni bir dönem açmıştır. Fakat ne Lozan Antlaşması ne de 1930-38 yılları arasında imzalanan diğer antlaşmalar da iki devlet arasındaki bütün ülke sorunlarını çözümlenememiştir. Bir diğer nokta da 1923-38 yılları arasındaki Türk-Yunan ilişkilerindeki düzelmeyi sağlayan devlet adamı bize göre; Atatürk'ün “yurtta barış dünyada barış” ilkesinin dış politikasına yön verdiği Türkiye Cumhuriyeti Devleti'dir. Bu dönemden önce ve sonra Yunanistan tarafından izlenen yayılmacı politika, bizim bu sonucu çıkarmamızı kolaylaştırmıştır.

3. 3. 1939 – 1952 Yılları Arasında Türk-Yunan İlişkileri

1939-52 yılları arasında Türk-Yunan ilişkilerini uluslararası gelişmeler bakımından ele alınıp incelemek gerekirse de konumuzun bütünlüğü ve boyutları bakımından buna imkânımız

¹⁰³ İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türk Dış Politikası için bkz.: Ahmet Şükrü ESMER-Oral SANDER, “İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (Bölüm II)**, Ankara 1974, Ss.147-200; Bölüm III: Mehmet GÖNLÜBOL-Haluk ÜLMAN, “İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası (1945-1965) I. Genel Durum”, A. Suat BİLGE, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türk-Sovyet İlişkileri; Duygu SEZER, “Ekonomik İlişkiler”, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ss.205-587; Oral SANDER, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**, Ankara 1969.

¹⁰⁴ Ahmet Şükrü ESMER-Oral SANDER, **a.g.e.**, S.159-160.

yoktur. Bu nedenle Türk-Yunan ilişkilerinde önemli görülen bazı konuları özetlemekle yetineceğiz¹⁰⁵.

İkinci Dünya Savaşı başlarken Türk-Yunan ilişkileri yakın ve samimi bir iş birliği havasına girmişti. Balkan Paktı'nın Yunan Meclisinde tasdiki sırasında muhalefet lideri olan Venizelos, bu paktın hiçbir şekilde İtalya'ya karşı işlememesi için bir çekince konmasını meclise kabul ettirmiş olduğundan İtalya'nın Yunanistan'a saldırıya geçmesi üzerine onun yardımına gitmek gibi bir mecburiyet ne Türkiye'ye ne de diğer Balkan Paktı devletleri için mevcut bulunmuyordu. Bulgaristan'ın Yunanistan'a saldırması durumunda ise Türkiye, müttefikine -Yunanistan'a- yardım edeceğini Bulgaristan'a bildirmiş, Alman Büyükelçisi'ni de durumdan haberdar etmiştir.

Bulgaristan savaştan uzak tutulunca Yunanistan, Bulgar sınırındaki askerlerini çekerek İtalya ile savaşılabilecek imkânı bulmuştur. Bu suretle Türkiye, Yunan iddialarının aksine Yunanistan'a dolaylı bir şekilde yardım etmiştir¹⁰⁶. Türkiye, savaş boyunca Yunanistan'a her türlü insani yardımı yapmış, Kahire'ye göç etmiş olan Yunan Hükümetine veya Mısır'da kurulan Yunan Ordusuna katılmak üzere Yunanistan'dan kaçanların takip ettikleri yol daima Adalar'dan Türkiye'ye geçiş şeklinde olmuş ve bu kişiler Türkiye'de daima yakın ilgi ve yardım görmüşlerdir¹⁰⁷.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na katılması yolunda savaşan bütün devletlerce yapılan gayretleri boşa çıkarmış ve savaş dışında kalmayı başarabilmiştir¹⁰⁸.

Türkiye, savaş sırasında özellikle de savaş sonrasında SSCB'nin tehditleri ve toprak talepleri ile karşılaşmıştır. Bu şartlar altında zaten 1936'da başlayan Batılı devletler safında yerini alma politikası izleyen Türkiye Batılı ülkelerin oluşturdukları bir savunma paketi olan NATO'ya yönelmiştir. Türkiye, "Kuzey Atlantik Paketi" veya NATO denen, Amerika, Kanada, Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, İngiltere, Fransa, Portekiz, İzlanda ve İtalya'dan oluşan 12 devlet arasında 4 Nisan 1949'da Washington'da oluşturulan Pakta, 25 Haziran 1950'de patlak veren Kore Savaşı'nda gösterdiği başarıdan dolayı 21 Eylül 1951'de NATO konseyi tarafından resmen davet edilmiştir. TBMM'nin konu ile ilgili aldığı olumlu karar sonrasında ise 19 Şubat 1952'de NATO ittifakı içindeki yerini almıştır.

¹⁰⁵ Kamuran GÜRÜN, **a.g.m.**, S.42-43.

¹⁰⁶ Geniş bilgi için bkz.: Ahmet Şükrü ESMER-Oral SANDER, **a.g.e.**, s.172-196.

¹⁰⁷ Komünist tehlikesine, özellikle de Sovyet Rusya'nın yayılmacı politikasına engel olmak, genel olarak Batı Avrupa ve özel olarak da Yunanistan'ın içinde bulunduğu iç savaştan kurtulması ve Avrupa'nın güvenliğinin sağlanması için ilan edilen Truman Doktrini, II. Dünya Savaşı sonunda Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin savunmasını da ön görmüştür. Bkz.: Oral SANDER, **Türk Amerikan İlişkileri**, Ankara 1969, s.11. v.d.

¹⁰⁸ Fahir ARMAOĞLU, **a.g.e.**, S.779-780, 813-814.

Yunanistan'ın NATO'ya daveti ve NATO'ya kabul edilmesi aynı gün alınan kararlarla oldu¹⁰⁹. Türkiye ve Yunanistan, Sovyet Rusya tehdidinden ABD Başkanı Truman'ın 1947 yılı Mart'ında ilân ettiği "Truman Doktrini" ile başlayan gelişmeler sonucunda kurtulabilmişlerdir. Başka bir ifade ile her iki ülke de NATO'ya girmekle toprak bütünlüğünü ve dış politikalarını ABD başta olmak üzere 13 devletin ittifakına bağlamışlardır¹¹⁰. Savaş sona erdikten sonra Yunanistan'daki iç savaş süresince Türkiye, Yunanistan'ın yanında olmuş. Her iki devlette **Truman Doktrininden** aynı anda faydalanmaya başlamış ve NATO'ya girme konusunda ortak çaba harcayarak ilgili pakta aynı tarihte birlikte girmişlerdir. 1952 yılında iki devlet arasında en yüksek düzeyde karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiş, Fahir ARMAOĞLU'nun belirttiği gibi¹¹¹:

"Türkiye ile Yunanistan arasındaki bu karşılıklı ziyaretler, bütün görüntüsü ile mutlu bir balayına benziyordu. Sanki Balkan Birliği ve Balkan Antantının tatlı havası yeniden canlanmıştı. Tabii bu orada Yugoslavya'da ihmal edilmemiş onunla da temaslar kurulmuştur".

1939-52 yılları arasındaki Türk-Yunan ilişkileri konusuna son vermeden önce şu önemli hususu da belirtmekte fayda vardır:

1947 yılında İtalya'dan alınarak büyük devletlerin kararı ile Rodos ve 12 Ada'yı alan Yunanistan durumunu daha da güçlendirmiştir. 1930'da başlayan Türk-Yunan ilişkilerindeki "balayı dönemi" her ne kadar 9 Şubat 1934 yılında "Balkan Paktı"nın imzalanması ile sürdürülmüşse de 1940'lı yılların sonlarına doğru başlayan Kıbrıs Sorunu bu samimiyet ve iş birliğini zamanla ortadan kaldırmıştır. Yunanistan'ın 1954-58 döneminde Kıbrıs'ta uygulamaya soktuğu "Enosis" girişimleri sonucunda, 1955'den itibaren Türkiye ile Yunanistan ilişkilerinde yeniden çatışma dönemi başlamıştır.

Sonuç olarak 1923-52 dönemi, Türk-Yunan ilişkilerini özetlemek istersek; Yunanistan, Türkiye'de daha fazla Rum bırakarak "Megali İdea"yı gerçekleştirmek için çaba harcamış, yayılmacı politikasını Türkiye aleyhine sürdürerek Rodos ve 12 Ada'yı bir oldu-bitti ile ele geçirmiştir. Türkiye ise "mübadele meselesinde" tam bağımsız millî ve homojen bir yeni Türk Devleti kurmak ve devam ettirmek azminde ve kararında olduğu için bu konuda Yunanistan'a taviz vermemiştir. Yunanistan'ı içinde bulunduğu güçlü şartlarda her zaman

¹⁰⁹ Fahir ARMAOĞLU, **a.g.e.**, S.814.

¹¹⁰ Şerafettin TURAN, **a.g.e.**, S53.

¹¹¹ Şerafettin TURAN, **a.g.e.**, S814-816. Kıbrıs sorunu hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Rifat UÇAROL, **a.g.e.**, S.559-588; Murat SARICA-Erdoğan REZİÇ, Özer ESKİYURT, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul 1975; Yılmaz ALTUĞ, "The Cyprus Conflict" **Foreign Policy**, Valum:5, Nos:1-2, Ss.118-147; **a.g.m.** nin zengin bibliyografyası için bkz.: Ss.144-147.

desteklemiş fakat Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı girişimlerine karşı çıkararak "Megali İdea" hayali peşinde koşan Yunanistan'a buna izin veremeyeceğini çeşitli vesilelerle göstermiştir.

Sonuç:

- 1- Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasını sağlayan ve yayılcılığını destekleyen Rusya, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Batılı büyük devletler ve Avrupa kamuoyudur. Batılı devletlerin ve kamuoyunun Yunanistan'dan yana bir tavır almasının temel nedeni ise "Batı Medeniyeti"nin "Greko-Romen" temeline dayandığı inancı ve Eski Yunan Kültürüne duyduğu hayranlıktır. Türklerin ayrı dinden ve kültürden olmaları, Avrupa'yı Viyana kapılarına dayanarak tehdit etmeleri de ikinci nedeni teşkil eder. Batı kamuoyunun Türk-Yunan anlaşmazlıklarında iktisadi, siyasi ve stratejik önem ve öncelikleri dikkate alarak objektif hareket ettiği pek görülmemiştir.
- 2- Yunanistan, kuruluşundan incelediğimiz dönemin sonuna (bugüne) kadar topraklarını devamlı bir şekilde Türklerin aleyhine genişletmek için Osmanlı İmparatorluğu'na karşı izlediği yayılcı politikayı Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı da sürdürmek istemiştir.
- 3- Yunanistan'ın yayılcı politikası, "Megali İdea"nın gerçekleştirilmesine yöneliktir. Greklerin yaşadığı bölgeleri içine alan tek bir devlet düşüncesinden hareketle ırkçı ve şoven bir nitelik arz eden "Büyük Yunanistan"ı -sözde "Bizans-Grek İmparatorluğu"nu yeniden kurmak- şeklinde özetleyebileceğimiz hayali projesini uygulayabilmek için her yola başvurmuştur. Bağımsız bir devlet olmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu toprakları aleyhinde sürekli genişleyen Yunanistan, Balkan Savaşları ile topraklarını iki katına çıkarmış, 1947 yılı sonunda İmroz, Bozcaada ve Tuvran Adaları dışında, bütün Ege Adaları'nın hukuken de sahibi olmuştur. "Megali İdea"yı gerçekleştirme yolunda, Yunanistan'ın attığı adımları küçümsemek; tarihi gerçekleri inkâr etmek demektir. Başka bir ifade ile "Divan-ı Hümayun Başkâtibi Halet Efendi'nin davranışını benimsemek demektir.
- 4- Tarihle, hukukla ve mantıkla ilgisi bulunmamakla birlikte 15 Mayıs 1919' da Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmalarına yol açan temel düşünce "Megali İdea" ve "Megali İdea"yı milli bir amaç-ülkü biçiminde eyleme dönüştüren Venizelos'tur. Yunanistan'ın "Anadolu Macerası"na çıkmasını destekleyen devletler ise, İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'dir. Yunanistan'ın "Megali İdea"sı, İstiklal Savaşı ile "Vatanın haremî istikametinde boğulmuştur". Askeri zaferden sonra imzalanan Lozan Antlaşması, Türk-Yunan ilişkilerinde belli bir statüko ortaya çıkarmıştır. Fakat bu antlaşma, önceden mevcut olmayan veya düşünülmeyen bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Lozan'dan sonra Yunanistan ile aramızdaki sorunların tamamı bu ortaklaşa tespit edilmiş statükoda, ortaklaşa antlaşmaya dayanmayan değişikliklerden veya statükonun yanlış yorumlanmasından doğmuştur.
- 5- "Etnik-i Eteryâ"nın çalışma programını ve hedeflerini dış politikasına ilke edinmiş olan Yunanistan Devleti ve Hükümetleri, Türkiye'ye karşı izledikleri yayılcı politikalarında her araca başvurmuş, dini, askeri, siyasi ittifaklar aramışlardır. Yunanlılar, güçlü ve yaygın bir propaganda çalışması ile hemen hemen her dönemde batı kamuoyunun ve devletlerinin maddi ve manevi desteklerinden yararlanmışlardır. Bu konuda pek çok örnek verebiliriz; Büyük devletlerin zorlaması ile 1881'de Yunanistan'a, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak vermek zorunda kalması, 1897

Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Atina üzerine yürüyen Türk Ordusu'nun ilerlemesinin Batılı devletlerce yapılan baskılar sonucunda durdurulması, Yunan askerlerinin "Anadolu Macerası" sırasında yaptığı mezalimlerin Batı kamuoyuna Türkler'in Hristiyanlara yaptığı zulümler gibi gösterilmesi, 1947 Paris Antlaşması ile İtalya'dan alına Rodos ve 12 Ada'nın Yunanistan'a verilmesi gibi... Kendi gücü ile Türkler'e karşı bir başarı sağlayamayan Yunanistan, Batılı devletler veya "Megali İdea"sını gerçekleştirmeye yardım edecek her devlet veya etnik unsur ile işbirliği yapmaktan çekinmemiştir.

- 6- Yunanistan, topraklarını genişletmek için her ülkedeki Rum zenginlerinden ve azınlığından yararlanmıştır. Atatürk'ün her bakımdan tam bağımsızlığına sahip, homojen bir Türk Devleti oluşturmaya büyük özen göstermesi sonucunda; "Türk ve Rum Ahalinin Değişimi"nin büyük ölçüde sağlanması ile Yunanistan'ın "Megali İdea"yı gerçekleştirmek için kullandığı bir aracı elinden almaya çalışmıştır.
- 7- İstanbul Rum Patrikhanesi; Yunanistan'ın bağımsız bir devlet oluşundan başlayarak, önce Osmanlı Devleti sonra da Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı Yunanistan'ın izlediği saldırgan ve yayılcı politikasını gizli ya da açıkça desteklemiş, Türk-Yunan ilişkilerinde her dönemde önemli rol oynamıştır. Fatih Sultan Mehmet devrinden beri ayrıcalıklı statüsünü sürdüren bu kurum, Cumhuriyet Dönemi'nde Etnik-i Eteryaya ile fikir birliğinde olmadığına dair bir açıklamada bile bulunmamıştır.
- 8- Türkiye ile Yunanistan arasında, Atatürk'ün izlediği bölgede yumuşama ve bölgesel iş birliği politikası ile barışı milletlerarasında yayma çabaları sonucu başlayan iyi ilişkiler dönemi 1954 yılına kadar sürmüştür. Yunanistan, her dönemde Türkler'in en buhranlı günlerini, "Megali İdea"sını gerçekleştirmek için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Buna karşılık Osmanlı Devleti yüz yıllarca huzur içinde, din ve geleneklerini devam ettirerek "Yunanlılar"ı ve "Rumlar"ı bünyesinde yaşatmıştır. Türkiye, Yunanistan'a karşı uygulayacağı politikasını planlarken ve uygularken uzun süreli stratejiler belirleyerek zamanın ve şartların gereklerine göre hareket etmelidir. Yunanistan'a hiçbir zaman tam olarak güvenilmemesi gerektiği tarihin ispat ettiği bir gerçek olarak akılda tutulmalıdır. "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesini dış politikasının temeli yapan Atatürk'ün, uluslararası şartlar ve güç dengesini iyi hesaplayarak; 20 Temmuz 1936'da **Montreu Sözleşmesi** ile Boğazlar üzerinde egemenliğimizi sınırlayan hükümlerin kaldırılmasının sağlaması ve **Hatay**'ın Anavatan'a katılması, gibi çabaları hatırlanmalıdır. Türkiye'nin yurtta ve dünyada **barışın** sağlanmasına yapacağı katkının her bakımdan güçlü olmasına, birlik ve beraberliğini korumasına bağlı olduğu, unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

ABDULLAH PAŞA: **1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Hatıratı**, İstanbul 1336.

AKÇURA, Yusuf: **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devir (XVIII ve XIX.Asırlarda)**, 2. Baskı, Ankara, 1985.

AKÇİN, Sina: "Paris Barış Konferansı'nın Yunanlılar'ı İzmir'e Çıkartma Kararı" **Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Bildiriler: Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20Temmuz 1974'e kadar)**, (21-23 Mayıs 1986). Ankara, Gnkur. Basımevi, 1986, Ss. 174-188.

ANTAR, Yücel:" Yunanistan'ın Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'ne Yönelik Geleneksel Politikasında Temel Yaklaşımlar" **T.B. Türk Yunan İ., Üçüncü....**, Ss.1-16

AKYÜZ, Yahya: **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1919-1922**, Ankara, 1975.

ALEXANDRİS, Alaxis: **The Greek Minority of İstanbul and Greek Turkishrelations, 1918-1974**, Athens, 1983.

ALTUĞ, Yılmaz:" Lozan'da Sınırlar Sorunu" **B.T.T.D., 34(Temmuz 1970)** Ss. 36-37.

_____ : "The Cyrprus Confcit", **Foreign Policy, K Volume 5, Nos:1-2, Ankara, 1977, Ss.118-147.**

ARMAOĞLU, Fahir: **Siyasi Tarih (1789-1860)**. Ankara, 1964.

_____ : **Kıbrıs Meselesi, 1954-1969**. Ankara, 1964.

_____ : **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Ankara, 1984.

_____ : "Kıbrıs Meselesinin Türk Yunan İlişkilerinde Yarattığı Krizler", T.B., Türk-Yunan İ., üçüncü...; Ss.317-340.

ATATÜRK, Mustafa Kemal: **Büyük Nutuk**, III. cilt, İstanbul, 1980.

_____ : **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, III. cilt, Ankara, 1945-1959.

_____ : **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, Ankara, 1964.

_____ : **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Tamim ve Telgrafları**, c.V, Ankara, 1972.

ATAY, Falih Rıfkı: **Çankaya (1881-1938)**, İstanbul, 1969.

AYDEMİR, Şevket Süreyya: **Tek Adam, Mustafa Kemal**, III. cilt, Ankara, 1964-1971

_____ : **İkinci Adam, İsmet İnönü**, II. Cilt, İstanbul, 1966-1967.

_____ : **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa**, III. Cilt, İstanbul, 1971-1972.

BAŞTAV, Şerif: "Greeks Under The Ottoman Rule, (1453-1831)" **Foreign Policy**, Volume 5, Nos 1-2, Ankara, 1977, Ss.6-28.

BAYAR, Celal: **Ben de Yazdım**, VIII cilt, İstanbul, 1966-1969.

BAYUR, Yusuf Hikmet: **Türk İnkılabı Tarihi**, c.I, kısım 1 ve2, c. II, c.III, Ankara, 1959, 1967.

_____ : **XX. Yüzyılda Türklüğün Tarihi ve Acun Siyasası Üzerine Etkileri**, Ankara, 1974.

_____ : **Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası**, Ankara, 1973.

- BAYTOK, Taner: **İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara, 1970.
- BELEN Fahri: **Türk Kurtuluş Savaşı, Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle**, Ankara, 1983.
- BIYIKLIOĞLU Tevfik: **Trakya’da Millî Mücadele**, II. Cilt, Ankara, 1955, 1956.
- BİLGE, A. Suat: “Kıbrıs Uyuşmazlığı” **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, 1974, Ss. 347-467.
- BOURNE Kenneth: “İngiltere ve Girit İsyanı 1866-69”, Çev.: Y.T. KUBAT, **D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi**, c.1, sayo,1, Ankara 1963, Ss.259-268.
- CEBESÖY, Ali Fuat: **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 1953.
- _____ : **Siyasi Hatıralar**, II. Cilt, İstanbul, 1933.
- CEMİL, M. BİLSEL: **Lozan**, II. Cilt, İstanbul, 1933.
- ÇAYCI, Abdurrahman: **Büyük Sahra’da Türk Fransız Rekabeti, (1858-1911)**, Erzurum, 1970.
- _____ : “The Anatolian Adventure of Greece, (1918-1923)”, **Foreign Policy**, Volume 5, No, 1-2, Ankara, 1977, Ss.58-101
- _____ : “Atatürk ve Türkiye’nin Çağdaşlaşması Problemi” **Atatürk Döneminin Sosyo Ekonomik Sorunları Semineri, Seminere Sunulan Tebliğler**, (30 Haziran-1 Temmuz 1981 Kayseri), Ankara, 1982, Ss. 1-11.
- _____ : “Atatürk “Küçük Türk-İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1980, ss. 205-228.
- ÇELİK, Edip: **100 Soruda Türkiye’nin Dış Politika Tarihi**, İstanbul, 1969.
- DALLOT Louis: **Siyasi Tarih**, Çev. Oktay AKEAL, İstanbul, 1966.
- DANIŞMEND, İsmail Hami: **Osmanlı Tarih Kronolojisi**, c. IV, İstanbul, 1972.
- DAVISON, Roderic H.: **Turkish Diplomacy From Muundros to Lausanne**, Prenceton, 1953.
- DE NOVA, J.A: **American Interests in the Middle East**, Mineapolis, 1963.
- DELMAS, Claude: **Avrupa Uygarlık Tarihi**, İstanbul, 1973.
- DRIAULT, E. LIERITIER, M.: **Histoire Diplomatixue de La Greece, denuis 1821’a nos jours**, Paris, 1925-26, V. Cilt.
- DOĞAN İzzettin: “Atatürk’ün Dış Politikası ve Uluslararası İlişkiler Anlayışı”, **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, İstanbul, 1983, S.s113-205
- _____ : “Kıbrıs Sorununun Milletlerarası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, İstanbul, **H.F.M.**, 1975, Ss.3-4.
- DOUMAS, C.L: “History and Cyprus Problem “**Social Sciences**, (Wunifield), 43(3), June 1968, 146-152.
- ERENDİL, Muzaffer: “Yunanlıların Kökeni ve Yunan Milletiyle (Greklerle) ilgili kavram ve Deyimler”, **T.B. Türk Yunan İ. Üçüncü...**, Ss.102-111.
- ERCAN, Yavuz: “Türk-Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesinin Rolü” **T. B. Türk-Yunan İ. Üçüncü...** Ss.195-205
- ERİM, Nihat: **Uluslararası Hukuku ve siyasi Tarih Metinleri, Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları c.I.** Ankara, 1953.

ERKİN, Feridun Cemal: **Dışişlerinde 34 Yıl**, Anılar-Yorumlar, c.I., Ankara, 1980.

_____ : **Uluslararası Politika Stratejileri**, İstanbul, 1984.

_____ : **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara, 1968.

ESMER, Ahmet Şükrü: **Siyasi Tarih, (1919-1938)**, Ankara, 1953.

_____ : “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası” **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, 1974, Ss.147-200.

EVANS, Laurence: **Türkiye’nin Paylaşılması (1914-1924)**, Çev. Tefik, ALANAY, İstanbul, 1972

FEROZ Ahmet: **İttihat ve Terakki**, (1908-1914), Çev. Nuren Ülken, İstanbul, 1971.

FEYZİOĞLU, Turhan: Atatürk’ün Dış Politikası’nın Özellikleri İlke ve Amaçları, **Atatürk Türkiye’sinde Dış Politika Sempozyumu (1923-1983)**, (Boğaziçi Üni. A. İ. Ve İ.T.Ens., 24 October, 1983), İstanbul, 1984, Ss. 1-13.

FOREIGN POLICY ENSTITUTE, Foreign Police, Volume 5, Nos 1-2, Ankara In February, 1977.

GAXOTT, Pierce: **Fransız İhtilali Tarihi**, 2. Baskı, Çev. Semih TİRYAKİOĞLU, İstanbul, 1969.

GAZİOĞLU- A: İngiliz İdaresinde Kıbrıs, (1878-1960), İstanbul, 1960.

G. NORADUNGHIEEN EFENDİ: **Recuell d’Actes Internationaux de L’Empire Ottoman, (1878-1902)**, c. IV, Paris, 1903.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib: **Millî Mücadele Başlarken**, II. Cilt, Ankara, 1965.

Grew, Joseph C.: **Turbulent Ara**. C. I., Londra, 1853.

GÖNLÜBOL, Mehmet – SAR Cem ve diğerleri: **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1923)** Genişletilmiş Üçüncü baskı, Ankara, 1974.

GÖNLÜBOL, Mehmet – SAR Cem: **Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)**, İstanbul, 1963.(

GÖNLÜBOL Mehmet: **Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar Kurumlar**, Ankara, 1978.

GÖNLÜBOL, Mehmet – ÜLMAN, Haluk: “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı, 1947-1965”, S.B.F. Dergisi, c. XXI, (1966), No, 1, Ss.143-182.

GÜRÜN, Kamuran: Ermeni Dosyası, Ankara, 1983

_____ : “Türk – Yunan İlişkileri ve Lozan Antlaşması” **Atatürk Türkiye’sinde Dış Politika Sempozyum (1923-1983)**, Bildiriler, (Boğaziçi Üniversitesi 24 October 1983), İstanbul, 1984, Ss.15-43

HALİL, Ali: Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye, İstanbul, 1968.

HATİPOĞLU, Murat: “Eleftrios Venizelos’un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea’nın Kazandığı Yeni Boyutlar”, T. B. Türk- Yunan İ., Üçüncü... Ss.456-468.

_____ : “1918-1922 Yılları Arasında Yunanistan’da Değişmeler“, **Türk Kültürü**, Yıl XXI, (Kasım 1983), Sayı, 247, Ss.765-777.

_____ : **Millî Mücadele’de Türk-Yunan İlişkileri**, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi. (1986).

HENDERSON, Sir Neville: **Water Under The Bridges**, Londra, 1945.

- HOFFMAN, George W.: The Balkans in Transition, New York, 1963.
- İNALCIK, HALİL: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kültür ve Teşkilat" **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara, 1976, Ss. 947-990.
- JAESCHKE, Cotthard: **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, II. cilt, Ankara, 1970-1973.
- _____ : **Türk Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Ankara, 1971.
- JELAVİCH, Barbara, **Balkan Tarihi – 18 – 19. Yüzyıllar, Küre Yayınları, İstanbul, 2006.**
- _____ : **Balkan Tarihi – 20 Yüzyıl**, Küre Yayınları, İstanbul, 2006
- KARABEKİR, Kazım: **İstiklal Harbimiz**, İstanbul, 1966.
- KARACAN, Ali Naci: **Lozan**, 2. Baskı, İstanbul, 1971.
- KARAL, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi**, c. V. VI, VII, VIII, 1970-1983.
- _____ : **Atatürk'ten Düşünceler**, İstanbul, 1986.
- KİTRİKİS, Dimitri: **Yunan Propagandası**, 2. Baskı İstanbul 1974
- _____ : "20. Asırda Karşılaştırmalı Türk-Yunan Tarihi Özeti", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, cilt 2, Çev. Abdurrahman DEDE, Sayı 8, İstanbul 1980.
- KANSU, Mazhar Müfit: **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, II. Cilt, 2.Baskı, Ankara, 1986.
- KONROSS, Lord: **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Çev., Ayhan Tezel, İstanbul, 1967.
- KOCABAŞ, Süleyman: **Türk-Yunan Mücadelesi**, Ankara, 1984.
- KOCATÜRK, Utkan: **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi**, 1918-1938, Ankara, 1973
- KÖPRÜLÜ, Fuat: **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Ankara, 1984.
- KURAN, Ercüment: "Foreign Policy of Greece (1830-1866)" **Foreign Policy**, Volume, 5, No, 1-2, Ankara, 1977, Ss. 29-37
- KURAT, Akdes Nimet: **Türkiye ve Rusya**, (1798-1919), Ankara, 1970.
- KURAT, Luluğ Tekin: **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, 2.Baskı Ankara, 1986.
- _____ : "Türk Topraklarının Paylaşılması Hazırlıkları, SEVR, **B. T. T. D**, 58, S.7-19; 59, Ss.23-28.
- _____ : "Yunanistan'ın Küçük Asya Macerası", **T. B. Türk-Yunan İ., Üçüncü...**, Ss.407-427.
- _____ : "1878 Kıbrıs Konvansiyonu ve Enosis Kıvılcımları **D. T. C. F. Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.III, Sayı 4-5, Ankara 1965, Ss.157-163.
- KUTAY, Cemal: **Etniki Eteryadan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı**, İstanbul, 1980.
- KÜRKCÜER, Orhan Melih: **Siyasal Tarih**, (1789-1960), 5. Baskı, Ankara, 1972.
- KÜRKCÜOĞLU, Ömer: **Türk-İngiliz İlişkileri**, (1919-1926), Ankara, 1978.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat: "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları" **T.B. Türk-Yunan İ., Üçüncü...**, Ss.133-157.

LESTIEN, Georges – CERE ROGER: **İki Dünya Savaşı: 1914-1918, 1939-1945**, Çev. Nihal ÖNAL İstanbul, 1966.

LEWIS, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev., Metin KIRATLI, Ankara, 1970.

_____ : "Recent Development in Turkey", **International Affairs**, (London), Vol XXVIII, (Kuly 1951), Ss.322-233.

Mc NEILL, William: **Dünya Tarihi**, Çev. Alaaddin ŞENEL, İstanbul, 1985.

MEHMET SALAHİ: **Girit Meselesi, (1866-1889)**, Hazırlayan, Münir AKTEPE, İstanbul, 1967.

MAUROİS, Andre: **1939 Harbinin Menşeleri**, Çev. M.T., İstanbul, 1940.

MERAY, Seha L.- OLCAY, Osman: **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri**, (Mondros Bırakışması, Sever Antlaşması ile İlgili Bilgiler), Ankara 1977.

MERAY, Saha L.: Lozan Barış Konferansı, Belgeler, II. Takım, VIII cilt, Ankara, 1972.

_____ : **Uzay ve Milletlerarası Hukuku**, Ankara, 1964.

_____ : **Lozan'ın Bir Öncüsü Prof. Ahmet Selahattin Bey, 1878-1920**, Ankara, 1976.

EERE-HUDGE, E.R: **Turkish Foreign Policy, 1918-1948**, Ambilly- Annemusse, 1950.

ORAL, Cevit: **Akdeniz Meselesi**, (Cumhuriyet Matbaası), İstanbul, 1945.

ORHONLU, Cengiz: "The Greek Kingdom the Ottoman State, (1866-1885), **Foreign Policy**, Volume 5 Nos 1-2, Ankara, 1977, Ss. 38-57.

_____ : "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları "Tehcir 'in Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler" **Bellekten**, c. XXXVIII, (Ankara, Ekim 1973), Sayı 148, Ss.485-495.

ÖKGÜN, A. Gündüz: **Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Antlaşmalar** Rehberi, 1920-1961, Ankara, 1962.

ÖNDEŞ, Osman: **2. Dünya Savaşı, 1939-1945**, İstanbul, 1974.

ÖZALP, Kazım: **Millî Mücadele, (1919-1922)**, II. Cilt, Ankara, 1971.

ÖZKAN, Cemal: "Türkiye'nin Komşusu Yunanistan ile İlişkilerin Dünü Bugünü", **Güncel Konular**, (17 Ağustos 1986) Sayı, 7, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara, 1986.

ÖZKAYA, Yücel: "1821 Yunan (Eflak-Buğdan) isyanları ve Avrupalıların İsyan karşısındaki Tutumları," **T.B. Türk-Yunan İ., Üçüncü...**, Ss.114-130.

PSOMIADES, H.S.: **The Eastern Question The Last Phase A Study in Greeck -Turkish Diplomacy**, Selanik, 1968.

RENOUVIN, P.: Histoire des relations internotionales, T.V-VI, Le XIX e Siecle, Paris, 1955.

SAKA, Mehmet: **Ege Denizi Adalarında Türk Hakları**, 2.Baskı, İstanbul, 1974.

SALIŞIK, Selahattin: **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eterya**, İstanbul, 1968.

SANDER, Oral: **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye, (1945?1965)**, Ankara, 1969.

_____ : **Siyasi Tarih**, Ankara, 1987.

_____ : “Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri”, S.B.F. Dergisi, c.XXXVII, (Eylül-Aralık 1982). No34, Ss.102-117.

_____ : **Türk-Amerikan İlişkileri**, 1847-1964, Ankara, 1979.

SARICA, Murat: Siyasal Tarih, 2.baskı, İstanbul, 1983.

SARICA, Murat – TEZİÇ, Erdoğan – ESKİYURT-: **Kıbrıs Sorunu**, Ankara, 1975.

SELEK, Sabahattin: Anadolu İhtilali, 6.baskı, İstanbul, 1976.

SEIGHNOBOS, Charles: **Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi**, Çev., Semih Tiryakioğlu, İstanbul, 1960.

SHAW, Standford: **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, c. II: (1280-1808)**, İstanbul, 1982.

SHAW, Standford J.- SHAW, Ezel Kural: **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, c. II: 1808-1975**, İstanbul, 1983.

SEITH, Micheal, LLevelllyn: **Anadolu Üzerindeki Göz**, İstanbul, 1978

SONYEL, Salahi R.: “Lozan ‘da Türk Diplomasisi, Eylül 1922-Ağustos 1923” **Bellekten**, 149, (1974), Ss.41-117.

_____ : **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politikası, II. cilt, Ankara**, 1973-1986.

_____ : “Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu’nu Parçalama Çabalarında Hıristiyan Azınlıkların Rolü, **Bellekten**, c. L, (Nisan 1986), Sayı 195, Ss.647-665.

SOYAK, Hasan Rıza: **Atatürk’ten Hatıralar, II. Cilt**, İstanbul, 1973

SOYSAL, İsmail: **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları, 1920-1965, 2. Baskı**, Ankara, 1983.

_____ : **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri**, 1789-1802, Anlara, 1964.

SÜLEYMAN TEVFIK- ABDULLAH ZÜHDİ: Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ve **Yunan Muharebesi (1314)**, İstanbul, 1315.

SÜRGEVİL, Sabri: **1897 Osmanlı Yunan Savaşı ve İzmir**, Ss.296-316

ŞAHİN, K. Süreyya: **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, İstanbul, 1980.

ŞENEL, Alaaddin: **Siyasal Düşünceler Tarihi, Çağlar Boyunca Siyasal Düşüncenin Değişimi**, Ankara, 1982.

ŞİMŞİR Bilal N.: **Ege Sorunu, Belgeler, c.I.,1912-1913**, Anakra,1976.

_____ : **İngiliz Belgeleriyle Sakarya’dan İzmir’e (1921-1922)**, İstanbul, 1972.

_____ : **İngiliz Belgeleriyle Atatürk,1919-1938**, c. I, Nisan 1920, Ankara 1973; c.II, Nisan-Aralık 1920, Ankara, 1975.

_____ : “The Fight Over the Aegen Islands”, **Foreign Policy**, Volume 5, Nos, 1,2, Ss.148-219.

TANSEL, SELAHATTİN: **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, IV cilt, Ankara, 1973-1974.

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal: **Vatan Hizmetinde**, Ankara, 1983.

- TIMUR Taner: **Kurtuluş ve Yükseliş Döneminde Osmanlı Toplumsal Düzeni**, Ankara, 1979.
- _____ : **Türk Devrimi, Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli**, Ankara, 1968.
- _____ : **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara, 1971.
- TOYNBEE, Arnold J.: **The Western Question in Greece and an Turkey**, Londra, 1923.
- TUKİN, Cemal: **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul, 1947.
- _____ : “Girit”, **İslam Ansiklopedisi**, c. IV, (İstanbul, 1948), Ss. 791-804.
- TUNAYA, Tarık Zafer: **Türkiye’de Siyasi Partiler**, II. Cilt, İstanbul, 1984-1986.
- TUNCER, Hüner, **“Doğu Sorunu” ve Büyük Güçler (1853 – 1878)**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2003.
- _____ , **Osmanlı’nın Rumeli’yi Kaybı (1878 – 1914)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010
- TURAN, İlter: **NATO İttifak’ının Stratejik ve Siyasi Sorunları**, İstanbul, 1971.
- TURAN Şerafettin: “Rodos ve 12 Ada’nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı”, **Atatürk Konferansları II 1964-1968.**, Ankara, 1970, Ss.45-87.
- _____ : “Geçmişten Günümüze Ege Adaları Sorunu”, **T.B. Türk-Yunan İ., Üçüncü...**, Ss.35-53.
- TÜRKGELDİ Ali: **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara, 1948.
- _____ : **Görüp İşittiklerim**, Ankara, 1951.
- _____ : **Mesail-i Mühümme-i Siyasiye**, Yayına Hazırlayan, Bekir Sıtkı Baykal, III. cilt, Ankara, 1962-1966.
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı: **Cumhuriyet’in İlk On Yılı Ve Balkan Paktı (1923-1934)**, Türkiye Dış Politikasında 50.Yıl Serisi, Ankara, 1974.
- T.C. Gnkur. Harp Tarihi Daire Başkanlığı: **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, Ankara, 1965.
- _____ : **İstiklal Harbi c. IV: İstiklal Harbinde Ayaklanmalar**, Ankara 1974.
- _____ : **Balkan Harbi Tarihi**, C. VIII, **Osmanlı Deniz Harekâtı (1912-1913)** İstanbul, 1965.

NEZİHE MUHİTTİN VE TÜRK KADINININ SİYASİ HAKLAR MÜCADELESİ

NEZİHE MUHİTTİN AND POLITICAL RIGHTS STRUGGLE OF TURKISH WOMEN

Mustafa Yahya METİNTAŞ¹

Özet

Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının verilmesi, Cumhuriyet'in kurucu önderi Atatürk'ün ufku kadar, genç cumhuriyetin modern ve eğitilmiş kadınlarının bu konudaki mücadeleleri sayesinde, bir çok gelişmiş batı ülkesinden önce sağlanmıştır. Bu mücadelenin en önemli isimlerinden biri çok yönlü bir entelektüel olan Nezihe Muhittin'dir. Nezihe Muhittin, 1889 yılında İstanbul'da varlıklı bir ailenin kızı olarak dünya'ya geldi. 1909 yılında Kız İdadisinde fen dersi öğretmeni olarak çalışmaya başladı. İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi, Selçuk Hatun Sultanisi müdürlüğü yaptı. Aynı yıllarda Sabah ve İkdâm gazetelerinde sosyoloji, pedagoji ve psikoloji ağırlıklı yazılar yazarak yayın hayatına atıldı.

Nezihe Muhittin' in kadın hakları konusundaki mücadelesine başlaması 1913'te Osmanlı – Türk Hanımları Esirgeme Derneğine katılımıyla oldu. Tüm çabası kadınları erkeklere eşit bir statüye taşımak olan Nezihe Muhittin, bunun sosyal ve ekonomik yaşamda olduğu kadar, siyasi alanda da gerçekleşmesini istiyordu. 1923 yılında Kadınlar Halk Fırkası adıyla siyasi bir parti kurma girişiminde bulundu. Bu girişim, cumhuriyet döneminin ilk siyasi parti kurma girişimidir. Ancak valilik partinin faaliyetlerine izin vermedi. Aynı yıl 12 arkadaşıyla birlikte “Türk Kadınlar Birliği” adlı derneği kurdu. Nezihe Muhittin, bundan sonra çalışmalarını bu dernek aracılığı ile kadınlara siyasi hakların tanınması amacı çerçevesinde gerçekleştirdi. Bu ve benzer diğer çabalarla 1934 yılında kadınlarımız seçme ve seçilme hakkı kazandı.

Nezihe Muhittin, kadın haklarına adanmış bir ömür içinde binlerce öğrenci, yirmi kadar roman, üç yüz civarında öykü, sahnelenmiş piyesler, operetler ve filme alınmış senaryolar bırakarak 1958 yılında vefat etti.

Anahtar Kelimeler: Nezihe Muhittin, Seçme ve Seçilme Hakkı, Türk Kadınlar Birliği

Abstract

Female suffrage was granted to Turkish women before other developed Western countries by the scope of Atatürk, founder leader of Turkish Republic, and by the struggle of modern and educated women in this regard. An important person participating to this struggle is a sophisticated intellectualist, Nezihe Muhittin. She was born in Istanbul in the year 1889 and was the girl of a wealthy family. She began to work at Kız İdadisi as a science teacher at 1909. She was the director of İttihat ve Terraki Kız Sanayi School and Selcuk Hatun Sultanisi. At the same years, she began to write sociology, pedagogy and psychology articles in the newspapers Sabah and İkdâm.

Struggle of Nezihe Muhittin on political rights of women was began with the participation of her to the Osmanlı-Türk Hanımları Esirgeme Association in 1913. Nezihe Muhittin's clear point was to carry the women in a similar status with men not only in social and economical lives but also in the political area. She attempted to institute a political party named Kadınlar Halk Firkasi in 1923. This is the first attempt of instituting a political party in the republic period. At the same year, she and her 12 friends instituted an association named as “Türk Kadınlar Birliği”. Thereafter, Nezihe Muhittin worked within the framework of the right of female suffrage for women through this association. This and similar attempts granted the right of female suffrage to Turkish women in 1934.

Nezihe Muhittin had a life dedicated to rights of women and died in the year 1958 with leaving thousands of student, nearly 20 novels, nearly 300 stories, grandstanded plays, operettas and filmes scenarios behind.

Key Words: Nezihe Muhittin, suffrage, Türk Kadınlar Birliği

¹Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Eskişehir
Eposta: mmetintas@hotmail.com

Giriş

Fransız İhtilali kadın hakları açısından bir dönüm noktası olmuştur. Fransa’da Kadın Hakları Bildirgesi yayınlanmış, 1793 de Fransa kralına sunulan bir dilekçe ile oy hakkı ve kendilerini temsil hakkı istemişlerdir. Ancak bu istek kabul edilmemiştir. Fransız ihtilaline kadınlar da katılmış ve ihtilalin her safhasında rol almışlardır. Kadınlar ihtilal içinde aktif olarak rol oynayarak kendi lehlerine toplumsal ve siyasal düzenlemelerin hayata geçirilmesini sağlamışlardır. Fransız kadınlarının bu hak arayışı ve bunda önemli sonuçlar almaları Avrupa ülkelerindeki kadınları da etkilemiştir¹. Kadın ve kadın hakları konusunda en büyük ve köklü değişime endüstri devrimi sebep oldu. Buharın endüstride kullanılmaya başlanması ile kadın işgücü olarak fabrikalarda çalışmaya başladı. Böylece kadınlara da o zamana kadar verilmemiş bazı haklar tanındı. 20. yüzyıla gelindiğinde bazen kanlı da olan mücadeleler sonunda Batı ülkelerinin birçoğunda kadınlara toplumsal ve siyasal anlamda eşit haklar getirildi. Kuzey Avrupa ülkelerinde (Finlandiya, İsveç, Norveç) kadınlar 1900’lü yıllardan itibaren siyasal hayata katılmaya başladılar. İngiltere’de kadınlar 1. Dünya savaşı sonunda başlattıkları Suffergate hareketi sonucunda siyasi haklarını kazanırken, bu hareket daha sonra Amerika Birleşik devletlerinde kendini göstermiş ve Amerikan kadınları da 1919 yılında seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşlardır. Kadınlara siyasi hakların tanınması toplumda siyasi katılımının sağlanması sürecinin kemali açısından temel teşkil etmektedir².

1. Osmanlı Devleti’nde Durum

Türk – Osmanlı kadınının seçme seçilme hakkını alması ile sonuçlanacak süreç Osmanlı Devletinin son yüzyılında başlamış ve Cumhuriyet döneminde miras kalmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde hızlı çağdaşlaşma projelerinin hızla uygulamaya konulduğu dönemde Türk kadını da siyasal haklarını elde etmiştir. Şüphesiz bu hakların elde edilmesinde Atatürk önderliğindeki çağdaşlaşma projesinin büyük katkısı vardır. Ancak Türk kadınının 100 yıllık mücadelesi ve başta Nezihe Muhittin olmak üzere bu mücadeleye önderlik etmiş aydın ruumlu kadınları savaşmaları, fedakârlıkları ve başarıları ve ödedikleri bedeller göz ardı edilmemelidir³.

Kadın hareketinin ortaya çıkışı belli bir siyasi ve toplumsal düzeye erişmiş toplumlarda hemen hemen aynı dönemlerde başlamış ve benzer bir seyir izlemiştir. Osmanlı Devletinde “kadın hareketi” de Batı ile hemen hemen aynı dönemde başlamıştır.

¹ Türker Alkan, **Kadın - Erkek Eşitsizliği Sorunu**, 100.Doğum Yılında Atatürk’e Armağan Dizisi, Ankara, 1981, s. 2.

² Serpil Üşür Sancar, “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri”, **Kadın Erkek Eşitsizliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset Raporunun Güncellenmesi**. Ankara, Temmuz 2008, s. 1-2.

³ Yaprak Zihnioğlu, **Kadinsız İnkılap**, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 21.

II. Meşrutiyet sırasında Osmanlı'nın hukuk ve eğitim alanındaki yaptığı dönüşümler kadınların günlük yaşamını da kaçınılmaz olarak etkilemiştir. Bu dönemde kadınlar arasında toplumsal ve siyasi yaşama aktif bir şekilde katılma çabaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde kadın hareketinin ilk öncülüğünü yapan doğal olarak Osmanlı Devlet ricali ve aydın kesim ailelerine mensup iyi eğitilmiş, batı dillerini bilen, Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmeye çalışan kadınlardır⁴. Bu dönemdeki gelişme ve dönüşüme paralel olarak daha önce Osmanlı toplumunda mevcut olmayan Batı tarzı yeni bir aydın kadın tipi ortaya çıkmıştır. Osmanlı toplumunda ortaya çıkan bu yeni kadın tipi kaçınılmaz olarak Osmanlı kadınının toplum içindeki yerini tartışmaya açmıştır⁵.

Özellikle, Meşrutiyet döneminin başlangıcı sonrasında Osmanlı kadın hareketinin temsilcileri, Avrupa'daki kadın hakları konusundaki gelişmeleri yakından izlemekteydi. Kadının toplumsal alana ilgisi, zamanla siyasal alana da yansımaya başladı. II. Meşrutiyet döneminde kadın hareketinin hızla geliştiğini ve potansiyeli fark eden İttihat Terakki, bu durumun toplum için getireceği faydaları sezmiş ve kadını siyasi hayata katma yolunda "İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi"nin kurulması ve partiye kadın üye kabul edilmesi gibi bazı adımlar atmıştır. Öte yandan II. Meşrutiyet döneminde toplumsal yapı ve bu yapı içinde kadınlar her yönüyle değişmeye ve farklılaşmaya başlamıştır. İçinde buldukları toplumu, erkeğe nazaran buldukları konumu sorgulayan kadınlar, kendilerini kuşatan geleneklere, kısıtlamalara, kadın erkek eşitsizliğine karşı bir mücadele başlatmışlardır. Kadınlar, bu doğrultudaki faaliyetlerini kadın cemiyetleri kurarak ve kadın dergileri çıkararak sürdürmüşlerdir. Meşrutiyet yıllarında kurulan kadın örgütleri çoğu kez yardım derneği görünümünde olmakla birlikte kadının toplumdaki yerinin yükseltilmesi konusunda faaliyet gösteren kadın örgütleri de vardı. 1912 yılında Halide Edib tarafından kurulan, "Tealii Nisvan Cemiyeti" (Kadınları Yükseltme Derneği) kadınların sosyal hayat içinde yüksek bir yer edinmeleri için çalışıyordu ve ilk defa kadın ve erkeğin bir arada yer aldığı konferanslar düzenledi. Ulviye Mevlan tarafından 28 Mayıs 1913'de kurulan "Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti" (Kadın Haklarını Müdafaa derneği) ise Meşrutiyet Döneminin kayda değer kadın kuruluşlarının başında geliyordu ve kadının toplumsal yaşamda yer alması için çalışıyordu⁶. Mücadele'nin bu başlangıç yıllarında İçinde buldukları toplumu, erkeğe nazaran buldukları konumu sorgulayan kadınlar, kendilerini kuşatan geleneklere, kısıtlamalara, kadın erkek eşitsizliğine karşı bir mücadele yürütmüşlerdir. II. Meşrutiyet Dönemi ile

⁴ Hatice Özen, *Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadın Gazete ve Dergileri (1968-1990)*, İstanbul, 1990, s. 14.

⁵ Ömer Çaha, *Sivil Kadın, Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*, Vadi Yayınları, Ankara, 1996, s. 10.

⁶ Serpil Çakır, "Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan - Nezihe Muhittin", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 46, 1997, s. (6-14) s. 6-7.

başlayan kadının siyasete ilgisi, Balkan Harbi sürecinde daha da artmıştır. Bu sıralarda kadınlar tarafından Darülfünunda konferanslar verildi ve ülkenin karşı karşıya olduğu sorunlara çözüm yolları arandı⁷.

Kadınlar gerek aile yaşamında, gerekse toplumsal yaşamda, dahası çalışma, hatta siyaset alanında yeni bir düzenlemeye ihtiyaç olduğunun farkındaydılar. Kadın örgütlerinin talebi, toplumsal yaşamın içinde erkeklerle aynı haklara sahip şekilde var olmalarını sağlayacak bir “kadın inkılabının” gerçekleşmesiydi⁸.

Kadınlar tarafından kurulan pek çok cemiyet, yayınladıkları dergiler, ortaya çıkardıkları edebi eserler, Osmanlı erkeğinin ve kadınının en azından bir kısmının kadın hakları, medeni haklar kadının toplumdaki konumunun yükseltilmesi konularında bilinçlerinin gelişmesine yol açmıştır⁹. 1900’lerin ilk yıllarına bakıldığında Osmanlı kadınına biçilen rol iyi bir anne ve iyi bir eş olmaktan öteye gitmemektedir. Ancak 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan hızlı dönüşüm, Avrupa’ya gönderilen öğrencilerin katkıları, açılan Batı tarzı okulların verdikleri eğitim, 19. Yüzyılın sonlarından itibaren büyük toprak kayıplarına yol açan savaşlar ve bu savaşların 20. Yüzyılın başında da devam etmesi, erkek nüfusun ciddi oranda kaybı Osmanlı kadınına ister istemez toplumsal yaşama sokmuştur¹⁰. Bu da Osmanlı kadınının bilinçlenmesini hızlandırmıştır. Şüphesi Batı’da devam eden kadın hakları mücadelesi ve bu mücadelenin Osmanlı kadınlarını etkilemesi de burada önemli rol oynamıştır¹¹. Türk kadınında gelişen bu bilinç Cumhuriyet’in getirdiği uygun siyasi ve hukuki iklim ile birleşince bir siyasi hak mücadelesinin doğması kaçınılmaz olmuştur. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte siyasi devrim başlar başlamaz kadınların siyasi ve hukuki hak mücadeleleri de başlamıştır.

2. Nezihe Muhittin ve Mücadelesi

Nezihe Muhittin, varlıklı bir ailenin çocuğu olarak 1889 yılında İstanbul’da doğmuştur. Babası, savcı ve ceza hâkimi Muhittin Bey, annesi, Ali Şevket Paşa’nın kızı Zehra Hanım’dır¹². Kısa bir süre mahalle mektebine devam ettikten sonra eğitimini evde özel

⁷ Şefika Kurnaz, **Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları**, MEB Yayınları, İstanbul 1993.

⁸ Saime Yüceer, “Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması”, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi** Yıl: 9, Sayı: 14, 2008/1, s. 133 – 134; Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, 1996, 2. Basım, s. 316.

⁹ A. Yaraman, “Türk Kadınının Toplumsal ve Yasal Statüsünün Dönüşmesi Sürecindeki Önemli Değişikliklerden Biri Olarak Kadın Örgütleri”, **M.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, 1991, Cilt: 8, Sayı: 1-2.

¹⁰ Ayşegül Yaraman, **Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili**, Bağlam Yayınları, İstanbul 1999, s. 44.

¹¹ Banu Hatice GÜRCÜM, Arzu ARSLAN, “19. Yüzyıl Süfraj Hareketinde Sessiz Direnişin Sembolü Olarak Reform Kıyafeti”, **idil**, 2017, Cilt 6, Sayı 32, Volume 6, Issue 32.

¹² Seda Coşar, “The Reflections Of The Ottoman-Turkish Feminism On The Literary Works Of Nezihe Muhittin”, **A Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University**, September 2006, S. 33.

derslerle sürdürdü. 1909 yılında Kız İdadi Mektebi'nde fen dersi öğretmeni olarak çalışma hayatına başladı.

Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet ve hürriyet mücadelesinin iyice kızıştığı bir ortamda yetişen Nezihe Muhittin, yenilikçi babası ve askeri okullarda okuyan rejim muhalifi kuzenleri sayesinde Batı kaynaklı siyasi ve toplumsal fikirler ve dünya görüşü ile tanışmıştır. Nezihe Hanım'ın yakın çevresindeki erkek ve kadınlar eğitilmiş insanlardı. Doğduğu ve yetiştiği ortamdaki entelektüel hava daha genç yaşta yenilikçi ve sıra dışı siyasi ve toplumsal fikirleri tanımasını sağladı. Nezihe Muhittin, çocukluğundan itibaren zamanın kadın sorunlarıyla ilgilenen Türk Kadınlarını tanıma imkânı bulmuştur. Henüz çocuk yaşta iken tanıştığı Nakiye Hanım¹³, Kıbrıslı Azize Hanım¹⁴ bunlar arasındadır. Nezihe Hanım kadın sorunlarının tartışıldığı ilk toplantıya annesi ile birlikte henüz sekiz yaşında iken gittiğini anılarında belirtmektedir¹⁵.

Nezihe Muhittin, mahalle mektebindeki temel eğitimi sonrasında hem entelektüel aile fertleri hem de dönemin Seçkin öğretmenleri tarafından evde özel bir eğitime tabi tutulmuş, ardından Darülmualimat eğitimini tamamlamıştır¹⁶. Dönemin imkânları düşünüldüğünde oldukça yüksek standartta bir eğitim aldığı görüldüğü Nezihe Muhittin, eğitimini tamamlar tamamlamaz çalışma hayatına atılmıştır. 2. Meşrutiyet sonrasında İttihat ve Terakki yönetimi geleneksel Osmanlı toplumunu değiştirecek yönde adımları tereddüt ve korkuyla atmaya başlayınca Nezihe Muhittin gibi eğitilmiş ve aydın genç kadınların da biraz olsun önü açılmıştır. Bu şartlar altında İttihat ve Terakki tarafından açılan Kız Sanayi Mektebinde kurucu müdür olarak görevlendirilmiş, başarıyla faaliyete geçirdi Kız Sanayi Mektebinde aynı zamanda fen dersi öğretmeni olarak da görev yapmıştır. Bu çalışmaları sonrasında zamanın önemli okulları olan Darülmualimat ve Darülmualimin de çeşitli alanlarda öğretmenlik ve yöneticilik yaptığını biliyoruz. Genç bir kadın olarak başarıyla sürdürdüğü eğitimecilik mesleğinde ve faaliyetlerinde üzerinde en çok durduğu konu “Türk kızlarının Batı ülkelerinde yaşayan kızlardan farksız yetişmesi” dir. Yönetiminde görevli olduğu ve öğretmenlik yaptığı okullarda eğitim ve müfredat programlarının hazırlanmasında Avrupa okullarının eğitim ve müfredat programlarından yararlanmıştır¹⁷.

¹³ Ülkemizin en eski kadın eğitimcilerinden biridir. 1870'de açılan Darülmualimat'ta 1881'den itibaren yönetici olarak görev almıştır. Nakiye Hanım daha sonra, Maarif Nezareti tarafından okul müfettişi olarak görevlendirilmiştir. Bkz.: (Kurnaz, 1996, s. 123).

¹⁴ Beynelmilel Kadın Kongresine katılmak için Avrupa'ya giden ilk Türk kadını.

¹⁵ Ayşegül Baykan – Belma Ötüş Basket, a.g.e., s. 24.

¹⁶ Tuğba dik, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ressitem'in Dönüşümü: Nezihe Muhiddin ve Leyla Erbil**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ağustos 2012, s.4.

¹⁷ Ayşegül Baykan - Belma Ötüş Basket, a.g.e., s. 25.

Nezihe Muhittin sonraki yıllarda eğitimcilik çalışmalarının yanı sıra aktif bir kadın olarak sosyal hayatın içinde yer almış özellikle yardımlaşma ve hayır işleri için çeşitli cemiyetlerin kuruluşuna katılmış ve bunların bünyesinde önemli çalışmalar yapmıştır. Nezihe Muhittin'in kuruluşunda rol oynadığı belli başlı dernekler şunlardır: **Cemiyeti İmdadiye**" (Rumeli sınırlarında savaşan askerlerin günlük yaşamsal ihtiyaçlarının temini için çalışmalar yapan bir cemiyet)¹⁸, **Teal-i Nisvan Cemiyeti**¹⁹ (Kadınların Yükselmesi), **Donanma Muavene-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Şubesi**²⁰ (Türk donanmasına gelir sağlamak), **Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti** (Osmanlı Kadın Haklarını Savunma Cemiyeti) Nezihe Muhittin ayrıca bugün için o dönemin Türk – Osmanlı kadını ile ilgili en önemli kaynaklardan biri olan **Kadınlar Dünyası** dergisinin çıkarılmasında da rol oynamıştır²¹.

2.1. Cumhuriyet Dönemi: Kadınlar Halk Fırkası

Kurtuluş Savaşı sonrasında Osmanlı dönemi ile bağın koparılması bilgini bir Türkiye'nin inşası çalışmaları ile yüzlerin geleceğe çevrilmesi Nezihe Muhittin'in kadınların erkeklerle siyasi hukuki ve toplumsal açıdan eşit konumda olacakları bir düzeni tasavvur etmesini mümkün kıldı.

Daha Milli Mücadelenin başlangıç döneminde Osmanlı Devleti'nin son Meclisi Mebusanı için yapılan seçimlerde Kanuni Esasiye göre kadınların seçme ve seçilme hakkı olmasına rağmen Halide Edip hanımın isminin pek çok erkek seçmen tarafından oy pusulalarına yazıldığı görülmüştü. Aydın kadınlarımızdan biri olan Halide Edip hanımın bizzat erkeklerce bu şekilde taltif edilmesi dönemin Aydın çevrelerinde de memnuniyet yaratmıştı. Vakit Gazetesi bu durumu şu yorum ile değerlendirmiştir: "... Muhterem edibemizi bu baş ağrısından dolayı başarısından dolayı tebrik eder bundan sonraki seçimlerde kendisini mebuslar arasında görmekten memnuniyet duyarız²²."

Kurtuluş Savaşı yıllarında Türk kadını cephenin ön saflarında önemli bir etkinlik göstermiştir. Türk kadını ait olduğu milletin varlık yokluk mücadelesinde milletiyle ve savaşıla bütünleşmiş ve savaşı bütün şiddetiyle yaşamış ve savaşın kazanılmasında dikkate değer bir rol oynamıştır.

¹⁸ N. Çankaya, **Tarihi Süreç İçerisinde Türk Kadını**, MKB Ajans Yayınları, İstanbul, 2003, s. 162.

¹⁹ T. Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)**, Cilt: 1, 1998, s. 506; Ş. Kurnaz, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1996, s. 224.

²⁰ L. Kaplan, **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 35.

²¹ Serpil Çakır, "Osmanlı – Türk Kadınları Esirgeme Derneği", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 45, 1991, s. 91-97.

²² **Vakit**, 1 Kanunievvel 1335'den aktaran Ayşegül Yaraman, **a.g.e.**, s. 46.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından 1923'te Mustafa Kemal Paşa, henüz Halk Fırkasının kurulması çalışmalarını tamamlamamış iken Nezihe Muhittin aydın kadınları birleştirecek ve Türk kadını için çalışacak bir kadın örgütü kurmak amacıyla faaliyete başladı. Nitekim 1923 yıldır haziran ayında Nezihe Muhittin liderliğini de bir araya gelen bir grup aydın kadın İstanbul Darülfünun da bir "Kadınlar Şurası" topladı. Şura'nın aldığı en önemli kararlardan biri siyasi örgütlenmenin başlatılmasıydı. Bu doğrultuda "Kadınlar Halk Fırkası" aynı şurada kuruldu²³. Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın halk Fırkasını kurmasından önce Türk kadını Nezihe Muhittin öncülüğünde kendi siyasi partisini oluşturdu. Her ne kadar Parti'nin kuruluşu mevcut yönetim tarafından Kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip olmadığı gerekçesi ile yasal olarak onaylanmasa da bu adımın atılabilmiş olması Türk kadını için umut verici bir gelişmeydi.

Kadınlar Halk Fırkası'nın başkanlığını Nezihe Muhittin Hanım yapıyordu. İkinci başkan Nimet Remide, parti sözcüsü Latife Bekir, genel sekreter ise Şukufe Nihal'di²⁴. Dönemin aydın kadınları arasından daha pek çoğu kadınlar Halk Fırkasında görev almışlardı. Parti'nin kuruluşu sonrasında yayınlanan beyannamesinde, partinin kitlesel ve programlı bir hareketle kadınların ekonomik, sosyal ve siyasal gelişimini sağladıktan sonra Seçme ve seçilme hakkını elde etmeleri için mücadele edeceği ifade edilmekteydi.

Kurucusu Nezihe Muhittin'in yaptığı tanıma göre kadınlar Halk Fırkası, kadınların siyasi, ekonomik ve toplumsal haklarını elde etmesi için çalışmak, Cumhuriyet rejiminin gölgesinde meclis kürsüsünde bu hakları savunmak, kadınların toplum içindeki statüsünü yükseltmek için çalışan, siyasi bir cemiyettir²⁵. Kadınlar Halk Fırkasının kurucu ve yöneticilerinin dönemin gazetelerine verdikleri demeçlere, yazdıkları yazılara ve konferanslardaki sözlerine baktığımızda Türk kadınının ülkenin her yerinde toplumsal yaşamda, siyasal yaşamda, eğitim alanında içinde bulunduğu gerilikten çıkarmak, eğitim ve kültür düzeyinin yükselmesini sağlamak, toplum içinde saygın ve verimli bir pozisyona getirmeyi amaç edindiklerini anlıyoruz²⁶. Bununla birlikte, Fırkanın kuruluş nizamnamesinin ikinci maddesinde açıkça kadınların siyasal ve hukuki olarak haklarını elde etmek için mücadele edecekleri de ifade ediliyordu.²⁷

²³ Zafer Toprak; "Kadınlar Halk Fırkası", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Mart 1988, s. 23-28.

²⁴ Zafer Toprak, "Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkasından Kadınlar Birliği Kongresine (1923 – 1935)", s. 6.

²⁵ Y. Zihniöğlü, *Kadınsız inkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 132.

²⁶ Yaprak Zihniöğlü, *a.g.e.*, s. 132-135.

²⁷ Yaprak Zihniöğlü, *a.g.e.*, s. 132-135.

Kadınlar Halk Fırkasının kuruluşu dönemin basınının ilgisini çekmiştir. Özellikle kadınlara hitap eden dergiler Yayınları'nda partinin kuruluşuna geniş yer ayrılmışlardır. Dönemin önde gelen kadın dergilerinden biri olan "Süs" dergisinde genel sekreter Şukufe Nihal'in "Fırkamızın Mefkûresi" adlı yazısında partinin amaçları şöyle özetlenmiştir:

"Partimizin amacı Her şeyden önce Türk kadınına muktendir Bir dereceye terfi ettirmek özellikle ülkenin toplumsal ve ekonomik gelişme amaçlarının gerçekleşmesine katkı sağlamaktır. Bunun için öncelikle kadınlarımızın aydınlanmasını sağlamak onları gelecekteki görevlerine hazırlamak arzusundadır. Bu görevleri ise Öncelikle annelik sonra da aile içi görevleridir. Türk kadını öncelikle eğitilmeli aile ve toplumsal yaşamla ilgili hakları konusunda bilgilendirilmelidir. Zaten bundan sonra siyasi haklar kendiliğinden gelecektir²⁸."

İkinci Başkan Nimet Remi de Tanin gazetesine verdiği bir demeçte, partinin özellikle cehalet ve taassupla mücadele edeceğini söylemiştir. Partinin gönüllü kadınları Anadolu'nun en ücra köy ve kasabalarına kadar gidecekler, Türk kadınına aydınlatacaklar ve ona modern medeniyetin meyvelerini göstereceklerdir. Böylece Türk kadınının yaşamı düzelecek, Türk ailesi yeniden yapılanacak, Kadının verimliliği ve topluma faydası artacaktır.

Az önce söz ettiğimiz gibi, kadınlar Halk Fırkasının kuruluş dilekçesi 17 Haziran 1923 günü İçişleri Bakanlığı'na gönderilmiş, Nihayet Şubat 1924'te cevap gelmiş Ancak bu cevap olumsuz olmuştur. Gerekçe olarak da mevcut seçim Kanunu'nun (Kanunu Esasi) kadınlara seçme ve seçilme hakkı vermemesi gösterilmiştir. Hareketin bir siyasi parti olarak mücadelesini sürdürmesi Bu şartlarda mümkün değildir. Nezihe Muhiddin ve Kadınlar Halk Fırkasının devamı niteliğinde olan "Kadınlar Birliği" (7 Şubat 1924) adında bir dernek kurmak suretiyle mücadelelerine devam etmişlerdir. Fırkadan farklı olarak Kadınlar Birliği'nin tüzüğünde siyasal amaç ve taleplere yer verilmediği gibi, nizamname 'sinin üçüncü maddesinde "Birliğin siyasetle alakası yoktur" içerikli özel bir madde bulunmaktadır²⁹. Ancak ileride bahsedeceğimiz gibi Nezihe Muhittin, karşısına çıkan ilk fırsatta siyasal mücadeleyi yeniden başlatacaktır.

Kadınların siyasal alanda sesini duyurmakta kararlı olan Nezihe Muhiddin, 1925 seçimlerinde Halide Edip hanımla birlikte Türk Kadınlar Birliği tarafından aday gösterilmiştir. Ancak bu girişim de İçişleri Bakanlığı tarafından reddedilmiştir³⁰. Nezihe

²⁸ *Vatan*, 20 Haziran 1923, Şukufe Nihal Hanımla Mülakat.

²⁹ P. Ergun, *Cumhuriyet Aydınlanmasında Öncü Kadınlarımız*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 107; Yaprak Zihnioğlu, *a.g.e.*, s. 152.

³⁰ Müşerref Avcı, "Osmanlı Devleti'nde Kadın Hakları Ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 55, s. 244.

Muhittin amacı tabi olarak mecliste girebilmek değildir. O dikkat çekici hamleler yaparak 1925 Türkiye’inde kadınların sesini duyurmak istemektedir.

2.2. Türk Kadınlar Birliği

Kadınlar Halk Fırkasının mevcut yönetim tarafından kabul edilmeyişi Nezihe Muhittin ve Arkadaşlarını çalışmalarını bir dernek çatısı altında yürütmeye yöneltti. İstanbul Valiliğine 7 Şubat 1924'te yapılan başvuruya bir hafta içinde olumlu cevap geldi³¹. “Türk Kadınlar Birliği” adı ile kurulan derneğin kurucu başkanlığını yine Nezihe Muhiddin yapmaktaydı. Derneğin yönetiminde Nezihe Muhiddin ile birlikte kadınlar Halk Fırkasının kuruluşu ve yönetimine katılmış kadro büyük oran da görev yapmaktaydı. Kurucular arasında Nimet Reşide, Mediha Mazhar, Latife Bekir, Faize Atıf, Halit Şükrü, Şadiye Sifif, Güzide Osman ve İffet İhsan hanımlardan oluşuyordu³².

Derneği Tüzüğü 23 maddeden oluşmaktaydı. Bizi ilgilendiren en önemli hususlar kısaca şöyle ifade edilebilir³³: Türk Kadınlar Birliği, Türk kadınının Sosyal ve siyasi haklarını elde edebilmesi için Ülkesi vatanı ve ailesi için her türlü mükellefiyeti yüklenebilecek bütün bunlara olan ilgisini ispatlayacak düzeye geliştirmeye çalışacaktır. Birliğin maksadı kadınları zihinsel ve toplumsal alanlarda geliştirerek zamanımızı ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir düzeye eriştirmektir. Birlik bu amaca ulaşmak için genç kızların gerçek bir anne olarak yetiştirmek, Kadının toplumdaki konumunu Saygın bir düzeye ulaştırmak dul kadınlara ve ailelerine bunların Okullardaki çocuklarına yardım etmek. Fakir çocukları tahsil ettirmek yetişen nesillerin maddi ve manevi gelişimi ile alakadar olmak kadınların çalışma hayatına teşvik etmek. Bütün bu amaçları gerçekleştirebilmek için de konferanslar tertip etmek kitap dergi ve broşürler yayınlamak hususunda çalışılacaktır.

Türk Kadınlar Birliği ve çalışmaları ile ilgili bilgi vermek üzere İkdâm gazetesinden bir yazar ile görüşen Nezihe Muhittin verdiği röportajda, derneğe isim verilirken siyasi bir hava yaratacak ifadelerden kaçırıldığını belirtmiş aynı şekilde yanlış anlamalara yer vermemek için birliğin programında bir yasal hak ve tarih içerikli ifadelerin kullanılmamasına özen gösterildiğini belirtmiştir³⁴. Aslında amaçlarının Türk kadınının batılı prensipler

³¹ Nezihe Muhittin ve Türk Kadını, s. 148- 149.

³² Zafer Toprak, “Halk Fırkası’ndan Önce Kurulan Parti Kadınlar Halk Fırkası”, **Tarih ve Toplum**, No. 51, Mart 1988, s.158.

³³ Nezihe Muhittin ve Türk Kadını, s. 148- 149.

³⁴ İkdâm, 18 Şubat 1340, “Memleketimizde Kadınlık Cereyanları”, s.1-2 ‘den aktaran Cemile Burcu Kartal, “Tek Parti Döneminde Muhalif Bir Hareket Türk Kadınlar Birliği”, **Türkiye’de Siyasal Muhalefet**, Derleyen: Ayşegül Komşuoğlu, Bengi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 102.

çerçevesinde gelişmesini ve yükselmesini sağlamak olduğunu ifade etmiş siyasi taleplerin ise yalnızca bir ideal olduğu üzerinde durmuştur. Ona göre Türk kadını terakkisini tamamlayınca siyasi haklar zaten kendiliğinden gelecektir. Nezihe Muhittin dernekle ilgili olarak kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla bir bildiri hazırlamış ve belli başlı gazetelere göndermiştir. Bildiride Derneğin ne amaçla kuruldu ve çalışmaları hakkında kısa bilgiler yer alıyordu. Nezihe Muhittin ifadelerine göre Dernek ülkenin müzik ve milletin hayrını ve saadetini isteyen Aydın kadınları çevresine toplayacak onları kadınların Türk kadınının yükseltilmesi amacı çerçevesinde harekete geçirecek ve ülke çapında Türk kadınının ilerlemesine gelişmesine hizmet edecekti. Nezihe Muhiddin'e göre kuruluşundan kısa bir süre sonra derneğin üye sayısı 400 ulaşmıştır ve üyelerinin 20'si de erkektir³⁵. Nezihe Muhittin'in belirttiğine göre dernek kuruluşundan Kısa bir süre sonra Anadolu'da da örgütlenmeye başlamıştır. Bu doğrultuda 1926 yılında Denizli'de 1927'de Üsküdar'da ve 1927'de Diyarbakır'da şube açmıştır. Nezihe Muhittin derneğin kısa süre içerisinde 500'den fazla üyeye sahip olduğunu konu ile ilgili eserlerinde ifade etmiştir³⁶.

Gerek Türk kadınlar Birliği'nin nizamnamesinde gerekse kurucuların yaptığı açıklamalarda derneğin Siyasette uğraşmayacağı, kadınların seçme ve seçilme hakkı mücadelesinin geri planda tutulacağı ifade edilmişse de, kuruluştan kısa bir süre sonra siyasi haklar yeniden gündeme gelmeye başlamış, başta Nezihe Muhittin olmak üzere derneğin kurucuları yaptıkları konuşmalarda konferanslarında ve basın yayın organlarına verdikleri demeçlerde siyasi haklar konusunu yeniden gündeme getirmeye başlamışlardır. Türk kadınlar Birliği'nin yayın organı olarak 1925 yılında yayınlanmaya başlanan "Türk kadın Yolu" dergisinin daha ilk sayısında Nezihe Muhittin "Kadın Yolunun Şiarı" adlı makale yayınlamıştır. Dikkat çekici ve zaman zaman sert ifadeler bulunan makalesinde, Cumhuriyet rejiminin kısa zamanda Türk kadınına bütün haklarını tanıyacağını ümit ettiğini belirtmiştir. Nezihe Muhittin makalesinin geri kalan bölümlerinde özellikle çağdaş Batı ülkelerinde Kadınların seçme ve seçilme hakkı için verdikleri mücadelelerden örnekler vermiş, zaman zaman şiddet dolu ve kanlı olayların gerçekleştiği bu tür mücadelelere ve benzer eylemlere modern Türkiye Cumhuriyeti'nde gerek kalmayacağını umduğunu söylemiştir³⁷.

Siyasi haklar için hak taleplerinin açıkça dile getirilmesi kadın hareketinin sesini duyuracak gösterilerin konferansların eylemlerin yapılması 25 Mart 1927 tertip edilen Türk

³⁵ **İkdam**, 30 Mayıs 1340 (1924) "Kadın Birliği Faaliyeti Hakkında Tarafı Malumat", sayı: 9755, s. 2'den aktaran Cemile Burcu Kartal, **a.g.e.**, s. 102.

³⁶ **Nezihe Muhittin ve Türk Kadını**, s. 349.

³⁷ Serpil Çakır, "Osmanlı Kadın Dernekleri", **Toplum ve Bilim**, 1991, sayı: 52, s. 153.

kadınlar Birliği'nin ilk Kongresi'nde gündeme getirilmiş ve hararetli tartışmalara yol açmıştır. Siyasal haklar için mücadele edilmesi gerektiği tezini savunan Nezihe Muhittin ve arkadaşları hararetli tartışmaların ardından kongreyi ikna ederek bu konuda dernek tüzüğüne gerekli değişikliklerin yapılmasını sağlamışlardır. Oysa az önce ifade ettiğimiz gibi Türk Kadınlar Birliği kurulurken, kuruluş tüzüğü ne açıkça derneğin siyaset de meşgul olmayacağına dair hükümler konulmuştu.

1927 Kongresinde yapılan değişikliklerle tüzükte ifade edilen Türk kadınlar Birliği'nin amaçları arasına, kısaca ifade etmek gerekirse, “siyasi hakların kazanılması için kadınlar lehinde kamuoyu hazırlamak, uluslararası kadın kongrelerine katılmak ve seçme ve seçilme hakkı isteyen kadın cemiyetlerini desteklemek, dünyadaki diğer kadın teşkilatları ile ilişki kurup Türkiye’de uluslararası kadın konferansları düzenlemek” girdi³⁸. Birlik başkanı Nezihe Muhiddin de yaptığı konuşmada tüzükteki değişikliklere paralel olarak, “...yeteneklerini ispatlamış olan Türk kadınının artık seçme ve seçilme hakkını elde etmesi ve siyasi hayata katılmasının kabul edilmesi büyük bir gerekliliktir...” dedi³⁹.

1927 Kongresi sonrasında Nezihe Muhittin başkanlığında Türk Kadınlar Birliği, o dönemin Cumhuriyet hükümetlerine muhalefet edebilen tek organize muhalefet hareketi olarak, en kısa sürede kadınların yaşamsal hakları ve siyasal haklarının tanınmasını talebini etkili propagandalar ile dile getirmeye başladı⁴⁰. Nezihe Muhittin’e göre Türk devrimi kadınlarla birlikte gerçekleştirilmeliydi. Devrim Türk kadını konusunu bir kenara bırakır ve Türk siyasetini Türk kültürünü Türk Hukukunu çağdaş ulusların temel ilkeleri çerçevesinde inşa ederken kadın sorunlarına el atmaz, kadınların toplum içindeki konumunu en çağdaş toplumların da ötesine götürmez ise tüm devrimci atılımlar temelsiz ve köksüz kalacak bu da tüm çabaların boşa gitmesine yol açacaktı. Her toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da kadınlar toplumun iskeleti durumundaydılar. Kadınsız bir inkılap başarısız olmaya mahkûmdu. 1927'den itibaren Türk Kadınlar Birliği'nin ve bu birliğe mensup kadınların Nezihe Muhittin öncülüğünde mevcut hükümetlere karşı bir baskı grubu şeklinde çalışarak hükümete isteklerini yoğun propagandalar ile kabul ettirmeye çalışmaları, seslerini yükseltmeleri, devrimci kadroyu devrimlerin yeterliliği konusunda açıkça eleştirmeleri devlet yönetimi kademelerinde hoşça karşılanmadı. 1927 Türkiye’sinde böylesine bir muhalefet

³⁸ E. Öztürk, **Türk Kadınının Feminizme Bakışı**, İstanbul, 2007, Karmat Yayınları, s. 175.

³⁹ Bernard Caporal, **Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919 – 1970)**, Ankara 1982, s. 690.

⁴⁰ Y. Zihnioglu, **a.g.e.**, s. 257.

hareketine izin verilemezdi. Nezihe Muhittin ve arkadaşlarının 1927'den sonraki çalışmaları onların Türk kadınlar Birliği'nden uzaklaştırılmaları ile sonuçlanacak süreci de başlatacaktır⁴¹.

Nezihe Muhittin neden siyasi hak taleplerini yeniden gündeme getirdiklerini, Türkiye kadınlar Birliği'nin yayın organı olan “Kadın Yolu” dergisinin ilk sayısına yazdığı başyazıda şöyle ifade etmişti: “ Romanya ve Belçika kadınlarına belediye başkanlığı için seçme ve seçilme hakkı vererek medeniyet yolunda önemli bir adım attı... Bu asri ve muazzam temayül gittikçe büyüyen bir dalga halinde tüm dünyaya yayılıyor. Hindistan’a Madran’a Bombay’a ulaşıyor... Kadınların siyasi hakları elde etmesi bir medeniyet meselesidir çağdaş fikirleri benimsemiş ne bir Türk erkeği ve ne de bir Türk kadını bu meseleye kayıtsız kalmaz. İnkılabımız Türk kadınına layık olduğu hakları vermeden başarıya ulaşamaz. Kadınsız bir inkılap olmaz... Türk kadını Şüphesiz Vatan camiasında kıymetli olmayan bir cemiyet halinde kalmayacak mevcudiyetini ve saygınlığını tasdik ettirecektir... En medeni usuller ile oluşturulan aziz Cumhuriyetimizin kanunları da herhâlde Türk kadınına şüursuz ve akılsız bir varlık, siyasi haklardan mahrum tutulması gereken ilkel bir yaratık olarak görmeyecektir...”⁴²

Birliğin başkanı Nezihe Muhittin 1931 yılında yayınladığı “Türk Kadını” adlı kitabında Türk Kadınlar Birliğinin siyasi hak taleplerine neden geri döndüğünü özetle şöyle açıklamıştır: “milli hareket başladığı günden itibaren Türk kadınının bu harekette ön saflarda yer alması artık kadını erkekle birlikte ülkenin, milletin, vatanın yükselişi için çok şeyler yapabileceğini bana açıkça göstermişti. İçimde büyük bir ümit canlanmıştı. Cumhuriyetin ilanı ile bu emel ve azim daha da güçlendi. Zor günlerimizde büyük bir azim ve kabiliyet gösteren kadınlarımızın kadınlık sorunları ile ilgili meselelerde konunun ehemmiyetini düşünerek bir bütün halinde hareket etmesi gerekiyordu. Bu benim düşüncemde hayata geçirilebilecek bir somut fikir durumunda geldi”⁴³.

Birlik amaçlarını gerçekleştirmek için kurslar ve konferanslar düzenlemiştir. Türk Kadınlar Birliği, kadının çalışma hayatında kendine bir yer edinmesi konusuna büyük önem veriyordu bunun için düzenlediği pek çok kurs ve seminer ile kadınları eğiterek çalışma hayatına yönlendirmeye çalıştı⁴⁴. Yeni Türk Medeni Kanunu'nun kadına tanıdığı haklar Türk kadınına öğretilmeye çalışıldı, kadınların farklı mesleklere yönlendirilmesi konusunda öncü faaliyetlerde bulunuldu, kadınların sürücü belgesi alarak şoförlük yapabilmesi için çalışmalar

⁴¹ Meral Balcı, Mervener Tuzak, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasi Hakları İçin Mücadelesi”, *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1: 43-51, s. 47.

⁴² Nezihe Muhiddin, *a.g.e.*, s. 227.

⁴³ Nezihe Muhiddin, *a.g.e.*, s. 349.

⁴⁴ Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını*, Yükseköğretim Yayınları, Ankara 1988, s. 141

yapıldı. Kadın polislerin yetiştirilmesi ve görevlendirilmesi, cezaevlerinde kadın gardiyanlara görev verilmesi sağlanmaya çalışıldı. Bunların yanı sıra yerli mallarının kullanılmasının yaygınlaştırılması, Müslüman Türk kadınının çarşaf ve peçe giyme zorunluluğundan kurtarılması gibi konularda da çalışmalar yapıldı. Kadınlar Arasında batılı kıyafetlerin kullanılmasını yaygınlaştırılması üzerinde önemle durulan bir konuydu.

2.3. Türk Kadınlar Birliğinin 1927 Kongresi

3 yıllık yoğun bir çalışmanın ardından Türk Kadınlar Birliği ilk kongresini 5 Mart 1927 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirdi. Nezihe Muhittin yaptığı açılış konuşmasında, derneğin Cumhuriyete sadakatle bağlı olduğunu belirtmiş devrimlerin sağladığı ortamda çalışmaları ve etkili bir şekilde yürüten birliğin Hem Türkiye'de hem Avrupa'da önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır. Nezihe Muhittin en çok üzerinde durdukları konulardan birinin cumhuriyetin yükselmesinde kadınlara düşen vazifeleri yerine getirmek olduğunu söylemiştir. Birliğin gösterdiği faaliyetlerin hem yurttan hem dünyada matbuat tarafından ilgiyle takip edildiğini söylemiş hem olumlu hem de olumsuz yorumlarla karşılaştıklarını ifade etmiştir⁴⁵.

Açılış konuşmasından sonra derneğin tüzüğünde yapılacak önemli bir değişiklik gündeme geldi. Buna göre 2. maddesine “derneğin, kadınların siyasi hakları için çalışmalar yapacağı” ifadesi ekleniyordu. Bu durum kongrede bazı eleştirilere yol açmıştır Çünkü Kadınlar Birliği kurulurken birliğin siyaset ile meşgul olmayacağı açıkça söylenmişti. Oysa şimdi maddedeki değişiklikle siyasi haklar için mücadele yeniden başlamaktadır.

Nezihe Muhittin eleştirilere şu sözlerle cevap vermiştir: tüzüğümüzdeki siyasi haklara yönelik düzenleme Herhangi bir tepkiye yol açabilecek bir mana içermemektedir. Bu bizim idealimizdir. Kadınlarımız da Cumhuriyetin vatandaşlarıdır. Kadının daha siyasi haklarını elde etmesini istemek tabii karşılanmalıdır⁴⁶.

Nezihe Muhittin'in konuşmasının ardından 2. madde değişikliği kabul edildi. Artık Türkiye Kadınlar Birliği Türk kadını için siyasi hak taleplerinde bulunacağını, bunun için çalışacağını ve mücadele edeceğini adeta deklare ediyordu. Oysa 3 yıl önce kadınlar Halk Fırkasının yerine Kadınlar Birliği kurulurken tüm siyasi taleplerden vazgeçtiklerini açıklamışlardı. Ancak bu tavır kısa sürmüştür. Nezihe Muhittin'in mücadelecilik karakteri baskın gelmiş ve 3 yıl sonra Türkiye Kadınlar Birliği siyasi haklar mücadelesi ve yeniden başlama kararı almıştır.

⁴⁵ Zihnioglu, a.g.e., s. 197.

⁴⁶ Gürcan Bozkır, “Türk Kadın Birliği”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9 10, 1999-2000 sayfa 103.

Türk kadınlar Birliği'nin 1927 yılındaki Kongresi'ne baktığımızda özellikle siyasi çalışmalar konusunda önemli adımların atıldığını görürüz. Alınan siyasi mücadele kararı tüzük değişikliğinde açıkça ifade edilmiştir. Ancak Birlik tüzüğünde yapılan siyasi mücadeleye yönelik değişiklikler Ankara yönetiminin görüşü ve onayı alınmadan yapılmıştır. Bu durum İstanbul Valisinin tüzük değişikliğini onaylama konusunda tereddüte düşmesine yol açacaktır. Neticede İstanbul valisi Türk Kadınlar Birliği tüzüğünde yapılan değişiklikleri kabul etmemiş ve onaylamamıştır. Ancak ilginç bir şekilde Ankara hükümeti tüzük değişikliğini sakıncalı bulmamış ve İstanbul Valiliğine değişikliğin onaylanması yönünde talimat vermiştir. Hükümetin de onayını alan Türk Kadınlar Birliği Cumhuriyet Türkiye'sinde siyasi bir amaç doğrultusunda faaliyet gösterecek ilk Dernek olma Unvanını da elde etmiştir⁴⁷.

1927 kongresinin Siyasi mücadele yeniden başlatma konusunda aldığı kararlar sonrasında Türk Kadınlar Birliği bir kez daha yaklaşan 1927 seçimlerine katılmak konusunu tartıştı. Nezihe Muhittin seçimlere katılım konusunda oldukça ısrarcıydı⁴⁸. Bu konuda şunları söylüyordu: “inkılapları doğuran hamlelerdir. Bu hamlelerimize her seçimde devam edeceğiz. Ve nihayet Bu hakka Bizler de her vatandaş gibi katılacağız kanunlar sosyal hayatın ihtiyaçlarına intibak eder⁴⁹.” İşte Türk Kadınlar Birliği'nde Nezihe Muhittin'i ve onu destekleyen grubu birlikten uzaklaştıracak parçalanma süreci böyle başladı.

Nezihe Muhiddin'in seçimlere kadın aday sokma konusundaki ısrarı ilk muhalefeti Birlik içinde başlatmıştır. Aralarında yönetim kademelerinde bulunanlar da dâhil olmak üzere birliğin pek çok üyesi kadınlara seçme ve seçilme hakkının anayasada açıkça ifade edilmeden yapılacak seçimlere sürekli müdahale etmenin ısrarla kadın aday göstermenin doğru olmadığını ifade etmişlerdir. Yine Birliğin Bazı üyeleri siyasetten uzak durmaları Hayır hayır işleri ile meşgul olmaları ülkenin genel menfaati doğrultusunda çalışmalar yapmaları gerektiği tezini savunmuşlardır.

Kongre boyunca Taraflar arasında tartışmaların sürmesi iki tarafın açıkça mücadele etmeye başlamasına yol açmıştır. Bu ortamda ilk kez bazı muhalif üyelerce Türk kadınlar Birliği'nin yönetiminde Nezihe Muhittin Hanım tarafından Birtakım yolsuzlukların yapıldığı, birliğe ait maddi varlıkların Nezihe Muhittin ve bazı yöneticiler ce şahsi çıkar için kullanıldığı suçlamaları yapıldı. Burada hedef alınan kişiyi doğrudan Nezihe Muhittin hanımdı.

⁴⁷ Benard Caporol, **a.g.e.**, s. 691.

⁴⁸ Serpil Çakır, “Siyasal Yaşama Katılım Mücadelesinde Türk Kadını”, **Kadınlar ve Siyasal Yaşam**, İstanbul 1991, s. 131-141.

⁴⁹ Müge Dişbudak, **a.g.t.**, s. 42.

Nezihe Muhittin hanımın siyaset konusundaki ısrarı ve Bu doğrultuda yaptığı bazı sert açıklamalar ulusal basında da kendisine yer bulmuş bazı yazarların cevabi nitelikte sert yazılar ile cevap vermesine neden olmuştur. Burada Nezihe Muhittin Hayalci olmakla, ülke şartlarında doğru değerlendirmemekle suçlanmıştır.

Kongrenin kapanmasından bir gün sonra Türk kadınlar Birliği'nin bazı üyeleri bir gazeteye giderek birliğin yönetim kurulunun seçiminde usulsüzlük yapıldığı, yolsuzlukların bununla sınırlı olmadığı Bu nedenle Türk kadınlar Birliği'nin soruşturulması ve gerekirse feshedilmesi konusunda bir ihbarda bulundu⁵⁰. Benzer bazı iddialar dönemin gazetelerinde de kendisine yer buldu.

Nezihe Muhittin birdenbire ortaya çıkan bu iddialar üzerine bir basın toplantısı tertip etti ve iddialara cevap verdi. Burada Nezihe Muhittin Birliğin tüm çalışmalarının şeffaflıkla yürütüldüğünü, Hiçbir yolsuzluğun söz konusu olmadığını, Birlik içinden veya dışından isteyen herkesin gelip hesapları kontrol edebileceğini söyledi. Ayrıca Birlik olarak yaptıkları çalışmaların Cumhuriyet hükümetinin icraatları ve hedefleri ile asla çelişmediğini, aslında hedeflerinin çok önceden bizzat Cumhuriyet yöneticileri tarafından belirlendiğini kendilerinin de Bu hedeflere ulaşmak için mücadele ettiğini belirtti⁵¹.

Türk Kadınlar Birliği Kendi içinde bir komisyon oluşturarak iddiaları soruşturma ya karar verdi. Oluşturulan komisyon 1 Nisan 1927 günü Nezihe Muhittin dönemine ait bilançoları inceledi gelir ve gider belgeleri Tek Tek karşılaştırıldı Neticede bir yolsuzluğa rastlanmadı⁵². Bir sürü için Nezihe Muhittin Hanım kendisini aklamıştı. Ancak 1927 Kongresi'nden sonra başlayan muhalefet güçlenerek devam etti. Nezihe Muhittin hanımın özellikle seçimlere kadın adayların sokulması yolundaki ısrarları, yaptığı konuşmalarda ki sert ifadeleri hükümet dede arasının bozulmasına yol açtı. Özellikle basındaki bazı kalemlerin sert eleştirileri, alayları ve suçlamaları hükümeti ve bürokrasiyi etkiledi. 1927 Yaz sonu itibariyle yolsuzluk suçlamalarına yenileri de eklenmişti. Bütün bunlar İstanbul polisinin 10 Eylül 1927 tarihinde Türk Kadınlar Birliği ne bir baskın gerçekleştirmesine ve birliğin dikkatle aranmasına yol açtı⁵³. Birliği ait pek çok dokümana ve belgeye el konuldu. Maliye memurları da olaya müdahil oldu ve geniş bir soruşturma başlatıldı. Soruşturma sonrasında yapılan açıklamada, Nezihe Muhiddin'in birliğin kasasından aldığı 500 lirayı kendi çıkarı doğrultusunda kullandığının anlaşıldığı, bu para daha sonra Nezihe Muhittin tarafından

⁵⁰ Müge Dişbudak, a.g.t., s. 28.

⁵¹ Zihniöglü, a.g.e., s.203.

⁵² Cumhuriyet, 2 Nisan 1927.

⁵³ Milliyet, 11 Eylül 1927.

birliğin kasasına iade edilirse de bunun dernekler Kanunu'na göre bir suç olduğu ayrıca Nezihe Muhittin ve diğer bazı yöneticilerin Türk Kadınlar Birliği binalarını ikametgâh olarak kullandıkları ifade edildi⁵⁴. Bu ağır suçlamalar karşısında Nezihe Muhiddin ve yönetim kurulu Birlik yönetiminden uzaklaştırıldı⁵⁵.

Türk kadınlar Birliği'nin siyasi faaliyetlerini ve taleplerini aşırı bulan pek çok bürokrat, milletvekili, gazeteci birliğe yapılan bu müdahaleyi desteklemiştir. Bunu demeçlerinde gazetelerinde yazdıkları yazılar da açıkça dile getirmişlerdir. Bu kişiler Nezihe Muhittin liderliğinde Türk kadınlar Birliği'nin siyasi ortamı gerdiğini, bazı şiddet olaylarının ortaya çıkmasından endişe edildiğini söylemişlerdir⁵⁶.

Nezihe Muhittin bu son gelişmeler karşısında bir olağanüstü kongre toplamak istemiş ancak isteği İstanbul Emniyeti tarafından reddedilmiştir ve Valilik Nezihe Muhiddin kongre çalışmalarını yasaklamıştır. Bunun yanında Türk Kadınlar Birliği içindeki muhalif grup Nezihe Muhiddin ve ekibinin tasfiye edilecek bir olağanüstü kongre için aynı günlerde valilikten ve Emniyet Müdürlüğü'nden kolaylıkla izin alabilmiştir.

Muhaliflerin Kongresi, Eylül ayı sonunda Türk ocağı genel merkezinde başlamış ve kongre başkanlığına muhaliflerin lideri Latife Bekir seçilmiştir. Çalışmalarını başarıyla tamamlayan kongre Türk Kadınlar Birliği için Yeni bir yönetim kurulu oluşturmuş ve birliğin başkanlığına da ortaokul müdürü olarak görev yapan Sadiye hanımı getirmiştir⁵⁷. Yeni yönetimin ilk icraatı da Nezihe Muhittini ve ekibini kesin bir şekilde Türk kadınlar Birliği'nden uzaklaştırmak olmuştur⁵⁸.

Bu günlere Yunus Nadi'nin Nezihe Muhiddin'in birlikten tasfiyesi ile ilgili yazısı dikkate değer. Nadi'nin yazısı özetle şu şekildedir:

“Son neticeden memnunuz. Çünkü Türk kadınlığı namına kokuşmuş bir çehre arz eden fena bir vaziyetten kurtulduk. Eğer son kongre Kadınlar Birliğini bi'l-küllüye ilga etmiş olsa idi belki daha ziyade, memnun olurduk... Ümit ederiz ki yeni hey 'etler Türk kadınlığının nezahet ve nezaketine muvafık bir mevcudiyet içinde yürümeye itina ederler... Dünkü Birlik, yakasını mahiyet ve manasını kendisinin de bilmediği bir takım nazari ve havai davalara kaptırarak olmadık hülyalarla vakit geçirirken hakiki Türk kadın ve kızlarının hakiki vaziyet ve ihtiyaçlarından katiyen ve katiyen bihaber olduğunu her hal ve hareketiyle ilan ediyordu.

⁵⁴ Müge Dişbudak, a.g.t., s. 31; Milliyet 12 Eylül 1927.

⁵⁵ Bengül Salman Bolat, “1930 Kadınlara İntihap (Seçme- Seçilme) Hakkı Verilmesine Yönelik Tutumlar”, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, yıl 10, sayı 19 (Bahar 2014), s. 30.

⁵⁶ B. Caporal, a.g.e., s. 694.

⁵⁷ Gürcan Bozkır, “Türk Kadınlar Birliği”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, cilt. 3, sayı. 9-10, s. 99 - 116.

⁵⁸ Cumhuriyet, 4 Ekim 1927.

Bir millet, nihayet de bir aile demek değil midir? Bir aile ise nihayet bir ananın ve son tahlilde analığın şefkat kucağından başka bir şey midir? Daha dün bin bir esareten kurtardığımız aziz Türkiye'miz de kadınlık namına ilk safa gelecek mesele acaba sadece kadınlığın hukukundan mı ibarettir? Acaba bizde kadın mebus olmadığı, kadın avukat olmadığı, kadın her şey olmadığı için mi azap ve ıstırap vardır? Tatalım ki kadın her şey oldu, bununla her dava ve bu meyan da kadınlık meselesinin halledilmesi mi olur? Çünkü birlik sanki cemiyetimizden hariç gibi bir mevcudiyet göstermekte ısrar etmiş idi. Vilayetin Birliğe muarız ısrarları ile buna karşı Nezihe Muhiddin Hanım'ın şahsında Kadınlar Birliği'nin inatçı ve iddiacı mukabeleleri doğrusu bu meselede tüy üzerine tüy dikti.

Onun içindir ki yeni vaziyet karşısında: -Ooh, diyoruz, aman kurtulduk!'' .

Sadiye Hanım başkanlığında çalışan yeni yönetim kurulu, faaliyetlerini daha ziyade kültür ve hayır işlerine yönlendirdi. Kısa bir süre sonra Sadiye Hanım'ın rahatsızlığına ileri sürerek Birlik başkanlığından istifa etmesi üzerine Başkanlığı Latife Bekir seçildi⁵⁹. Latife Hanım seçildikten sonra verdiği bir demeçte, siyasi haklar konusunda ısrarcı olacak mısınız sorusuna, “ Hayır. Biz Nezihe Muhiddin Hanım gibi Hayaller peşinde koşacak değiliz. Belki bunun da zamanı gelir. Fakat bizim bundan evvel yapacağımız işler vardır. Mesela birliğin iktisadi kısmına önem vereceğiz. Yerli malların kullanımını özendirme ye çalışacağız. Korunmaya muhtaç kadın ve çocuklara iş bulmaya çalışacağız.” Sözleriyle cevap vermiştir⁶⁰. Latife Bekir bu sözlerinden Birliğin artık, siyasi muhalefeti bir kenara bırakacağı, özellikle hükümet ve bürokrasi ile ters düşmemeye özen göstereceği anlaşılmaktadır. Gerçekten de birliğin politikaları bundan sonra bu doğrultuda şekillenecektir⁶¹.

Nezihe Muhittin Türk kadınlar Birliği'nden tasfiyesi tek parti döneminde açıkça siyasi muhalefet yapabilen bir sivil toplum örgütü olan Türk kadınlar Birliği'nin artık ehlileştiğini, mevcut otoriteye boyun eğdiğini açıkça göstermektedir. Hayalcilikle eleştirilen Nezihe Muhittin'in fikirleri ve mücadelesi Türk kadının nispi olarak kısa denebilecek bir periyot içinde tüm siyasi haklarına kavuşmasına büyük katkı yapmıştır.

3. Türk Kadınının Siyasi Haklarını Elde Etmesi

Türk kadınının siyasal haklara sahip olmasına yönelik ilk gelişme 1930 yılında olmuştur. TBMM'de 20 Mart 1930 tarihinde Belediye Kanunu görüşülürken seçme ve

⁵⁹ Cemile Burcu Kartal, **Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 108.

⁶⁰ **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1928.

⁶¹ Bengül Salman Bolat, “1930 Kadınlara İntihap (Seçme- Seçilme) Hakkı Verilmesine Yönelik Tutumlar”, **CTAD**, Yıl 10, Sayı 19 (Bahar 2014), s. 30.

seçilmek şartı olarak “Türk olmak” maddesinin kabulü kadınların da belediye seçimlerine katılmasının önünü açmış ve hiçbir tartışma olmadan kabul edilmiştir. Yeni Belediye Kanunu’nun 3 Nisan 1930 tarihinde kabulü Türk kadınının siyasal hayata girdiğinde bir başlangıç noktası olmuştur⁶². Ülke genelinde kadınlar arasında bu kanun sevinçle karşılandığı gibi kadınlara siyasal haklar tanınmasının savunuculuğunu yapan Türk Kadınlar Birliği çevresinde de büyük bir memnuniyete yol açmıştır⁶³.

Belediye Kanunu’nun kabulünden sonra kadınların parti üyelikleri için başvuruları artmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkanın katılımı ile birden fazla partinin mücadele ettiği 1930 yılı belediye seçimlerinde ilk defa kadınlar seçme ve seçilme haklarını kullanmışlardır. Seçimler sonucunda İstanbul’da Nakiye, Refika Hulusi Behçet, Latife Bekir, Safiye Hüseyin, Rana Hanımlar, İzmir’de Benal Nevzat Hanım, Bolu’da Behire Bedis Hanım ve daha niceleri belediye meclislerinde yerlerini almışlardır⁶⁴. Kadınların belediye meclisi üyeliği seçimlerine katılımının sağlanmasından sonra 26 Ekim 1933’te Köy Kanunu’nda yapılan değişiklik ile Türk kadınlarına muhtarlığa ve köy ihtiyar heyetlerine seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır⁶⁵.

Son olarak da seçimlerin yenilenmesinin gündeme geldiği 1934 yılında İnönü Hükümeti’nin kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip olabilmesi için Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda bir değişiklik yapılmasına dair kanun teklifi 5 Aralık 1934 tarihli TBMM oturumunda kabul edilmiştir⁶⁶. 19. Başbakan İsmet İnönü TBMM’de yaptığı konuşmada “...*yeni teklifimizle, Türk kadınına bu hakkı bir lütuf olarak veriyoruz kanaatinde asla değil ve kimse bu kanaatte olamaz*” sözleri ile Türk kadınının Kurtuluş Savaşı’nda vatani için mücadele ederek bunu çoktan hak ettiği üzerinde durmuştur⁶⁷.

TBMM, 3 Nisan 1930’da yaptığı görüşmelerden sonra kabul ettiği yeni Belediye kanunu ile 18 yaşını dolduran kadınlara da belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı vermiştir⁶⁸. Kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkının verildiği bu dönemde, Türkiye tek partiden çok partiliğe geçişi de denemiş, Atatürk’ün demokrasi arzusunun bir ürünü olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Kadınlar, Belediye Yasası’nın sağladığı haktan yararlanarak 1930 Belediye seçimlerinde ilk kez sandık başına gittiler. Serbest

⁶²Leyla Kaplan, **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s.191.

⁶³Nuray Özdemir, “Türk Kadınına Milletvekili Seçme ve Seçilme Hakkı Tanınması Üzerine Yapılan Kutlamalar”, **H i s t o r y S t u d i e s**, Volume 6 Issue 5 September 2014, s. 179.

⁶⁴Nuray Özdemir, **Osmanlı’dan Cumhuriyete Bir Cemiyet Kadını: Nakiye Elgün**, Phoenix Yayınları, Ankara 2014, s.147.

⁶⁵**Resmi Gazete**, 28 Ekim 1933, s.3183.

⁶⁶**Resmi Gazete**, 11 Aralık 1934, s.4521.

⁶⁷**TBMM Zabıt Ceridesi**, devre: IV, cilt:25, içtima:4, on ikinci inikat, 5 Aralık 1934, s.82.

⁶⁸Bengül Salman Bolat, “1930 Kadınlara İntihap (Seçme- Seçilme) Hakkı Verilmesine Yönelik Tutumlar”, **CTAD**, Yıl 10, Sayı 19 (Bahar 2014), s. 27-50.

Cumhuriyet Fırkası, Kadınlar Birliği eski Başkanı Nezihe Muhittin'i Beyoğlu'ndan, Cumhuriyet Halk Fırkası ise Türk Kadınlar Birliğinin o dönem başkanı olan Latife Bekir'i Fatih'ten İstanbul Şehir Meclisi'ne aday göstermiştir. Seçimlerde Nezihe Muhittin başarılı olamazken, Latife Bekir, Rana Sani Yaver, Refika Hulusi Behçet ve Safiye Hanımlar Cumhuriyet Halk Fırkası'nı temsilen Meclis'e girmişlerdir. Kadınlar Birliği'nden Latife Bekir ve Safiye Hanımlar Belediye Meclisi Eğitim Encümeni'nde görev yapmıştır⁶⁹. 1930 da başlayan kadınların siyasi haklarını elde etme süreci 26 Ekim 1933'de Köy Yasası'nın 20 ve 25. maddelerinin değiştirilmesi ile kadınlara muhtarlığa ve ihtiyar heyetlerine seçilme ve bunların seçilmesine katılmak hakkının verilmesi ile sürmüştür⁷⁰.

1934 yılında İnönü Hükümeti'nin verdiği kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip olabilmesi için 1924 Anayasası'nın 10. ve 11. maddelerinde bir değişiklik yapılmasına dair kanun teklifi 5 Aralık 1934 tarihli TBMM oturumunda kabul edilmiştir. Buna göre ilgili maddelerde bulunan "Türk" ifadesinin yerine konulan "Türk erkekler ve kadınlar" sözcükleriyle, kadınlara TBMM için seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır⁷¹. Başbakan İsmet İnönü TBMM'de yaptığı konuşmada "...yeni teklifimizle, Türk kadınına bu hakkı bir lütuf olarak veriyoruz kanaatinde asla değiliz ve kimse bu kanaatte olamaz" sözleri ile Türk kadının Kurtuluş Savaşı'nda vatani için mücadele ederek bunu çoktan hak ettiği üzerinde durmuştur⁷².

Türk Kadın Birliği'nin 1924 yılında başlayan çalışmaları "Ars-ı Ulusal Kadınlar Kongresi"nin⁷³ (Ulusal Kadınlar Birliği) ardından 1935 Mayıs'ında kendini feshetmesiyle sona erdi. Böylece Türk Kadınlar Birliği'nin ilk dönemi kapanmış oldu. Zafer Toprak, Türk Kadınlar Birliği'nin kendini feshetmesi kararında Türkiye'deki mevcut yönetimin 1930 yıllarda daha kapalı politikalar izlemesinin etkili olduğunu belirtmektedir⁷⁴.

Türkiye'de kadınların TBMM için ilk kez oy kullanmaları ise 1935 yılına rastlar. Kadınların katıldığı 1935 seçimlerinde çoğu eğitimci 18 kadın milletvekili Meclis'e girmiştir. Bu sayı parlamentonun % 4,5'ine tekabül etmektedir⁷⁵ Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu 1923 yılını izleyen ilk 10 yılda Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen reformlar, bir yandan kadının yurttaşlık haklarını kazanmasını, diğer yandan Türk toplumunun yeniden

⁶⁹ Nuray Özdemir, *a.g.e.*, s.147.

⁷⁰ Nuray Özdemir, *a.g.m.*, s. 180.

⁷¹ *Resmi Gazete*, 11 Aralık 1934, s.4521.

⁷² *TBMM Zabıt Ceridesi*, devre: IV, cilt:25, içtima:4, on ikinci inikat, 5 Aralık 1934, s.82.

⁷³ 18 – 24 Nisan 1935, Ulusal Kadınlar Birliği Kongresi.

⁷⁴ Zafer Toprak, "Türkiye'de Kadın ve Siyaset – Kadınlar Birliğinden Arısı Ulusal Kadınlar Birliği Kongresine (1923 – 1935)", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1994.

⁷⁵ Semra Gökçimen, "Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi", *Yasama*, Sayı: 10, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008, s. 5.

yapılanmasını sağlamış, böylece büyük bir toplumsal değişim gerçekleştirilmiştir. Laik hukukun benimsenmesi ile kadınların eğitim, çalışma yaşamı, siyaset gibi kamu alanlarına açılması mümkün kılınmıştır.

KAYNAKÇA

Cumhuriyet, 2 Nisan 1927.

Cumhuriyet, 4 Ekim 1927.

Cumhuriyet, 21 Ağustos 1928.

İkdam, 30 Mayıs 1340 (1924) “Kadın Birliği Faaliyeti Hakkında Tarafı Malumat”

İkdam, 18 Şubat 1340, “Memleketimizde Kadınlık Cereyanları”

Milliyet, 11 Eylül 1927.

Milliyet 12 Eylül 1927.

Resmi Gazete, 28 Ekim 1933, s.3183.

Resmi Gazete, 11 Aralık 1934, s.4521.

Vakit, 1 Kânunuevvel 1335.

Vatan, 20 Haziran 1923, Şukufe Nihal Hanımla Mülakat.

Alkan, Türker, “Kadın - Erkek Eşitsizliği Sorunu”, **100.Doğum Yılında Atatürk’e Armağan Dizisi**, Ankara, 1981.

Avcı, Müşerref, “Osmanlı Devleti’nde Kadın Hakları Ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar”, **A. Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]**, 55.

Balcı, Meral, Tuzak, Mervenur, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasal Hakları İçin Mücadelesi”, **Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi**, 1: 43-51.

Bolat, Bengül Salman, “1930 Kadınlara İntihap (Seçme- Seçilme) Hakkı Verilmesine Yönelik Tutumlar”, **CTAD**, Yıl 10, Sayı 19 (Bahar 2014).

Bozkır, Gürcan, “ Türk Kadınlar Birliği”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, cilt. 3, sayı. 9-10.

Coşar, Seda, “The Reflections Of The Ottoman-Turkish Feminism On The Literary Works Of Nezihe Muhittin”, **A Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University**, September 2006.

Çaha, Ömer, **Sivil Kadın, Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın**, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.

Çakır, Serpil, “Osmanlı Kadın Dernekleri”, **Toplum ve Bilim**, 1991, sayı: 52.

Çakır, Serpil, ”Siyasal Yaşama Katılım Mücadelesinde Türk Kadını”, **Kadınlar ve Siyasal Yaşam**, İstanbul 1991.

Çakır, Serpil, “Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan - Nezihe Muhittin”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 46, 1997.

Çankaya, N, **Tarihi Süreç İçerisinde Türk Kadını**, MKB Ajans Yayınları, İstanbul, 2003.

Caporal, Bernard, **Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919 – 1970)**, Ankara 1982.

Çakır, Serpil, “Osmanlı – Türk Kadınları Esirgeme Derneği”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 45, 1991.

Dik, Tuğba, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ressitement'in Dönüşümü: Nezihe Muhiddin ve Leyla Erbil**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ağustos 2012.

Ergun, P, **Cumhuriyet Aydınlanmasında Öncü Kadınlarımız**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1997.

Gökçimen, Semra, “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, Yasama, Sayı: 10, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008.

Gürcüm, Banu Hatice, Arslan, Arzu, “19. Yüzyıl Süfraj Hareketinde Sessiz Direnişin Sembolü Olarak Reform Kıyafeti”, **İdil**, 2017, Cilt 6, Sayı 32, Volume 6, Issue 32.

Kaplan, Leyla, **Cemiyetlerde ve Siyasal Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998.

Kartal, Cemile Burcu, **Tek Parti Döneminde Muhalif Bir Hareket Türk Kadınlar Birliği, Türkiye'de Siyasal Muhalefet**, Derleyen: Ayşegül Koşuoğlu, Bengi Yayınları, İstanbul, 2008.

Kartal, Cemile Burcu, **Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Kurnaz, Şefika, **Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları**, MEB Yayınları, İstanbul 1993.

Kurnaz, Şefika, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1996.

Nezihe Muhiddin, **Türk Kadını**, Numune Matbaası, İstanbul 1931.

Özen, Hatice, **Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadın Gazete ve Dergileri (1968-1990)**, İstanbul, 1990.

Özdemir, Nuray, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Bir Cemiyet Kadını: Nakiye Elgün**, Phoenix Yayınları, Ankara 2014.

Özdemir, Nuray, “Türk Kadınına Milletvekili Seçme ve Seçilme Hakkı Tanınması Üzerine Yapılan Kutlamalar”, **H i s t o r y S t u d i e s**, Volume 6 Issue 5 September 2014.

Öztürk, E, **Türk Kadınının Feminizme Bakışı**, Karmat Yayınları, İstanbul, 2007.

Sancar, Serpil Üşür, “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri”, **Kadın Erkek Eşitsizliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset Raporunun Güncellenmesi**, Ankara, Temmuz 2008.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: IV, Cilt:25, İçtima:4, on ikinci inikat, 5 Aralık 1934.

Toprak, Zafer, “Halk Fırkası’ndan Önce Kurulan Parti Kadınlar Halk Fırkası” , **Tarih ve Toplum**, No. 51, Mart 1988.

Toprak, Zafer, “Türkiye’de Kadın ve Siyaset – Kadınlar Birliğinden Arısı Ulusal Kadınlar Birliği Kongresine (1923 – 1935)”, **Kadın Araştırmaları Dergisi**, 1994.

Tunaya, T. Z, **Türkiye’de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)**, Cilt: 1, 1998.

Yaraman Ayşegül, “Türk Kadınının Toplumsal ve Yasal Statüsünün Dönüşmesi Sürecindeki Önemli Değişikliklerden Biri Olarak Kadın Örgütleri”, **M.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, 1991, Cilt: 8, Sayı: 1-2.

Yaraman, Ayşegül, **Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili**, Bağlam Yayınları, İstanbul 1999.

Yüceer, Saime, “Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması”, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 14, 2008/1.

Serpil Çakır, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, 1996, 2. Basım.

Zihnioğlu, Yaprak, **Kadınsız İnkılap**, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Zihnioğlu, Y, **Kadınsız inkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği**, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2003.

HARP TARİHÇİLERİMİZ VE BURSALI MEHMET NİHAT BEY (1886-1928) **OUR WAR HISTORIANS AND BURSALI MEHMET NİHAT BEY (1886-1928)**

Ekrem Hayri PEKER¹

Özet

Harp Tarihçiliği'nin önemi savaşlardaki yenilgilerimizle anlaşılmıştır. Hasan Bey, Arif Bey, Süreyya Paşa ve Mehmet Nihat Bey bu tarihçilerimiz içinde önemlilerindendi. Osmanlı'da yenileşme hareketleri ile ordu içinde de yenileşme başlamıştır. Özellikle Macar ve Polonyalı sığınmacıların katkıları büyük olmuştur. Mehmet Nihat Bey Harp Tarihçiliği sahasında yazdığı eserlerle önemli hizmetler vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Harp Tarihçiliği, Mehmet Nihat Bey, Colmar von Der Goltz.

Abstract

The significance of the Warfare's History has been understood with our eccentricities in the wars. Mr. Hasan, Arif, Sureyya Pahsa and Mehmet Nihat were among the most important of these historians. Innovation in the Ottoman Empire also started to improve in the army. Especially the contributions of Hungarian and Polish asylum seekers have been great. Mehmet Nihat has provided important services with works he wrote on the field of Harp History.

Key words: Warfare's History, Mehmet Nihat Bey, Colmar von Der Goltz.

¹Araştırmacı Yazar - ekremhayrpeker@gmail.com

Giriş

Mülazım Hasan, “Tekrar Başımıza Gelenler” adlı kitabında “Eğer daha önce esirlik yaşayan komutanlarımız esaret anılarını yazsalar mı belki bu kadar kolay teslim olmazdık” diye yazar¹. Mülazım Hasan, ayrıca Edirne’nin teslim olmasıyla ilgili olarak, Bulgarların nasıl siperlerimizin yanına kadar soktukları projektörleri yakarak siperdeki askerlerimizi etkisiz hale getirdiklerini yazar. Elektrik, akıllı Bulgar subayları elinde etkili bir silaha dönüşür. Siperlerimizin bir kısmı gelişigüzel yapılmıştır². Mülazım Hasan, ayrıca Edirne Müdafasını yapan Şükrü Paşa’yı “Askeri tel örgü dışında kırdırdı. Bulgar Ordusu tel örgüye dayandıklarında müdafaa yapacak asker kalmamıştı” diye eleştirir.

93 Harbinde Gazi Ahmet Muhtar Paşa’nın yanında bulunan Arif Bey, yaşadıklarını ve gördüklerini “Başımıza Gelenler” adlı eserinde acı şekilde anlatır. Ordunun elinde harita yoktur. “Çarlık, rahatsız olmasın” diye harita çıkarılmamıştır. Ordunun süvarisi yoktur. Geri çekilen Rus birlikleri takip edilemez. Süvari kuvveti olarak iki tarafta da eşkıyalık yapan Karapapak Mihrali, çetesiyle orduda süvari görevini üstlenir³. Ahmet Muhtar Paşa, Bursalıdır. 1839 yılında Bursa’da doğmuştur. Ahmet Muhtar Paşa, İlk ve Orta eğitimini Bursa’da tamamlar. Bursa Askeri İdadisini bitirdikten sonra İstanbul’a giderek öğrenimini Harbiye Mektebi’nde sürdürür. 1860 yılında Harbiye’yi birincilikle bitirerek kurmay yüzbaşı olur. 21 Ocak 1919 tarihinde 80 yaşındayken İstanbul’da vefat eden Paşa, Fatih Camii avlusuna gömülür. Ordudaki komutanlar, subaylar, harita okuyamaz. Artvin’de ve Doğu Beyazıt’taki birlikler hareketsiz kalır. Muhtar Paşa’nın yardım götürdüğü Kars Kalesi beklenmedik şekilde teslim olur. Rus Orduları Erzurum’dan püskürtülür. Gazi Muhtar Paşa, Balkanları müdafaa için çağrılır. Muhtar Paşa cepheden ayrıldıktan sonra Erzurum Kalesi düşer. Savaş bittiğinde Gazi Muhtar Paşa, Plevne’de destan yazan Gazi Osman Paşa ve Elena kahramanı Fuat Paşa gibi deneyimli komutanlar ordudan uzaklaştırılırlar. Gazi Osman Paşa, sarayda başmabeyinci olur ve iki çocuğu saraya damat olur. Gazi Muhtar Paşa, fevkalade komiser olarak Mısır’a gönderilir. Yirmi yıl sonra döner. 1897 yılında Yunan ordularını bozguna uğratan Ethem Paşa’da ordudan uzaklaştırılır ve sarayda görevlendirilir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Çapı

---

¹ Mülazım Hasan, **Tekrar Başımıza Gelenler**, İstanbul,1991, s. 11.

² Mülazım Hasan, **a.g.e.** s 202.

³ Arif Bey, **Başımıza Gelenler**, İstanbul,1973, s. 100 – 105.

Büyük Topların Kullanımı, Dumansız Barutlar... Gibi çok sayıda kitap yazmıştır. Paşa, Ayan Meclisinde görev alan Paşa, Miladi takvime geçilmesini savunan yazılar yazmıştır.

1826 yılında yeniçeri ordusunun ortadan kaldırılmasının faturası 1828-1830 yıllarında Rusya'yla savaştaki yenilgi; Kafkasların kaybı, Balkanlarda toprak kaybı ve Yunanistan'ın bağımsızlığı olmuştur. Oysa Mısır Valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kurduğu ordu, kısa sürede Mora isyanını bastırılmış ve Girit'de asayişi sağlamıştı. Osmanlı Devleti'nin Müslüman tebaası matbaayı geç kullanmaya başladı. Okullaşmanın yaygınlaşması da çok geç oldu. Askeri yenilgilerden sonra Prusya Kralına gönderilen elçiyle Kraldan münecimler istendiği anlatılır. Doğruluk payı olabilir. Zira Osmanlı ordusunda danışmanlık yapan Alman General Moltke, asi Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki kuvvetlerle yapılan Nizip Savaşı'ndan önce münecimlerin Keçi bağırsaklarından fal baktıklarını, ona göre savaş gününü seçtiklerini yazar. Savaş Osmanlı ordusunun yenilgisiyle biter ve Mısır ordusu hiçbir direnişle karşılaşmadan Kütahya'ya gelir⁴.

1. Osmanlı Ordusunda Yenileşme Hareketleri

Prusya Kralı'ndan münecim gelmeyince mecburen Mühendis Okulu ve topçuluk okulları açıldı. Ancak bunlar uzun süreli olmadılar. Askeri alanda ciddi diyebileceğimiz okullar Padişah II. Mahmut döneminde açıldı 1827 yılında Tıbbiye, 1835 yılında Harbiye ve 1849 yılında Baytar Mektebi açıldı⁵. Osmanlı Ordusu II. Mahmut döneminde Prusya'dan askeri danışman getirdiyse de esas fayda Polonyalı ve Macar yurtseverlerden gelmiştir. Önce 1830'da Rus Çarlığına ayaklanan Polonyalı yurtseverlerden Osmanlı Ordusunda görev almışlardı. Daha sonra 1848 yılında Macaristan'ın bağımsızlığı için ayaklanan Macar yurtseverler ve onlara yardıma koşan Polonyalı yurtseverler, isyanın kanla bastırılmasından sonra Osmanlı Devleti'ne sığındılar. Rus Çarlığı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ulti-matomuna rağmen Osmanlı Devleti mültecileri iade etmedi⁶.

Mültecilerin çoğu Komiseri Ahmet Vefik Paşa'nın teklifiyle Müslüman olup Osmanlı Ordusu'nda görev aldılar⁷. Bugün, Budapeşte'nin şirin bir meydanında heykeli olan Josef Bem'in, Osmanlı Ordusu'ndaki adı Murat Paşa'ydı. Osmanlı Ordusu'nda görev alan bu

---

⁴ Paul İmbert, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri – Türkiye'nin Meseleleri**, Engin Yayıncılık, Çev. Adnan Cemgil, s. 127.

⁵ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Eylül 2004, s. 132- 135.

⁶ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 10 -11.

⁷ M. Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Alanda Yenileşme Hareketlerinin Başlangıcı", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları I**, Yayına Haz: Feza Günergun, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 209 – 220.

subaylar Kırım Savaşı'nda canla başla savaştılar. Kırım Savaşı'nı anlatan Tolstoy, Rusya'da subay yetiştiren 20 askeri okul olduğunu yazar. O yıllarda Osmanlı Devletinde bir okul vardır. Subayların dışında çok sayıda sivil sığınmacı Osmanlı Devleti'nde görev alarak, Topçuluktan, haritacılığa; matematik eğitiminden, veterinerliğe kadar değişik alanlarda Osmanlı Devleti'ne canla başla hizmet ettiler⁸.

II. Mahmut döneminde 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırılınca Askerî Mansure-i Muhammediye ordusu kurulmuştur⁹. Avrupa'nın en güçlü kara ordusu olan Fransız ordusunu, Osmanlı yeni kurulan orduya örnek almıştır. Ancak Fransız ordularının 1870–1871 Sedan Savaşı'nda Alman ordularına yenilmesinden sonra, Osmanlı Erkânı Harbiyesi, II. Abdülhamit dönemi (1882) yönünü Alman ordularına çevirmiştir. Osmanlı Erkânı Harbiyesi, II. Abdülhamit'in de onayıyla Alman İmparatorluğu'nun Başbakanı Bismark'tan askerî uzmanlar istemiştir. 1882'de çeşitli ordu sınıflarına mensup yüksek rütbeli subaylardan kurulan bir Alman heyeti İstanbul'a gelmiştir. Heyetin başkanı Süvari Albay Köhler'di¹⁰. Bir yıl sonra da Osmanlı ordusunda uzun müddet hizmet edecek olan Albay Colmar von Der Goltz gelmiş ve Köhler'in ölümü üzerine heyet başkanı olmuştur. Alman heyet başkanı Goltz, adını Türk tarihine “Golç Paşa” olarak yazdırmıştır¹¹.

Goltz, Berlin Askerî Üniversitesi'nde harp tarihi öğretmenliği yapmıştır. Aynı zamanda Alman İmparatoru II. Wilhelm'e de harp tarihi dersleri vermiştir. Alman heyeti başkanı olduktan sonra Osmanlı ordusuna ait askerî eğitim kurumlarında reformlar yapmaya başlamıştır. Osmanlı ordusuna uygulamalı eğitim (tatbikat, atış, harp oyunu vb.) vermiştir. Goltz, Harp Akademisi'nde (Erkan-ı Harbiye Mektebi) ilk kez tabiye ve harp tarihi derslerini, 1907'de nazari olarak okutmuştur. Ancak burada harp tarihi bir ders konusu olarak kurmay subayların yetiştirilmesine yardımcı olmak maksadıyla görülmüştür. Goltz Paşa'yla ilgili olarak İsmail Okday'ın anılarında ilginç bir olay vardır. Son Osmanlı Sadrazamı Tevfik Paşa'nın oğlu, Padişah V. Mehmet Vahdettin'in oğlu olan İsmail Okday'ın Yanya'dan Ankara'ya adıyla yayınladığı anılarına bakalım¹². 1915 yılı Kasım ayında Von Der Goltz Paşa, kendi isteği ile İngilizlerle savaşan VI. Osmanlı ordusu Kumandanlığı'na tayin edildi. Bu sırada orduyu Nurettin Paşa kumanda ediyordu. Nurettin Paşa, Selman-ı Pak harbini kazanmış, General Towsend komutasındaki İngilizleri Kut-ul Amare kasabasına hapsedmişti.

⁸ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s:278-279.

⁹ A. Yaramış ve M. Güneş (ed.), *Askerî Kânûnâmeler (1826-1827)*, Asil Yayıncılık Ankara, 2007, s. 46.

¹⁰ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, 11. Basım, İstanbul 2010, s.101-116.

¹¹ Kazım Karabekir, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar*, Emre Yayınları, 2001, s. 197 – 199.

¹² İlber Ortaylı, *a.g.e.* 289.

Görev devri esnasında Golt Paşa ve Nurettin Paşa tartışırlar. İhtiyar Müşir (orgeneral); “Düşmana karşı yapılacak hücum, onun evvela siperlerini kesif bir topçu ateşi altında bunaltıp ondan sonra piyade hücumuna geçilmesi suretiyle olmalıydı. Halbûki siz bunun tersini yapıyor evvela piyadeyi hücumu kaldırıyor, ondan sonra topçu atışlarına geçiyorsunuz. Bu yüzden birliklerinizin ağır kayıplara uğramasına sebep oluyorsunuz. Bu bölgedeki birliklerin hepsi Anadolu’nun Türk Mehmetçiklerinden kuruludur. Bunların sevk noktalarından buralara gelirken zaten yüzde otuzu hastalık, gıdasızlık ve bakımsızlıktan yolda ölüp gitmiştir. Kalan yüzde yetmiş ini de siz silah, cephane, yiyecek ve içecek bakımından noksansız muhafazalı olan ve siperlerde buldukları içinde emin bir şekilde müdafaa harbi yapan İngilizlere beyhude yere kırdırıyorsunuz” diyordu. İsmail Hakkı Bey, Kazım Karabekir’in de bu görüşe katılıyordu¹³.

Oysa İsmail Hakkı Bey, Yanya’nın Güney’inde bulunan Kozmira’da yapılan savaşlardaki Mehmetçik kırımından bu şekilde bahsetmez. Arnavutlardan kurulu alayın kaçmasıyla Manolassa tepeleri ve Aetoraki Dağı Yunanlıların eline geçmiş, yapılan hücumlarda Anadolu Mehmetçiklerinden kurulu iki tümen büyük zayıat vermiş, Arnavut alayı hücumu katılmamıştır¹⁴. Savaş sonrası yokluklar içinde bulunan genç Türkiye cumhuriyetinin var gücüyle demiryolu yapmaya çalışmasının bir sebebi de asker nakli sırasındaki yüksek kayıptır.

Askeri tarihçilik alanında faaliyet gösteren subayların birisi de Süreyya Paşa’dır. Kadıköy’de sinema, opera, plaj, çiftlik ve yün işleyen Adalet Mensucat Fabrikası’nı kuran Süreyya Paşa (İlmen) Osmanlı ordusunda havacılık şubesini kuran subaylardan birisidir. Erkan-ı Harbiye İkinci Şubesi Müdürü görevindeyken Ceride-i Askeriye’de makaleler yazar, askeri konularda kitaplar kaleme alır. İlk kez askeri cep takvimini hazırlar.

2. Bursalı Mehmet Nihat Bey (1886-1928)

Mehmet Nihat Bey, 1886’da Bursa’da doğmuştur. Bu nedenle kendisine Bursalı denilmiştir¹⁵. Babası Abdulvahap, dedesi Özbekistan’ın Buhara kentinde doğan Hacı Vikvik’tir. 1928’de görev esnasında kaza kurşunu ile İzmir’in Güzelbahçe ilçesinde (Kilizman) şehit düşen¹⁶ Kurmay Yarbay Bursalı Mehmet Nihat Bey, 42 yıllık kısa hayatına

---

¹³ İlber Ortaylı, a.g.e. 292.

¹⁴ İsmail Okday, **Yanya’dan Ankara’ya**, s:89-91.

¹⁵ Hakan Bacanlı, “Türk Harp Tarihinin Öncü İsmi (Bursalı) Mehmed Nihad Bey, Eserleri Ve Tarihçiliği”, **Tarihin Peşinde - Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2015, Sayı: 14, s. 135.

¹⁶ İ. Hakkı Akansel, **Güzelbahçe Şehitleri**, İzmir 1996, s.11-16.

kendi harp tecrübelerinden (Trablusgarp, I. ve II. Balkan Harpleri, I. Dünya Harbi, Kurtuluş Savaşı) ve yabancı kaynaklardan çevirdiği 39 harp tarihi eserini sığdırmıştır. Bursalı Mehmet Nihat Bey, Trablusgarp, Balkan Harbi, Çanakkale ve İstiklâl Savaşı'na katılmıştır. Uzun yıllar Harp Akademisinde öğretmenlik yapmış ve birçok kurmay subayı fikrî yönden etkilemiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Harp tarihi içerikli konferanslar vermiş, vefatından bir yıl öncesine kadar Çanakkale'yi ziyaret edenlere, çarpışmaların geçtiği mekânlarda, çok değerli bilgiler aktarmıştır. Nihat Bey, yaşadığı dönem ve katıldığı savaşlar itibarıyla döneminin koşullarını objektif bir gözle analiz etmiş ve kendinden sonra gelecek nesillere büyük eserler bırakmıştır. Tanık olduğu olayları kaleme alarak yakın tarihimize ışık tutmuştur.

Osmanlı ordusunda gerçek anlamda harp tarihinin, teşkilat halini alması ise I. Dünya Savaşı döneminde (29 Mart 1916'da) İstanbul'da Karargâhı Umumiye'nin (Erkânı Harbiye) 16. Şubesi olarak "*Tarihi Harp*"in kurulmasıyla başlamıştır. Bu teşkilat askerî tarih olaylarına ait belgeleri toplayarak bir arşiv kurmaya çalışmıştır. 1917'de "*Harp Cerideleri ile Vesaik-i Harbiye Dosyaları Hakkında Talimat*" (Harp Cerideleri ile Harp Belgeleri Dosyaları Hakkında Yönetmelik) çıkarılarak askerî tarih çalışmaları yönlendirilmiştir. 16. Şube, 10 Kasım 1919'da 8. Şubeye dönüştürülmüş ve olaylara ait belge tasnifine başlanmıştır. Olayların gruplandırılmasında "Balkan Harbinden Önceki Harpler", "Balkan Harbi", "1. Dünya Harbi", "Sağlık Harp Tarihi", "Veteriner Harp Tarihi" ve "Arşiv" başlıkları saptanmıştır. Erkânı Harbiye-i Umumiye, Tarihi Harp Şubesi, 3 Temmuz 1920 yılında, "*Tarih-i Harp Tahrir Heyeti*" (Harp Tarihi Yazma Kurulu) adıyla, askerî tarih çalışmalarını sürdürmüştür. Adı geçen kurul, 1921'de Tarihi Asker'i Encümeni; 1922 yılında "Genelkurmay Encümeni" adını aldıktan sonra aynı yıl "Tarihi Harp Şubesi", 1926 yılında da "Harp Tarihi Dairesi" olmuştur.

Kısaca anlatılan bu süreçte Bursalı Mehmet Nihat Bey, ilk harp tarihi çalışmalarının içinde olmuş ve bizzat kurucuları arasında yer almıştır. Nihat Bey, 1907'de Harp Akademisi'nde öğrenci olmasından dolayı sınıf arkadaşlarıyla birlikte ilk kez nazarî harp tarihi alan şanslı öğrencilerden olmuştur. Harp tarihinin önemini bu dönemde kavramıştır. Bursalı Mehmet Nihat Bey, askerlik hayatı boyunca harp tarihi açısından önemli olan kişisel notlarını harp tarihine vesika oluşturması bilinciyle hazırlamaya başlamıştır. Özellikle Balkan ve I. Dünya Harpleri esnasında gelecek kuşakların ders alabilmesi için tanık olduğu olayları

objektif bir biçimde yazmıştır. Osmanlı Erkânı Harbiyesi, Bursalı Mehmet Nihat Bey'in bu özelliğini takdir etmesinden olacaktır ki genç bir subay olmasına rağmen 30 Eylül 1918'de İstanbul'da Yıldız Sarayı'nda bulunan Harp Akademisi Müdür Yardımcılığı'na atanmış ve ardından Harp Akademisi ile ilgisi sürmek koşuluyla Erkânı Harbiye, 16. Şubede (Tarih-i Harp) görevlendirmiştir¹⁷. Bu şubenin gerçek anlamda Harp Tarihi şubesi olması için çok çalışmış, bilgi ve tecrübelerini aktarmıştır. 1918'den itibaren Harp tarihi açısından önemli yabancı kaynakları Türkçeye çevirmeye ve tanık olduğu savaşları yazmaya başlamıştır. 10 Kasım 1919'da 16. Şubenin 8. Şubeye dönüştürülmesi ve modern anlamda harp tarihi için arşiv oluşturmak üzere, olaylara ait belge tasnifine başlanmasında etkin rol almıştır. Cumhuriyet'in ilk harp tarihçisi olan Nihat Bey'in yazdığı eserler, zamanın çok ötesinde tarafsız bir kalemle ustaca yazılmış, hatalar ve ders alınması gereken noktalar titizlikle işlenmiştir. 14 Mayıs 1905 tarihinde Harp Okulundan teğmen olarak mezun olmuş ve kurmay sınıfına ayrılmıştır. Haziran 1912'de Çanakkale Ordusu ile İtalya Savaşı seferberliğine katılmıştır. 29 Eylül 1912'de Balkan Savaşı seferberliği dolayısıyla Büyük Karargâh-ı Umumi Kurmay Başkanlığı emrine verilmiş ve 19 Ekim 1912'de yüzbaşı olmuştur.

Kasım 1912'de kurmay sınıfına kabul edilen Mehmet Nihat Bey, Balkan Savaşı'ndan sonra savaş sonunda harp okulunun açık bulunan harp tarihi öğretmeni yardımcılığına atanmıştır. Çanakkale Savaşı başlayınca 28 Mart 1915'te Çanakkale Truva yakınında Kalvert çiftliğindeki 15. Kolordu karargâhına atanmış, 15. Kolordu Harekât Şube Müdürlüğü yapmıştır. Daha sonra 9 Ocak 1916'ya (düşmanın Çanakkale'yi boşalttığı tarih) kadar Çanakkale Seddülbahir cephesi Güney Grubu Harekât şube Müdürlüğü'nü yapmıştır. 1 Eylül 1916'da binbaşı olmuştur. Değişik tarihlerde 6. Tümen ve Kafkas Grubu karargâhlarında bulunmuş, Başkomutanlık Kurmay Başkanlığı 2. Başkanlığı'nda görevlendirilmiş ve 12 Ekim 1918'de Harp Akademisi Müdür Yardımcılığı'na atanmıştır¹⁸. Daha sonra Genelkurmay Harp Tarihi Şubesi'nde görevlendirilmiş ve daha sonra Genelkurmay 2. Şube Müdür Yardımcılığında, Veliht yaverliğinde ve Harp Akademisi öğretmenliğinde görevlendirilmiştir.

Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak başlattığı Millî Mücadele'ye birçok gönüllü subay gibi Kurmay Binbaşı Bursalı Mehmet Nihat Bey'de

---

¹⁷ Emeklilik Kayıtları, "Merhum Nihat Bey'in Hal Tercümesi", *Askeri Mecmua*, Yıl: 50, Sayı: 86, Eylül 1932, s.474.

¹⁸ M. Şahin Aldoğan, "Bursalı Mehmet Nihat Bey, Unutulan Türk Büyüğü", *NTV Tarih Dergisi*, Sayı 15, İstanbul, Nisan-2010, s. 67.

katılmak istemiştir. Bunun için Mustafa Kemal Paşa'dan izin istemesi üzerine kendisine şu haber gönderilecektir¹⁹;

“Bursalı Binbaşı Mehmet Nihat Bey gibi değerli bir zabitemizin Anadolu'ya geçmemesi gerekir. Millî Mücadele'de savaştacak düzenli ordunun, eğitim görmüş tecrübeli kurmaylara daha çok ihtiyacı vardır. Böyle kıymetli zabitemizin İstanbul'da kalarak Harp Akademisinde yetiştireceği öğrencilerini Anadolu'ya göndermesi daha faydalı olacaktır.”

Mustafa Kemal Paşa, Yunanlıları Anadolu'dan atmak için Doğu ve Güney cephelerindeki kuvvetleri, Kocaeli bölgesindeki kuvvetleri Büyük Taarruzdan önce bir noktaya toplamaya başlayacaktır. Harp tecrübesi olan değerli komutanlara ihtiyaç duyduğu için Kurmay Binbaşı Bursalı Mehmet Nihat Bey'inde Anadolu'ya geçmesini ister. Büyük Taarruz'dan önce Mehmet Nihat Bey, Anadolu'ya geçmiş ve 6. Kolordu Kurmay Başkanı görevine tayin edilmiştir.

1922'de yarbay olmuştur. Bursalı Mehmet Nihat Bey, Cumhuriyet döneminde harp tarihi çalışmalarına hız vermiştir. 29 Ağustos 1923–06 Şubat 1926 yılları arasında Harp Akademileri Harp Tarihi Öğretmenliği ve Genelkurmay Neşriyat Şube Müdürlüğü yapmıştır. 1928'e kadar İstanbul ve Çanakkale'de harp tarihi konferansları vermiş, bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla 39 harp tarihi eserini ülkemize kazandırmıştır. Kendisinden sonra harp tarihçisi olacak öğrenciler yetiştirmiştir. 1926'da 5. Alay Komutanlığı'na atanmıştır. İzmir Müstahkem Mevkii Tugay Komutanı iken, bir görevden döndüğü sırada geceleyin Jandarma nöbetçi eri tarafından atılan kurşunla 14 Temmuz'u, 15 gecesi Temmuz'a bağlayan gece 1928'de şehit olmuştur. Mezarı İzmir Güzelbahçe yolu mahalle mezarlığındadır.

En önemli eseri olan, 1213 sayfa ve 107 kroki içeren üç ciltlik “Balkan Harbi, Trakya Seferi” eserinin I. ve II. ciltleri 1924, III. cildi 1928 yılında basılmıştır. Kendi harp tarihini yazan Bulgar Genel Kurmayı bu eserden faydalanmıştır. Mehmet Nihat Bey bu savaşın kaybedilme sebebi olarak şunları yazar: “... (Orduda) yokluklar ve kötülükler ise başlıca ‘Bilim ve bilgi sahibi olma’ noksanlığından doğmuştur. Ordu ‘tarihini ve harp tarihini’ bilmiyordu, incelememişti. Kuruluş ve malzemesini bilim ve bilgiye değil, hayal ve isteğe ve basmakalıp teorilere dayandırmıştı. ... Sayıları 1100'ü geçen tabura ve bu oranda çeşitli sınıflara sahip bir teorik ordu kuruluşunu kâğıt üzerin çizmekle taklitçisi olmak istediğimiz Alman Ordusu'nun bir kısım talimatname ve yönetmeliklerini yalan yanlış çevirerek yarım

¹⁹ Sezgin Kaya, “Bursalı Mehmet Nihat Bey”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, Yıl: 13, Bahar 2015, Sayı: 18, s. 738.

yamalak orduya dağıtıvermekle, bizde de bulunsun diye alman Ordusu'ndaki bazı okul ve kurumları yarım yamalak taklit edivermekle istenen sağlamlığa sahip bir temele dayanarak vücuda gelmeye başlamış ve hatta gelmiş olduğu kabul edivermiştik.”

Mehmet Nihat Bey “Balkan Harbi, Trakya Seferi” eserinin III. Cildini şu sözlerle bitirir: “Bu ciltte beni iten içtenlik ve iyi niyettir. Kendime göre yanlış gördüğüme yanlış, kötü saydığıma kötü dedim. Bu savaştan ders alan bazı subaylar Büyük Harpte, istiklal muharebelerinde yüksek nitelik göstermişlerdir.” Eski kuşak subayların ordunun NATO emrinde olmasına karşı çıkmasının altında yabancı subayların danışmanlığında ve yönetiminde olmasının Balkan Savaşı ve I.Dünya Savaşı'nda nelere mal olduğunu yaşamışlardı.

2.1 Eserleri²⁰:

2.1. Eski Yazılar:

1. Balkan Harbi, Trakya Seferi, 1. cilt, 1340(1924)
2. Balkan Harbi, Trakya Seferi, 2. cilt, 1924
3. Balkan Harbi, Trakya Seferi, 3. cilt, 1928
4. Büyük Harp, 1., 2., 3., 4.cilt, Almandan çeviri 1926
5. Büyük Harp'te Türk Harbi, 1. cilt, 1927
6. Büyük Harp'te Türk Harbi, 2.cilt, 1928(Türk Cepheleeri Harekâtı)
7. Büyük Harp'te Türk Harbi, 3.cilt 1928
8. Harbi Umumi Tarihi, 1 ve 2.cilt, çeviri
9. Büyük Harp'te Çanakkale Seferi, çeviri, İlhami Fevzi Matbaası, 1926
10. Harbi Umumi'de-Seddülbahir (Cenup) Grupları Muharebatı, 1336 (1920) telif
11. Harbi Umumi'nin Tenkidi, çeviri
12. Harbi Umumi'nin İhzar ve İdaresinde Alman Erkan-ı Harbiyesi, Genaral Kol, çeviri
13. Harbi Umumi'de Fransız Sefer Planı ve Harbin İlk Ayı. çeviri
14. Harbi Umumi'de Genaral Moltke'nin Mektupları ve Hatıratı. çeviri

---

²⁰ Sezgin Kaya, a.g.m. s. 747 – 750.

15. Trakya'da Osmanlı-Bulgar Muharebesi, 1335(1919)
16. Balkan Harbi'nde Çatalca Muharebesi, Konferans.1341(1925)
17. Çanakkale Seferi, Charleroux'dan çeviri. Binbaşı Nihat ve Yüzbaşı Asım, İst Askeri Matbaası 1337(1921)
18. Meşhur Osmanlı Sefer ve Muharebeleri'nde Sevk ve İdare
19. Napoleon Muharebatı (Hazırlanmakta olan)
20. Kont Schilliffin'in Canne adlı eserinin 2.cildi, çeviri
21. Liege ve Namur'un Zaptı, çeviri
22. 13.Kolordu'nun İran Seferi, telif
23. Falkenheim'in Hatıratı, çeviri
24. Harbi Umumi Silsilei Neşriyatı
25. Rus-Japon Harbi (hazırlanmakta)

2.1.2. Öğretim Notları:

26. Harp Çantası (Kurmay Subay Muhtırası)
27. Kıtaat-ı Cesime'nin Tabiyece İstihdamları Hakkında Muvakkat Talimname, çeviri
28. Atlı Farazi Tatbikat ve Tatbikat Seyahatleri'nin Suret-i Tertip ve İdaresi
29. 1870-1871 Seferi

2.1.3. Ölümünden Sonra Yayımlananlar:

30. Alman-Avusturya Şark Cephesi'nde 1914 Yaz Seferi, Grafik Halinde, Yazan Em. Albay Von Montey, çeviren Bnb. Nihat, İstanbul Askeri Matbaa, 1930 (yeni yazı)
31. 32-1914'ten 1916'ya Kadar Balkan ve Türkiye'de Büyük Harp, 95 sayılı Askeri Mecmuanın tarih kısmı, çeviri, İstanbul Askeri Matbaa 1934 (yeni yazı)

KAYNAKÇA

Akansel, İ. Hakkı, **Güzelbahçe Şehitleri**, İzmir 1996.

Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Eylül 2004.

Aldoğan, M. Şahin, “Bursalı Mehmet Nihat Bey, Unutulan Türk Büyüğü”, **NTV Tarih Dergisi**, Sayı 15, İstanbul, Nisan-2010.

Arif Bey, **Başımıza Gelenler**, İstanbul,1973.

Bacanlı, Hakan, “Türk Harp Tarihinin Öncü İsmi (Bursalı) Mehmed Nihad Bey, Eserleri Ve Tarihçiliği”, **Tarihin Peşinde - Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2015, Sayı: 14.

Emeklilik Kayıtları, “Merhum Nihat Bey’in Hal Tercümesi”, **Askeri Mecmua**, Yıl: 50, Sayı: 86, Eylül 1932.

İmbert, Paul, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yenileşme Hareketleri – Türkiye’nin Meseleleri**, Engin Yayıncılık, Çev. Adnan Cemgil.

Karabekir, Kazım, **Türkiye’de ve Türk Ordusunda Almanlar**, Emre Yayınları, 2001.

Kaçar, M., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Alanda Yenileşme Hareketlerinin Başlangıcı”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları I**, Yayına Haz: Feza Günergun, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1995.

Kaya, Sezgin, “Bursalı Mehmet Nihat Bey”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Yıl: 13, Bahar 2015, Sayı: 18.

Mardin, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Mülazım Hasan, **Tekrar Başımıza Gelenler**, İstanbul,1991.

Okday, İsmail, **Yanya’dan Ankara’ya**, Sebil Yayınları, Ankara.

Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul.

Ortaylı, İlber, **Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, 11. Basım, İstanbul 2010.

Yaramış, A. ve Güneş, M. (ed.), **Askerî Kânûnâmeler (1826-1827)**, Asil Yayıncılık Ankara, 2007.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE FEMİNİZM HAREKETLERİNİN İLERLEYEN DÖNEMDE TÜRK SOSYOLOJİSİNE YANSIMALARI

REFLECTIONS OF FEMİNİST MOVEMENTS IN THE EARLY REPUBLICAN PERIOD ON TURKISH SOCIOLOGY IN THE PROGRESSIVE PERIOD

Melike METİNTAŞ¹

Özet

Feminizm, ilk kez 18. Yüzyıl aydınlanma dönemi ile birlikte kadınların sosyal alanda kendi haklarını aramak adına geliştirdiği toplumsal ve siyasi hareketler olarak başlamıştır. Feminizm, her alanda cinsiyet eşitsizliğine karşı sosyal ev siyasi alanda verilen mücadeleler olarak tanımlanabilir. Ancak feminist hareketler, toplumdan topluma farklı nitelikler göstermiştir. Türk tarihinde feminizm, Osmanlı devleti son döneminde hissedilemeye başlanmış, erken Cumhuriyet döneminde belirgin şekilde ortaya çıkmıştır. O dönemde Türk feminist hareketi, Türk Kadınlar Birliği çevresinde, esasen Milli Devlet için kadının sosyal ve siyasi hayata daha fazla katılabilmesini sağlayabilecek, milli nitelikli bir işlev görmüştür. 1970lerden sonra Türk feminizmi Dünya'daki ideolojik dalgalanmalardan etkilenerek radikal bir evrilme yaşamış, daha çok sol liberal hareketlerin, kadın özgürlüğü adı altında milli değerler ve kültüre karşı kullandığı bir aygıt durumuna düşürülmüştür. Ancak son yıllarda Türkiye'de ortaya çıkan toplum temelli toplu kadın hareketlerinin erken Cumhuriyet dönemi Türk kadınının feminist mücadelesinin etkilerini taşıdığı da açıkça gözlenmektedir.

Anahtar kelimeler: Feminizm, Kadınlar, kadın hakları

Abstract

Feminism, for the first time, began as social and political movements that women, along with the 18th century enlightenment period, developed to seek their own rights in the social field. Feminism can be described as the struggles given to the social home in the political arena against the gender inequality in each area. However, feminist movements have shown different qualities of collecting from society. Feminism in Turkish history began to be felt in the last period of the Ottoman state, and it appeared clearly in the early Republican period. At that time, the Turkish feminist movement had a national function, which would enable women to participate more in the social and political life for the National Government, mainly around the Turkish Women's Union. After the 1970s, Turkish feminism was radically transformed by the ideological fluctuations of the Earth, and was largely reduced to a device that left liberal movements used against national values and culture under the name of women's freedom. However, in recent years, emerging community-based early Republican era of mass women's movement in Turkey is clearly observed that the effects of the feminist struggle of Turkish women.

Key words: Feminism, Women, women's rights

¹İstanbul Şehir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, melikemetintas@std.sehir.edu.tr

Giriş

18. Yüzyıl aydınlanma dönemi ile birlikte kadınlar birçok sosyal alanda kendi haklarını aramak adına bazı toplumsal ve siyasi hareketler başlatmışlardır. Bu dönemde başlayan hareketler, içerisine kadın-erkek eşitliğini de katarak, yeni bir dinamizm olan “feminizm” kavramına dönüşmüştür. Feminizm, temel olarak cinsiyet eşitsizliğine karşı tüm siyasi ve sosyal alanda kadınlara eşitlik sağlanmasını, kadının toplumda cinsiyet nedeniyle maruz kaldığı baskılardan kurtulmasını ve temel haklarına sahip olmasını sağlamak için mücadele etmeyi amaçlayan bir ideolojidir.¹ Ancak feminist hareketler, görüldüğü bütün toplumlarda homojen bir nitelik göstermemiş, işleve girdiği cemiyet yapısından, heyecanlarından, ideallerinden ve dinamizminden de etkilenmiştir.

Türk tarihinde feminizm, ağırlıklı olarak, kadınların kendi geçimlerini sağlayabilmeleri için çeşitli iş kollarına atılmaları, çalışmaları, kendi yaşam çevreleri ile ilgili dernekler kurmaları, eğitim düzeylerini artırma çabaları ve siyasi hayata katılma istekleri ile gündeme gelmiştir. Türkiye’de yaşanan feminizm hareketleri, Türk toplumunun belirli bir kesiminin üzerinde yarattığı etkiden dolayı Türk sosyolojisinde önemli bir yere sahiptir. Konu edilen bu yer, Türkiye’nin taşıdığı özgün değerlere bağlı olarak dünyadaki etkilerinden nispeten farklı etkilere yol açmıştır. Bunun nedenleri ise şöyle sıralanabilir: Osmanlı Devleti’nin son döneminde okumuş ve zengin kesimdeki batıcı hayranlık ve ilişkiler, Cumhuriyet sonrası kadınlarda eğitimin nispeten artması, seçme ve seçilme hakkının erkenden kazanılması. Bunlar aynı zamanda kadını sosyal hayatta öne çıkaran olaylar olmuştur. Böylece bireysel olarak kimliğini hisseden kadın feminist eğilimlere de ilgi göstermiştir. Nitekim Gerek kadın-erkek bireyler arasında, gerekse de kadınlar arasında yaşanan tartışmalar dikkate alındığında feminizmin o dönemde beklenenden fazla ses getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye’de Feminizm hareketlerinin başlaması 19. Yüzyıla dayanır. O dönemde feminist dernek olarak sayılabilecek Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan cemiyetinde kadınların temel hakları, eğitimleri ve toplumda karşılaştıkları sorunlara dair temel tartışmalar yapılmıştır. Bu dernekte, Nezihe Muhiddin, Ulviye Mevlan gibi Türk tarihinin önde gelen feminist kadınları aktif faaliyetlerde bulunmuşlardır.² Ancak geç Osmanlı dönemindeki

¹ G. Taş, “Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri”, **Akademik Hassasiyetler**, 3(5). 2016

² Ç. Y. Pamukçu, T. M. C., Dersi, E. E. Akşit, **Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Kadın Derneklerinin İktisadi Ve Beşeri Faaliyetleri**, s 111.

feminist faaliyetler; dernek çalışmaları, eğitim ve istihdam ile sınırlı kalmıştır. Örnek olarak, Osmanlı döneminde savaşların sebep olduğu ağır kayıplardan ötürü, erkeklere bağlı işgücünde dramatik bir azalma olmuş, bu nedenle kadınları işgücüne kazandırmayı amaçlayan birçok kadın dernekleri kurulmuştur³. Osmanlı'da başlayan söz konusu kadın faaliyetlerinden farklı olarak erken Cumhuriyet döneminde feminizm siyasi bir kimlik de kazanmaya başladı. Cumhuriyet'in ilanından, kadınlara İntihap (Seçme-Seçilme) hakkı verilmesine kadar geçen dönemde, toplumda kadınların siyasi hayata atılmaları üzerine birçok hareket ve tartışma gerçekleşmiştir. O dönemde yaşanan bu olaylar ilerleyen dönemleri de sosyolojik açıdan önemli derecede etkilemiştir.

Bu çalışmada, erken Cumhuriyet döneminde gerçekleşen feminizm hareketleri, toplumda yaşanan dinamikler ve o dönemin önemli feminist figürleri incelenecek, bu bağlamda yaşananların ilerleyen dönem Türk sosyolojisi üzerinde yarattığı etki tartışılacaktır.

1. Osmanlı'da Feminizm

2. Meşrutiyet ile birlikte geç Osmanlı'da gerçekleşmiş kadın hareketleri, eskiye göre kadınların durumunu bazı sosyal alanlarda iyileştirmiş olsa da, kadınların siyasal katılımının önünü açmak konusunda yetersiz kalmıştır. Seçme ve seçilme hakkının toplum içinde önemli yer teşkil etmesine karşın, kadın erkek arasındaki siyaseten yapılan ayırım sadece siyasi yönden değil, kadının birçok diğer konuda da geride kalmasına neden olmuştur. Kadınlara siyasi alanda ses getirecek feminist hareketler Cumhuriyet ile birlikte daha belirgin ve somut hale gelmiştir. Cumhuriyet'in kurulduğu yıl olan 1923'ten, 12. Dünya Kadınlar Birliği'nin gerçekleştiği 1935 yılına değin geçen dönemde kadın hareketlerinde belirgin artış olmuştur. Kadın hareketlerindeki yoğunlaşma ve yaygınlaşma sayesinde de kadınlara önemli haklar bu dönemde kazanılmaya başlanmıştır.

Günümüzde feminist anlayışı ve işlevi doğru değerlendirmek ve iyi anlamak için 1923-1935 yılları arasındaki feminist faaliyetleri incelemek önem teşkil etmektedir.

Öncelikle, erken dönem Cumhuriyet'de ilerleyecek olan kadın hareketlerinin, 1. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Diplomatik Müzakereler döneminde toplumun içinde yaşanan dinamikler üzerinden başladığını kabul etmek mümkündür. Bu savaşlar ve müzakereler kadını ülke sorunları ile bütünleştirmiştir.⁴ Bu nedenle, birinci dünya savaşı ve milli mücadele ile birlikte kadınlar siyasi hayata atılma konusunda daha istekli hale

³ Pamukçu ve arkadaşları, *a.g.e.*, s. 123.

⁴ Z. Toprak, "Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan'Arşulusal Kadınlar Birliği Kongresi'ne (1923-1935)", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (2), 1994, s.2

gelmişlerdir. Hatta bu dönemde Atatürk Türk kadınlarının göstermiş olduğu bu mücadele ve istekliliği şu sözleri ile ifade etmiştir: *Dünya’da hiçbir millet kadını ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştı, milletimi halasa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gördüm diyemez.*⁵ Mustafa Kemal Atatürk’ün Türk kadınının gerek milli mücadelede topyekün desteğini, gerekse de siyasi ve edebi alanda yaptığı mücadeleyi takdir ettiğini ve desteklediğini söylemek mümkündür. Ancak, Atatürk’ün olumlu bakış açısına rağmen kadınlar siyasi isteklerine Avrupa’dan erken, ama Türkiye’de beklenenden daha geç dönemde ulaşabilmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı’nın ve Milli Mücadele döneminin yarattığı etkiler ile feminizm hareketleri, 1920’li yıllarda esas olarak siyasal hak arayışına evrilir. Ulviye Mevlan, bu evrilmeyi dönemin kadın hakları savunucusu sayılan “Kadınlar Dünyası” isimli dergideki makalesinde şu şekilde dile getirmiştir, *Bugün kemal-i fahr ile görmekte olduğumuz kadın işçiler, sanatkarlar, tacirler, memurlar gibi, pek yakın bir atide dahi hanımları mebus olarak göreceğiz ve kürsi-i hitabette ilim üzerine irad edecekleri noktaları yazacağız. Bu artık tahakkuk etmiş bir hakikattir.*⁶ Ulviye Mevlan’ın tasfir ettiği mesleklere rağmen, bu siyasal hak arayışları ağırlıklı olarak dönemin aydın kadınlarının etrafında şekillenmiştir.⁷

Söz konusu dönemdeki çoğu feminist yazar ve düşünür, kadınların siyasete katılmalarının ön koşulunu eğitilmiş olmalarına bağlamıştır. Örneğin, Latife Hanım, “*Türk kadınları için eşit haklara inanıyorum. Bu oy verme ve Büyük Millet Meclisine seçilme hakkı demek ama şuna da inanıyorum ki, eğitim oy hakkından ve kamu hizmetlerinden önce gelmeli. Köylülerin sırtına oy hakkını yüklemek saçma olur.*”⁸ Diye belirtmiştir. Nitekim meclisteki çoğu erkek vekil de kadınların siyasi hayata atılmaları için önce eğitim alarak aydın bir hale gelmelerini öne sürmüşlerdir. Tüm bu tartışmaların devam ettiği dönemde, feminist kadınlar 1923 Haziranı’nda, Nezihe Muhittin’in başkanlığında ve Nimet Redime hanımın ikinci başkanlığında Kadınlar Halk Fırkası ismiyle bir siyasi örgüt kurmuşlardır.⁹

2. Cumhuriyet Dönemi ve Türk Kadınlar Birliği

Kadınlar Halk Fırkası’nın kuruluşu, kadınların siyasi hayata adım attıklarının en önemli ve ilk resmi kanıtıdır. Ancak, Ankara yönetimi bu kuruluşu, ulusal bir birliktelik

⁵ Atatürk’ün Söylev Ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989, s.152.

⁶ U. Mevlan, “Düşünüyorum”, *Kadınlar Dünyası*, No: 175, 25 Mayıs 1919, s.2

⁷ Saime Yücer, “Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Hakların Tanınması”, *Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl.9, Sayı 14, 2008/1 s.136.

⁸ Isaac F. Marcossou, “Türkiye’nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu Ve Atatürk’le Görüşmesi” (Çeviren: Ergun Özbudun) *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C I, Sayı 1, Kasım 1984.

⁹ Z. Toprak, a.g.m., s. 3.

sağlamaktansa kadın – erkek arası bir ayrıma neden olacağı düşüncesi ile onaylamamış, örgütün bir cemiyete dönüşmesi gerektiğini önermiştir. Bu önerinin ışığında, 7 Şubat 1924 yılında yine Nezihe Muhittin'in çabaları ile Türk Kadınlar Birliği kurulmuştur.¹⁰

Türk Kadınlar Birliği, Türkiye’de feminizm tarihine önemli katkılar sağlayacak faaliyetlerde bulunur. Bu faaliyetler arasında, Türk Kadın Yolu isimli bir dergi yayınlamak, Anadolu’dan eğitim için gelen kızlara destek olmak ve siyasi haklara sahip olabilmek adına yapılan çalışmalar örnek olarak gösterilebilir. Türk Kadınlar Birliği’nin kuruluşundan, kadınlara seçme – seçilme hakkı verilen yıl olan 1930’a kadar feminizm hareketlerinde önemli gelişmeler görülmesinin yanı sıra, feminizmin ve kadınların siyasi hayata dahil olmalarının toplumda ciddi tartışmaları da beraberinde getirdiğini dönemin en önemli medya organı olan gazetelerdeki makaleler, köşe yazıları ve özellikle karikatürlerden gözlemlemek mümkündür. Cumhuriyet gazetesi birçok karikatür ve köşe yazısıyla kadınların siyasi hayata dahil olmalarını eleştirmiş ve alaya almıştır. Örneğin, 22 Mart 1930’da Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir karikatürde: *-Kadın belediye meclisine aza oldu tebrik ederim. – Tebrik değil, taziye et birader. Evdeki gibi orada da başıma bela kesilecek.*¹¹ şeklinde bir diyalog ile kadınların bu hareketine olumsuz bakıldığı mizah diliyle ifade edilmektedir. Ayrıca, Dr. Mazhar Osman “*Sihhi Sahifeler*” isimli dergisinde kadınların siyasi hayata neden girmemeleri gerektiğini neredeyse hakaretvari ve alaycı şu sözleri ile dile getirmiştir: “*Kadın fikirden ziyade, hisle yaşayan bir mahluktur...Mahkumiyetten, himayetten ve esaretten zevk alır...Kadın her gün aldanır, kaplanın göz yaşına kurdun yalvarışına inanır.*”¹² Mecliste de bu konu çoğu zaman gündeme gelmiş, erkek vekiller kadınların da mecliste olması konusunda sık sık görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir.¹³

Yukarıda değinilen tüm bu olumsuz yaklaşımlara karşın, siyasi hakların eşit şekilde kazanılması adına kadın hareketleri üstün çabalar sarf etmişler; çeşitli konferanslar vermişler, deklarasyonlar ve basın açıklamaları yayınlamışlar, makaleler yazmışlar ve yürüyüşler düzenlemişlerdir. Örneğin, Süreyya Hulusi Hanım, Türk Ocağına giderek bir konferans vermiştir. Bu konferansta, “*Türk kadını, Türk tarihinde siyasi rol oynamıştır, İktisadi sahada haiz-i tesir olursa neden memleket işlerinde geri kalsın*”¹⁴ şeklinde kadınların siyasi alanda olmamalarına dair sitemini dile getirmiştir. Ek olarak, Nezihe Muhittin 1931 basımlı kitabı

¹⁰ Z. Toprak, a.g.m., s. 3.

¹¹ Cumhuriyet, 22 Mart 1930, S.1

¹² “Kadın Birliğinde İnfial Uyandıran Makale”, Cumhuriyet, 30 Nisan 1930. S.1-2

¹³ B. S. Bolat, “1930 Kadınlara İntihap (Seçme-Seçilme) Hakkı Verilmesine Yönelik Tutumlar”, *Citad: Journal Of Modern Turkish History Studies*, 2014, 10(19).

¹⁴ B. Caporal, **Kemalizmde Ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını:(1919-1970)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 1982.

olan *Türk Kadını* 'nda şöyle yazar: “*Cumhuriyet yürüyecek ve kadınlık hayatına dair bir çok ışıklar serpecektir. Siyasal hakkımızın verildiğini kutlayacağımız gün uzak değildir*”. Bu noktada şu ilginç tespiti yapmak gerekir. Türk kadın hareketleri, o dönemdeki feminist çabalar milli karakterli görülüp, Türk milliyetçileri tarafından desteklenmiştir. Nitekim söz konusu kadın önderler de Cumhuriyet ülküsü ve idealleri çerçevesinde kadınların sosyal ve siyasi hareketlere katılarak ülkesine, milletine ve Cumhuriyetine hizmet edebilmek için ortaya çıkan milli kadın hareketleri durumundadır. Dolayısıyla Türkiye’deki milliyetçi hareketlerin bu niyetli kadın hareketlerine ilgisiz kalması beklenemezdi. O dönemde feminizm tanımının içerdiği muhteva ile bu dönemdeki feminizm tanımlamasının içerdiği muhtevayı karıştırmamak gerekir.

Türkiye’ye özgü feminist hareketler ve ona karşı oluşan direncin yoğunlaştığı bu dönemde, kadınların siyasi hak arayışları, 3 Nisan 1930 tarihinde Belediye Kanunu ile kadınlara İntihap hakkı verilmesi ile sonuçlanır. Başarı açıktır; kadınlar siyasi alanda yer almaları adına ilk kez ama büyük bir kazanım elde ederler.¹⁵ O dönemde, gazetede muhaliflere rağmen feminist hareketlere desteği ile bilinen Yunus Nadi, Cumhuriyet gazetesinde yazdığı bir yazısında kadınların bu zaferini kutlamakla birlikte, “*Burada belediye kelimesi yalnız bir aşama ifade eder. Bu kanun ile kadınlara tanınmak istenen hak esasen seçim hakkıdır. Seçmek ve Seçilmek hakkı*” sözleri ile de kadınlara seçilme hakkının da gelecekte verileceğinden emin bir şekilde bahsetmiştir.¹⁶ Nitekim kadınlar bu hakka kısa bir süre sonra, 1934 yılında sahip olurlar.

Türk kadınlarının, çoğu Avrupa ülkesinden önce bu haklara sahip olması, neredeyse tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. Bu bağlamda, 12. Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi 1935 yılında Türkiye’de gerçekleşmiştir. Bu kongrenin Türkiye’de yapılması feminist hareketler için de yepyeni bir ufuk ve açılım olmuştur. Avrupa’da 1930’larda yükselmeye başlayan totaliter rejimler, kadın faaliyetlerini kısıtlamaya çalışmışlar, ama feminizm siyaseten daha fazla kendini belli etmeye çalışmış, yönü daha çok hak arayışlarına yönelmiştir.¹⁷ Bu sıralarda Türk kadınının seçme ve seçilme hakkına sahip olması Avrupa feministlerinin şaşkınlığını ve ama takdirini kazanmıştır.

¹⁵ S. Yüceer, *Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması*, 2008, s. 11.

¹⁶ S. Yüceer, *a.g.e.*, s. 12.

¹⁷ Z. Toprak, *a.g.m.*, s. 23.

Sonuç

Cumhuriyet'in kurulduğu 1923 yılından kadınların hem seçme hem de seçilme hakkı aldıkları yıl olan 1934 yılına kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kadınlara siyasi hakların tanınması konusunun üstü genellikle örtülmüş, gündeme gelmemesi için itirazlar ve protestolarla susturulmaya çalışılmıştır.¹⁸ Ancak, Türk feminist hareketi, milli bir nitelikle kendini kabul ettirmeye çalışmış, itirazların üzerine giderek, gerek dernek faaliyetleri gerekse de siyasi kurumsallaşma çabaları ile siyasi haklarını kazanmışlar ve bu noktada Avrupa feministleri için de örnek teşkil etmişlerdir. Aydın Türk kadınlarının bu dönemde verdiği feminist mücadele, Türkiye'de ilerleyen dönem feminist hareketleri çeşitli şekillerde de etkilemiştir. Ayrıca, Hem Osmanlı hem de erken Cumhuriyet döneminden bu yana gelmiş olan kadın hareketleri, Türk sosyolojisinde önemli bir yer edinmiş, sosyolojinin gelişimine de katkıda bulunmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde edinilen "hak arayışı kavramı" ilerleyen dönemde de feministler tarafından kullanılmıştır. Bununla birlikte, sosyal ve siyasi gruplarda aktif faaliyet alan kadınlar, "kadın hakları" söylemi ile ortak bir paydada buluşmuş, toplumsal hareketlerde de bu ortak paydada göre hareket etmişlerdir.¹⁹

1968'e kadar feminizm toplum içerisinde milliyetçilik ve ulus-devlet kurma gibi konseptlere paralel şekilde gelişmiş olsa da, bundan sonraki dönemde Dünya'daki ideolojik dalgalanmalardan etkilenecek şekilde şekillenmiş hatta 1980'lerde radikal bir evrilme yaşamıştır.²⁰ Türk toplumunda feminizmin belirli bir dönemden sonra, 1970lerden sonra farklı şekilde tanımlandığını ve işlev görmeye başladığını gözlemek mümkündür. Erken Cumhuriyet döneminde, milli mücadelenin ve yeni kurulmuş bir devletin dinamikleri ile kadın hareketleri toplumun da sahip olduğu ortak inanışlar çerçevesinde gelişmiştir. Ancak, 1968 sonrası sol hareketlerin dünyadan artışına paralel bir biçimde feminist hareketlerin sol kimlik kazanmaları ve radikal bir dönüşüm yaşamalarından ötürü, Türk toplumunun sahip olduğu ortak paydadan sıyrılmışlardır. Bu değişimin Türk toplumu üzerinde feminizm kavramı hakkında daha farklı bir etki yarattığını kabul etmek gerekir. Buna rağmen, Türkiye'de ilerleyen milliyetçi ve İslami kadın hareketlerini de içine katan kadın hareketlerinin referans noktasını Cumhuriyet'in ilk kurulduğu yıllardaki hareketler ve sembol feministlerden aldığı açıktır. Günümüze kadar gelen zaman diliminde Türk kadınının siyasi ve sosyal gelişmesi,

¹⁸ M. Balcı, M. Tuzak, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasi Hakları İçin Mücadelesi", *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2017/1(1), s.44.

¹⁹ N. Kara, "80 ve 90'larda Türkiye'de Feminist Hareketler", *Kadın Çalışmaları Dergisi*, 1 (3), 2006, s. 16-39.

²⁰ S. Sancar, "Türkiye'de Kadın Hareketinin Politiki: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler" *Birkaç Arpa Boyu*, 2011, s.66

erken Cumhuriyet dönemi Türk kadınının feminist mücadelesinin mirasını daima içinde taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989, s.152.

Balcı, M., & Tuzak, M. (2017). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasi Hakları İçin Mücadelesi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s.44

Bolat, B. S. (2014). 1930 Kadınlara İntihap (Seçme-Seçilme) Hakkı Verilmesine Yönelik Tutumlar. *Ctd: Journal Of Modern Turkish History Studies*, 10(19).

Caporal, B. (1982). *Kemalizmde Ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını:(1919-1970)* (Vol. 9). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Cumhuriyet, 22 Mart 1930, S.1- Kadın Birliğinde İnfial Uyandıran Makale, *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1930. S.1-2

Marcosson, I. (1984, Kasım) Türkiye'nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu Ve Atatürk'le Görüşmesi (Çeviren: Ergun Özbudun) "*Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C I, Sayı 1, Kasım 1984.

Kara, N. (2006) 80 ve 90'larda Türkiye'de Feminist Hareketler. *Kadın Çalışmaları Dergisi*, 1 (3), s. 16-39.

Mevlan, U., Düşünüyorum, *Kadınlar Dünyası*, No: 175, 25 Mayıs 1919.

Pamukçu, Ç. Y., Dersi, T. M. C., & Akşit, E. E. İ. (Aralık, 2012) Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Kadın Derneklerinin İktisadi Ve Beşeri Faaliyetleri.

Yücer S. "Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Hakların Tanınması", Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl.9, Sayı 14, 2008/1.

Sancar, S. (2011). Türkiye'de Kadın Hareketinin Politigi: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler. *Birkaç Arpa Boyu*, 21.

Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(5).

Toprak, Z. (1994). Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan Arşulusal Kadınlar Birliği Kongresi'ne (1923-1935). *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (2).

YAZIM KURALLARI

Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi (ESTÜDAM) Yakın Tarih Dergisi, özellikle Türk Dünyası yakın tarihi ve eğitimi ile ilgili çalışmalara katkıda bulunmayı hedefleyen özgün araştırma ve derleme makalelerini; hakemli, açık erişimli ve sadece elektronik olarak yayınlayan bilimsel bir dergidir.

Derginin dili Türkiye Türkçesi'dir. Yazılar Türk Dünyası ve akraba topluluklardan temin edilmektedir. ESTÜDAM Yakın Tarih Dergisi'nde, Yakın Tarih ve Eğitimi ile ilgili akademik, evrensel bilim ölçütlerine uygun kuramsal ve uygulamalı çalışmaları ile Türk Dünyası genelinde tarihle ilgili gerçekleri bilimsel bir bakış açısıyla inceleyen çalışmaları yayınlamaya; bu konularda geleceğe yönelik bilimsel çözüm önerilerinin ortaya konulmasını hedeflemekteyiz.

Makalelerin dergide yayınlanabilmesi için daha önce başka bir dergide yayınlanmamış olması ve hakemler tarafından olumlu rapor verilmesi gerekir. Yazarlar, yayınlanmak üzere kabul edilen makalelerinin yayın haklarını ESTÜDAM Yakın Tarih Dergisi 'ne devrini kabul etmiş sayılırlar.

ESTÜDAM Yakın Tarih Dergisi'ne yayınlanması için makale göndermek isteyenlerin, öncelikle <http://estudamdergi.ogu.edu.tr/index.php/tarih> adresinden dergi sistemine üye olmaları, daha sonra çalışmalarını **Makale Takip Sistemi** aracılığıyla dergiye göndermeleri gerekir.

Başvurunun yapılmasından, yazının yayımlanması aşamasına kadar uzanan süreçteki bütün işlemler elektronik ortamda gerçekleşir.

ESTÜDAM Yakın Tarih Dergisi'ne gönderilen yazılardan/yazarlardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal ve etik sorumluluk, söz konusu yazı yayınlanmış olsa bile yazar veya yazarlarına aittir.

YAZAR REHBERİ

1. Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi Ocak ve Temmuz ayı olmak üzere yılda iki defa yayımlanır. Dergi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezinin yayın organıdır. Yakın Tarih alanına özgü çalışmalar, bilimsel araştırmalar, olgu sunumları, derlemeler, editöre mektup, ve özet olmak üzere hakemli açık erişimli sadece internet ortamında yayınlanan bir dergidir. Derginin dili Türkiye Türkçesi'dir. Yazılar Türk dünyası ve akraba topluluklardan alınacaktır. Yazıların dergide yer alabilmesi için daha önce başka bir dergide yayınlanmamış olması gereklidir. Dergi Ocak ve Temmuz olmak üzere yılda iki kez yayımlanır.

2. Yayımlanmak üzere dergiye gönderilen yazı ile birlikte yazar(lar)ın adı-soyadı, unvanı, kurum ve e-posta adresleri ile açık iletişim adreslerini içeren bilgiler ayrı bir sayfada gönderilmelidir. Yazar(lar)ın çalışmayı dergi yayın sürecine sunduğunu ve dergi yayın politikasını okuyarak kabul ettiklerini beyan eden ıslak imzalı üst yazıyı posta veya faks ile dergi editörlüğüne ulaştırması gerekmektedir.

3. Dergiye gönderilen yazılar;

- **Microsoft Word 2010 Türkçe sürümü ile 1,5 satır aralıklı, tablo, şekil, kaynaklar ve eklerle birlikte en çok 30 A4 sayfa boyutunda olmalıdır.**
- **Yazılar başlıklar dahil 12 puntoda “Times New Roman” fontu kullanılarak hazırlanmalıdır.**
- **Makale başlığı 12 p büyük harf olmalıdır. Başlık altına büyük harfle ancak 11p karakterde İngilizce başlık gelmelidir.**
- **Yazar adları küçük harf, soyadları büyük harf olmalıdır.**
- **Yazar ismi sonuna üstharf numara konulmalı, yazarın kurumu giriş sayfası altında gösterilmelidir. Yazının sayfaları, sayfa sağ alta gelmek üzere ilk sayfadan itibaren numaralandırılmalıdır.**

4. Özet ve anahtar kelimeler:

- **Gönderilen yazıların 300 kelimeyi aşmayacak şekilde yazının tümünü öz biçimde (çalışmanın amacını, yöntemini, bulgu ve sonucunu) yansıtacak nitelikte Türkiye Türkçesi ve İngilizce özetleri olmalıdır.**
- **Özetler sonunda en az üç en fazla beş adet Türkiye Türkçesi ve İngilizce anahtar kelime yer almalıdır.**
- **Özetlerin başlığı ve metin kısmı, “Times New Roman” karakterde 11 punto ve bir (1) aralıkla yazılmalıdır.**

5. Metin yazımı:

- **Tüm metin iki yana yaslı,**
- **Paragraflar arasında 6nk boşluk verilmiş,**
- **Başlıklar hariç paragraflar soldan girinti yapılarak yazılmalıdır.**
- **Gönderilecek çalışmaların sayfa kenar boşlukları her taraftan 2,5 cm olacak şekilde ayarlanmalıdır.**

6. Başlıklar:

- **Makalenin “Giriş”, “Yöntem”, “Bulgular”, “Sonuç” ve “Kaynakça” bölümleri olmalı. Bu başlıklar yukarıdaki karakterle sola yaslı bold olarak yazılmalıdır.**
- **Tüm başlıklar kalın (bold), sola yaslı (girintisiz) ve yalnızca kelimelerin ilk harfleri büyük olacak şekilde 12 p “Times New Roman” karakterde yazılmalıdır.**
- **Alt başlıklar varsa 1., 1.1, 1.1.1. şeklinde numaralandırılmalı ve yazının giriş, yöntem, bulgular, sonuç ve kaynaklar şeklinde ana bölümlerine yer verilmelidir.**

7. **Dipnotlar** aynı sayfa altında aşağıdaki formatta verilmelidir. Dipnotlar *Times New Roman* karakterde, 9p büyüklükte olmalıdır.

Örnek 1) Temuçin Faik Ertan, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 241.

Örnek 2) Bige Sükan, “Türk Kurtuluş Savaşı Sırasında Fransa’nın Anadolu’daki Çıkarları ve Ermeniler”, **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, C. III, Sayı: 9 (Bahar 2003), s.147.

Örnek 3) Ertan, **a.g.e.**, s.243.

Örnek 4) Sükan, **a.g.m.**, s. 150.

Örnek 5) Mümtaz Faik Fenik, “Dünya Harbi Bitti”, **Ulus**, 15 Ağustos 1945, s. 1.

Arka arkaya iki dipnotta aynı eserin aynı sayfası veriliyorsa “Aynı yer” ifadesi kullanılmalıdır.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda:

Örnek 6) Ertan, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, s. 245.

8. Makalede kullanılan kaynaklar, makale sonunda 11 punto büyüklüğünde, büyük harflerle “**KAYNAKÇA**” listesi olarak yazar soyadına göre alfabetik verilmiş olmalıdır.

Örnek 1) Çapa, Mesut, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. XV, Sayı: 29-30 (Mayıs-Kasım 2002), s. 39-55.

Örnek 2) Turan, Şerafettin, **Mustafa Kemal Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.

Kaynakça’ya eklenecek olan eser türleri aşağıdaki sırada ve başlıklar altında düzenlenmelidir:

- Arşivler
- Resmi Yayınlar
- Kitaplar
- Makaleler
- Süreli Yayınlar
- Tezler
- Ansiklopediler ve Sözlükler
- İnternet Kaynakları
- Sözlü Tarih Görüşmeleri

9. Ekler, makalenin sonunda verilmeli ve altında belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ile bilimsel kaynak gösterme ölçütlerine uygun bir şekilde kaynak yer almalıdır.

10. Şekiller ve tablolar metin içinde ortalanmış olarak ve sayfa sınırlarını aşmayacak şekilde hazırlanmalı ve renkli olmamalıdır. Gerekğinde tablo ve şekiller, ekler bölümü oluşturularak kaynaklardan önce gelecek şekilde metne yerleştirilebilir. Şekiller ve tablolar kendi aralarında bir (1)'den başlayarak ayrıca numaralandırılmalıdır. Şekiller ve tabloların başlıkları kısa ve öz seçilmeli ve her kelimenin ilk harfi büyük, diğerleri küçük harfle yazılmalıdır. Gerekli durumlarda açıklayıcı dipnotlar veya kısaltmalar şekil ve tabloların hemen altında yer almalı, bunların varsa kaynakları metin içi atıf kurallarına uygun olarak yer verilmelidir. Tablo ve şekiller, yazılım programlarının çıktılarını olarak konmamalı, sonuçlar yazar(lar) tarafından gerekli tablo ya da şekile dönüştürülmelidir.

Yazıların Dergiye Gönderilmesi

Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisine gönderilecek yazılar yazar(lar)ın tanıtıcı bilgilerine yer veren ve yer vermeyen iki farklı yazının aynı elektronik posta ekine eklenmesi gerekmektedir. Yayınlanmasına karar verilen makaleler üzerinde "Dergi Yayın Kurulu" tarafından esasa yönelik olmamak kaydıyla, küçük düzeltmeler yapılabilir. Makale yukarıda ifade edilen programda kayıt edilerek, son şekli dergi editörü ve editör sekreteri e-posta adreslerine iletilmelidir.

Sunulan yazı öncelikle yayın kurulu tarafından kabul veya red edilir. Kabul edilen yazılar yayın kurulu tarafından belirlenen çift-kör, bağımsız ve önyargısız hakemlik (peer-review) ilkelerine göre en az iki hakem tarafından değerlendirilir. Son karar dergi yayın kuruludur. Yayın kurulunda derginin inceleme aşaması; 1- Editör sekreter tarafından teknik inceleme, 2- Editör tarafından İnceleme: [reddetmek ya da yayını ilerletme değerlendirmesi], 3- Bölüm editörü / Önlisans Editörler tarafından İnceleme, 4- Yayın Kurulu Toplantısında Değerlendirme [reddetmek ya da yayını ilerletme değerlendirmesi], 5- İki veya daha fazla dış yorumcular tarafından İnceleme, 6- Gerekli ise bir istatistikçi tarafından değerlendirme, 7- Benzerlikleri denetleme, 8- Bölüm Editörü tarafından değerlendirilme, 9- Kopya değerlendirilmesi, 10- Benzerlikleri yeniden denetleme, 11- Proof Hazırlığı, ve 12- Yayınlama aşaması olmak üzere 12 adımdan oluşmaktadır.

Yazı Başvuruları İçin İletişim Adresi

Adres: Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi, 26480 Eskişehir, Türkiye

Editör: Prof. Dr. Mesut ERŞAN
Telefon: +90 222 239 29 79 /2728
e-posta: mersan@ogu.edu.tr

Editör Yardımcısı: Yrd.Doç.Dr. Mustafa Yahya METİNTAŞ
Telefon: +90 222 239 29 79 /2715
e-posta: mmetintas@hotmail.com

Editör Sekreteri: Zekeriya YILDIRIM
Adres: Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi, 26480 Eskişehir, Türkiye
Tel: +90 222 239 29 79 / 4499
e-posta: zekeriya@ogu.edu.tr

Telefon: 0 222 2293048

Başvuru Kontrol Listesi

Başvuru sürecinde yazarlar başvurularının aşağıdaki listedeki tüm maddelere uyduğunu kontrol etmelidirler, bu rehberde uymayan başvurular yazarlara geri döndürülecektir.

1. Gönderilen yazı daha önceden yayınlanmamış ve yayımlanmak üzere herhangi bir dergiye değerlendirilmek üzere sunulmamıştır (Yazar Rehberi'nde detaylı açıklama vermiştir).
2. Gönderi dosyası OpenOffice, Microsoft Word, RTF veya WordPerfect dokümanı dosyası biçimindedir.
3. Burada mevcut başvurular için URL'ler sağlanmıştır.
4. Metin tek satırlı, 10 punto, altı çizilme yerine italik olarak vurgulanmış (geçerli URL adresleri ile) ve tüm şekil, resim ve tablolar sayfa sonu yerine metin içinde uygun noktalara yerleştirilmiştir. Baskı için, resimlerin kaliteli kopyalarını ek dosya olarak gönderiniz. Gönderilen dosyanın boyutu çok fazla olur ise, sistem almayabilir. Böyle durumlarda yazıyı bölüp, diğer bölümleri ek dosya olarak tek, tek gönderebilirsiniz.
5. Buraya eklenen sitil ve bibliyografik gereksinimler Dergi Hakkında kısmındaki Yazar Rehberi'nden görülebilir.
6. Yazınızı hakem değerlendirmesi yapılan bir dergi bölümüne gönderiyor iseniz kör hakemlikten emin olmak için tıklayın. Yardım sayfasındaki önerilere tam olarak uyunuz.

Gizlilik Beyanı

Bu dergi sitesindeki isimler ve elektronik posta adresleri bu derginin belirtilen amaçları doğrultusunda kullanılacaktır. Diğer amaçlar veya başka bir bölüm için kullanılmayacaktır.